

UD.

IND. STUD.

oct.

244

h

h

Py

Kitab Kuning pakuayan 1:168

Statute, Bataviaansh genootschap van K.
e. M., Deel XL 1873, N° 3 en 4.

Tijdschrift voor Indische taal-, land- en
volkenkunde, Deel XXI, aflev. 3.

And

SOEN

Ind. S. 8° 244 Ind. S. 8° 244

HANDLEIDING

BIJ DE BEOEFENING

DER

SOENDANEESCHE TAAL,

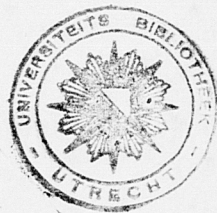
DOOR

S. COOLSMA,

ZENDELING DER NEDERL. ZENDINGS-VEREENIGING.

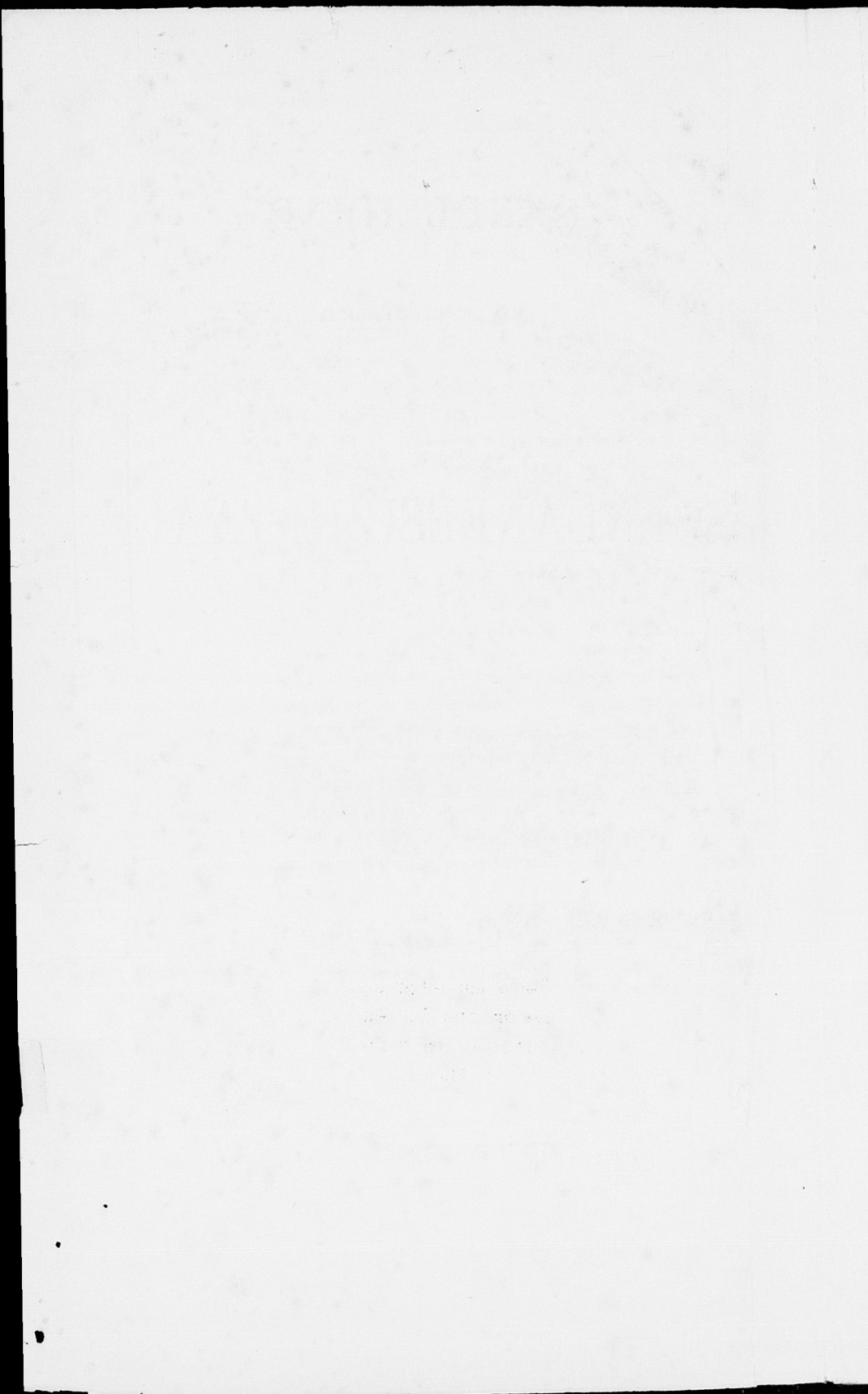
— 302 —

Fonds ten behoeve van
Indologische Studiën aan
de Rijks Universiteit
te Utrecht.

BATAVIA,
H. M. VAN DORP & Co.

—
1873.

VOORWOORD.

Bij het toenemend verkeer in den jongsten tijd tusschen de Soendanezen en Europeanen, wordt bij de laatsten de behoefte aan een handleiding tot het aanleeren der Soendaneesche taal, steeds grooter. Met den wensch een poging aan te wenden tot voorloopige voorziening in die behoefte, vervaardigde ik dit werkje, hetwelk ik thans aanbied aan allen die zich met genoemde taal verlangen bekend te maken.

De groote kosten, aan de uitgave in Indië van een boek dat eenigen omvang heeft verbonden, en het vooruitzicht dat die door het uit den aard der zaak klein debiet niet gedekt zouden kunnen worden, noodzaakte mij beknopt te zijn. Ook afgezien daarvan laat ik uitvoeriger behandeling van dit onderwerp liever over aan iemand die zich uitsluitend aan taalkundigen arbeid wijden kan, en tevens in staat is zijn werk meer naar de eischen der wetenschap in te richten.

Hoogst aangenaam was voor mij het gunstig advies, door den Heer K. F. HOLLE, Adviseur honorair voor Inlandsche Zaken, over mijne handleiding uitgebracht aan de Ned. Ind. Regeering, hetwelk tengevolge had tegemoetkoming van de zijde der Regeering in de kosten der uitgave, — door mij bij dezen dankbaar erkend. Die ondersteuning legde mij de verplichting op mijne transcriptie van 't Soendaneesch, voor zooveel dit boekske aangaat, in overeenstemming te brengen met het systeem door de Regeering aangenomen.

Verre is de waan van mij als zoude deze handleiding zonder gebreken zijn. Ik houd mij integendeel overtuigd dat deskundigen menige aanmerking zullen te maken hebben. Maar niemand zal zoo onrechtmatig zijn te verlangen dat dit eerste handboek reeds een volmaakt en volledig werk zij.

Rijnsche

37:1133 ek ek ab! waka nja nja

51: 36j aja prangge dena Lidje

208:17 tot en, vrom in 2 pers: saka salakind?

200:47 Rages, Rages, timbad sja!

240:14 & 15 sja ha aing-aing ha pierjige, lagila
saaveloetel aje hanteu pierjige, mij gelooft
gy nint en.

5:100 twee worden: tota doeua locuach.

0:295 klein will, stouwe dan: hadje pach mana lidje.

1:04 ter lita e hadad kaim, tjante e hadanah man:
das, (of e khd, in 2 vnkant vs e khd.

23:1 ek napsae, relak tot loka tening kelaye,
Lich' selve a napsae de. Lich' ook 27:12 en, ki badan

26:15 atawe, of, aan t' begin vs en zin.

40 + ngen in werk.

42:4 kadeu ti Sam, ti waken

1:118 ek (indant regel) = salie, luit, aig.

le. an, niet vnkomen. 1:122

pangji, lita, job 10:112, te ngen, and pangji saken

gid mung, job 11:2 quortpruk

all? twee?, nja? : 1. want ook kndant? vrom makte de
persone of 2aken

Regel vrom limes; ukang l.v. kelay; anghang l.v. panghang, en

In vrom w: vgl. mawach vs wawach

11:11 276 mingtilae

11:16 bl. 49 did mawach mawach mawach object

Luc. 15:26 na on mawach mawach

Laga mij nint vs, dije geregt wakte, de kragt van gien

Licht Luc 22:37

2 letters *h* en *h*
 ons *h* en *h* op *e*
e *g*, *d* *g* *h*

midlandam, heet. v. en t. d. l.
gew. son. antitubij, b. v. d. l. i. g. gew. k. d. e.

Antwoord op een vraag:
Lamasham p. i. d. e. n. 1. 6 +
in antwoord op een vraag diene.

g. u. d. a. l. b. m. e. t. t. y. v. d. o. o. g. e. l.
h. a. r. a. s. k. e. n. v. t. e. e. n. l. r. a. v.
h. a. m. e. t. e. s. z. i. n. t. b. d. b. l. 46.

I. SCHRIFT EN UITSpraak.

§ 1. De Soendaneezen hebben geen eigen schrift, en bedienen zich of van het Javaansche, of van het Arabische. Voor geschriften van Jav. oorsprong, verhalen, en in brieven, maakt men meest van het Jav. schrift gebruik, hetwelk echter in den vorm eenigszins afwijkt, terwijl het een *d* en een *t* minder heeft. Van kapitale letters maakt men hoogst zelden, van Jav. cijfers nimmer gebruik. Van het Arab. schrift bedient men zich gaarne voor geschriften van godsdienstigen aard, en steeds voorzien van de klankteekens, waarbij men voor de *pamèpèt* een teeken aangenomen heeft, gelijkende op de *hamza*.

§ 2. Het alphabet bevat 18 medeklinkers, die den naam van *tjatjarakan* (v. *tja*, *ra*, *ka*) dragen. Verder heeft men 7 klinkers die geen gezamenlijken naam hebben; dus in het geheel 25 letters, die met ons karakter op de volgende wijze worden uitgedrukt:

Tjatjarakan.

Naam.		Uitspraak.
<i>h</i>	<i>ha</i>	aan het begin als onze <i>h</i> in <i>helen</i> , <i>halen</i> ; aan het einde van een lettergreep of woord scherp, als de <i>ch</i> in <i>wachten</i> , <i>zochten</i> .
<i>n</i>	<i>na</i>	<i>n</i> .
<i>tj</i>	<i>tja</i>	een zuiver uitgesproken <i>tj</i> .
<i>r</i>	<i>ra</i>	<i>r</i> .
<i>k</i>	<i>ka</i>	helder uitgesproken, ook aan het einde van een woord.
<i>d</i>	<i>da</i>	<i>d</i> .
<i>t</i>	<i>ta</i>	<i>t</i> .
<i>s</i>	<i>sa</i>	<i>s</i> .
<i>w</i>	<i>wa</i>	uitgesproken als de Engelsche <i>w</i> .
<i>l</i>	<i>la</i>	<i>l</i> .

Naam.		Uitspraak.
<i>p</i>	<i>pa</i>	<i>p.</i>
<i>dj</i>	<i>dja</i>	zuiver uit te spreken.
<i>j</i>	<i>ja</i>	uitgesproken als onze <i>j</i> in <i>jagen</i> . Op het einde van een woord wordt zij met den voorafgaanden klinker tot een twee-klank vereenigd.
<i>nj</i>	<i>nja</i>	uit te spreken als de <i>nj</i> in <i>oranje</i> .
<i>m</i>	<i>ma</i>	<i>m.</i>
<i>g</i>	<i>ga</i>	stomp als de Friesche en Engelsche <i>g</i> .
<i>b</i>	<i>ba</i>	<i>b.</i>
<i>ng</i>	<i>nga</i>	als de <i>ng</i> in <i>wang</i> en <i>tang</i> of <i>engel</i> .

Arab, ngiraban.

Klinkers.

Naam.

Uitspraak.

<i>a</i>	<i>djabar</i>	als onze <i>a</i> .
<i>i</i>	<i>woeloeftir</i>	heeft, ook in een gesloten lettergreep, den open klank van de <i>i</i> in <i>titel</i> .
<i>oe</i>	<i>soekoe</i>	als onze <i>oe</i> in <i>zoeken</i> en <i>poes</i> .
<i>e</i>	<i>paneleng</i>	is altijd scherp als de <i>e</i> in <i>pet</i> en <i>bef</i> .
<i>o</i>	<i>panolong</i>	scherp als in <i>tot</i> , <i>pot</i> .
<i>ë</i>	<i>pamëpët</i>	als de <i>e</i> in <i>boven</i> , <i>over</i> , <i>hopen</i> .
<i>eu</i>	<i>pangaleung</i>	een lange <i>ë</i> , overeenstemmende met onze <i>u</i> in <i>kunnen</i> , langzaam uitgesproken, of met de <i>u</i> in <i>ut</i> .

Aanm. 1. De *a* heeft geen naam, omdat elke medeklinker op zich zelf reeds dien klinker bij zich heeft.

Aanm. 2. Voor de beide *pamëpëts* gebruikt men in Jav. en Arab. schrift slechts één teeken, doch het is noodzakelijk ze te onderscheiden, daar de uitspraak zeer verschilt.

Aanm. 3. Voor de teekens die verder gebruikt worden voor Jav. of Arab. schrift, zie men de Grammatica's van het Javaansch en Maleisch.

èr al, klinkenteekens; ngiraban, 62:235-
ëis,
djabar,
djoër,

woorden met een vrees of hebben voort daarop de klemtoon,
het aangevoel, ook wel.

II. DE KLEMTOON.

§ 3. De Soendaneezen spreken hun taal duidelijk uit en laten elke lettergreep behoorlijk tot haar recht komen. Zelfs van een meerlettergrepig woord, waarin meerdere *pamēpēts* voorkomen, die ligt aanleiding tot een onduidelijke uitspraak kunnen geven, wordt elke lettergreep afzonderlijk gehoord. Over het algemeen spreekt men langzaam, en daaraan zal het wel voornamelijk moeten worden toegeschreven, dat men anders eenlettergrepige woorden gaarne tweelettergrepig maakt.

De voorlaatste lettergreep van een woord krijgt steeds een bijzonderen nadruk, doch bij woorden waarvan de klinkers korte *pamēpēts* zijn, z. a. *bēnēr*, *lērēs*, *kalērēsān*, enz., wordt de klemtoon minder sterk gehoord dan bij woorden van welke de voorlaatste lettergreep een *a*, *i*, *oe*, *o* of *eu* heeft. Alleen drielettergrepige woorden, van welke de beide eerste lettergrepen *pamēpēts* hebben, zoo als *pēlēkik*, *bēlēwoek* en *gēdēbong* krijgen den klemtoon op de laatste lettergreep. Behalve dezen algemeenen klemtoon wordt ook nog in een zin nadruk gelegd op de voorlaatste lettergreep van dien zin, die tevens doorgaans min of meer gerekt wordt uitgesproken.

III. LEMES EN KASAR,

OF

HOOGE EN LAGE WOORDEN.

§ 4. Het Soendaneesch kent geen verschil tusschen *Kramā* en *Ngoko*, zoo als dat in het Jav. bestaat, zoodat men zou kunnen spreken van *taalsoorten*. Men heeft alleen hooge en lage woorden, of gelijk het volk het zelf noemt, *lēmēs* (fijne) en *kasar* (grove) woorden, welker gebruik afhangt van den rang desgenen die spreekt en van den rang desgenen tot en van wien men spreekt. De hooge woorden worden gebezigt door den mindere, als hij tot of van den meerdere spreekt, en daarnaar heeten ze ook wel *basa ka menak*; terwijl de meerdere, tegen den mindere van dezen sprekende, lage woorden bezigt, die daarom ook wel *basa ka koering* genoemd worden; maar de meerdere van zich zelven sprekende, bezigt ook niet zelden een hoog woord, om welke reden men de

hooge woorden ook onder het volk noemt de *basa djoeragan*, (de taal der heeren). De in gebruik zijnde hooge woorden zijn grootendeels uit het Jav. overgenomen, zonder daarom evenwel met deze altijd gelijkkluidend van beteekenis te zijn. Niet weinige zijn echter van echt Soendaneesch oorsprong.

§ 5. Aangaande de vorming van hooge woorden valt op te merken, dat dit niet gelijk in het Jav. volgens vaste regels plaats heeft gehad. Wel kan men zeggen, dat uit het streven om aan sommige woorden door verzachting van de klinkers of verlijning van den uitgang *lēmēs*-woorden te vormen, het ontstaan van vele dier woorden kan verklaard worden (bijv. van *sapērti*, gelijk, *sapērtos*; van *oepama*, indien, *oepami*; van *sēmoe*, schijnen, het voorkomen hebben van, *sēmi*; van *tampa*, ontvangen, *tampi*; van *saniskara*, alle, *saniskantēn*; van *pari-lbasa*, spreekwoord, *paripaos*; van *pērkara*, zaak, *pērkawis*; van *ngadji*, lezen, *ngaos*; van *koedoe*, moeten, *kēdah*; van *waloaja*, welvarend, *wiloedjēng*); maar bij verre weg de meeste *ēmēs*-woorden bestaat geen de minste gelijkenis met het daaraan beantwoordende *kasar*-woord. Zoo heeft men b.v. *leungeun*, k., *panangan* l., hand; *panon* k., *soŋja* l., oog; *tjeuli* k., *tjē-pil* l., oor; *iroeng* k., *pangamboeng* l., neus; *hoentoe* k., *waos* l., tand; *biwir* k., *lambe* en *lambēj* l., lip; *badan* k., *salira* l., lichaam; *soekoe* k., *dampal* l., voet; *beuteung* k., *lanboet* en *padaharan* l., buik; *dijoeck* k., *tjalik* en *linggih* l., zitten; *noelis* k., *njērat* l., schrijven; *nginoem* k., *ngaleueut* l., drinken; *hees* k., *sare* en *koelēm* l., slapen; *hoedang* k., *tanghi* l., opstaan; *indit* k., *angkat* l., vertrekken; *ngomong* en *lemek* k., *njaoer*, *ngalahir*, *nimbala* en *ngandika* l., spreken; *eureun* k., *liren* l., rusten; *batoek* k., *gohgoj* l., hoesten; *nijjeun* k., *ngadamēl* l., maken; *baraja* k., *pangampih* l., familie; *awewe* k., *istri* l., vrouw, vrouwelijk; *pamadjikan* k., *geureuha* l., vrouw (van een man); *lalaki* k., *pamēgēt* l., man, mannelijk; *salaki* k., *tjaroge* l., man (van een vrouw); *boedak* k., *moer-rangkalih* l., kind; *kakang* k., *lantjeuk* l., oudere broeder (zuster); *ngaran* k., *djēnēngan* en *kakasih* l., naam; *beungrat* k., *pamēunteu* l., gelaat; *seuri* k., *kakatoeran* l., lachen; *bageja* k., *katoeran* l., welkom! *ngondang* k., *ngaloeloengsoer* l., noodigen; *njarekan* k., *njaoeran* en *njeuseul* l., iemand de les lezen; *pouting* k., *wēngi* l., nacht; *beurang* k., *sijang* l., dag; *beunang* k., *kenging* l., kunnen, het kan; *daek* k., *kērsa* l., willen; *nitah* k., *miwarang* l., zenden; *sisir* k., *pameres* l., haarkam; *badjoe* k., *raksoekan* l., baadje; *tjalana* k., *saroeng-tjagak* l.,

broek; *iteuk* k., *tētēkan* l., wandelstok; *doedoekoej* k., *toedoeng* l., hoofddeksel; *kēris* k., *doehoeng* l., kris; *anggeus* k., *parantas* l., gedaan, afgeloopt; *manggi* k., *mēndak* en *njondong* l., vinden; enz.

§ 6. Uit de opgegeven voorbeelden in de vorige § blijkt, dat voor de vorming van *lēmēs*-woorden geen vaste regels bestaan, en kan men in 't algemeen zeggen, dat vele derzelve uit het Jav. zijn overgenomen, in het bijzonder geldt dat van de meeste dier woorden, die uit verfijning of der klinkers of van den uitgang zijn ontstaan. Tevens blijkt daaruit, dat die hooge woorden zich uitstrekken over al wat een meerdere betreft of waarmede hij in aanraking kan komen, en bestaat voor een zeker voorwerp of van een zekere zaak geen *lēmēs*-woord, zoo tracht een beschaafd Soendanees zich tegenover een meerdere, wanneer hij dat woord bezigen moet, zoo goed mogelijk te helpen.

§ 7. Aan hetgeen in § 4 gezegd is over het gebruik van hooge en lage woorden, dient hier nog bijgevoegd te worden, dat men nog een zekere klasse van woorden heeft, die als tusschen *lēmēs* en *kasar* in staande aangemerkt moeten worden. Men bestempelt ze met den naam van *sēdēng*-woorden. Zoo heeft men: *boga* k., *gadoch* s., *kagoengan* l., hebben, bezitten; *baranghakan* k., *dadaharan* s., *dahar* l., eten; *hees* k., *sasarean* s., *sare* l., slapen. Deze klasse van woorden is niet groot. Men moet evenwel tot haar nog rekenen: 1°. woorden als b.v. *tjalik*, zitten; *maot*, dood, gestorven; *sasaoeran*, spreken (ook met iemand spreken); *moelang*, terugkeeren, naar huis gaan, enz. Deze woorden worden gebruikt als men van zich zelve spreekt tegen een meerdere. Zoo gebruikt b.v. de meerdere van en tegen den mindere sprekende *boga*, de mindere van den meerdere sprekende *kagoengan*, maar van zijn eigen bezitting sprekende *gadoch*; — *ngedenge* bezigt de meerdere, sprekende van zijn hooren, tegen den mindere; de mindere gebruikt van den meerdere *ngadangoe* of *ngarangueu*, maar van zich zelve tegen den meerdere sprekende *ngoeping*; evenzoo gebruikt de mindere tegen den meerdere van zijn eten of slapen sprekende *dadaharan* en *sasarean*; 2°. woorden die men bezigt als men van of tegen een mindere beleefd spreekt, z. a. *maot*, *moelang*, *sirah*, hoofd, enz., want minder beleefd sprekende gebruikt men *paeh*, *balik* en *hoeloe*.

10

1. Les 3 lettres
 2. Les 3 lettres
 3. Les 3 lettres
 4. Les 3 lettres
 5. Les 3 lettres
 6. Les 3 lettres
 7. Les 3 lettres
 8. Les 3 lettres
 9. Les 3 lettres
 10. Les 3 lettres
 11. Les 3 lettres
 12. Les 3 lettres
 13. Les 3 lettres
 14. Les 3 lettres
 15. Les 3 lettres
 16. Les 3 lettres
 17. Les 3 lettres
 18. Les 3 lettres
 19. Les 3 lettres
 20. Les 3 lettres
 21. Les 3 lettres
 22. Les 3 lettres
 23. Les 3 lettres
 24. Les 3 lettres
 25. Les 3 lettres
 26. Les 3 lettres
 27. Les 3 lettres
 28. Les 3 lettres
 29. Les 3 lettres
 30. Les 3 lettres
 31. Les 3 lettres
 32. Les 3 lettres
 33. Les 3 lettres
 34. Les 3 lettres
 35. Les 3 lettres
 36. Les 3 lettres
 37. Les 3 lettres
 38. Les 3 lettres
 39. Les 3 lettres
 40. Les 3 lettres
 41. Les 3 lettres
 42. Les 3 lettres
 43. Les 3 lettres
 44. Les 3 lettres
 45. Les 3 lettres
 46. Les 3 lettres
 47. Les 3 lettres
 48. Les 3 lettres
 49. Les 3 lettres
 50. Les 3 lettres
 51. Les 3 lettres
 52. Les 3 lettres
 53. Les 3 lettres
 54. Les 3 lettres
 55. Les 3 lettres
 56. Les 3 lettres
 57. Les 3 lettres
 58. Les 3 lettres
 59. Les 3 lettres
 60. Les 3 lettres
 61. Les 3 lettres
 62. Les 3 lettres
 63. Les 3 lettres
 64. Les 3 lettres
 65. Les 3 lettres
 66. Les 3 lettres
 67. Les 3 lettres
 68. Les 3 lettres
 69. Les 3 lettres
 70. Les 3 lettres
 71. Les 3 lettres
 72. Les 3 lettres
 73. Les 3 lettres
 74. Les 3 lettres
 75. Les 3 lettres
 76. Les 3 lettres
 77. Les 3 lettres
 78. Les 3 lettres
 79. Les 3 lettres
 80. Les 3 lettres
 81. Les 3 lettres
 82. Les 3 lettres
 83. Les 3 lettres
 84. Les 3 lettres
 85. Les 3 lettres
 86. Les 3 lettres
 87. Les 3 lettres
 88. Les 3 lettres
 89. Les 3 lettres
 90. Les 3 lettres
 91. Les 3 lettres
 92. Les 3 lettres
 93. Les 3 lettres
 94. Les 3 lettres
 95. Les 3 lettres
 96. Les 3 lettres
 97. Les 3 lettres
 98. Les 3 lettres
 99. Les 3 lettres
 100. Les 3 lettres

- 2

c. Er zijn ook nog ^Edrie- en meerlettergrepige woorden, die als stamwoorden moeten beschouwd worden, omdat men ze niet tot eenvoudiger vormen kan terug brengen, zoo als: *halabhab*, dorst hebben; *tjoereuleuk*, scherp van gezicht; *walikat*, schouderbeen; *tjoemalimbam*, vochtige oogen hebben; *tētēlēpek*,

zich ongevraagd in een gesprek mengen; *mereketetet*, achterlijk, van planten, enz.

§ 11. Wanneer men volgens het bovenstaande een woord ontdoet van alle toevoegsels die het door de woordaafleiding bekomen heeft, is datgene wat er overblijft het stamwoord. Maar dat stamwoord is op verre na niet altijd in gebruik. Soms komt het alleen voor in de gebiedende wijs, of in de *passive* vormen, of in een samenstelling, of in de herhaling. Op zich zelf genomen heeft het in de gewone wijze van spreken vaak geene beteekenis.

§ 12. *Afgeleide woorden* zijn die welke van stamwoorden zijn gevormd. Het afgeleide woord verschilt niet altijd in beteekenis van het stamwoord. Zoo beteekenen bijv. *kapan* en *apan* beide immers; *soemédja* beteekent hetzelfde als *sédja*; alleen wordt het eerste als *lēmēs*-woord gebezigd; evenzoo *sare* l., en *sasarean* s., slapen; *tēpi* en *nēpi*, tot aan, komen aan. De afleiding geschiedt:

1. Door *voorvoegsels*, *invoegsels* en *aanhechtsels*.

a. De *voorvoegsels* zijn: *na* (alleen als *n*); *nja* (alleen als *nj*), *ma* (alleen als *m*); *nga* (of *ng*), *manj*, *njanj*, *barang*, *pi*, *si*, *ti*, *ting* (*pating*), *di*, *ka* (of *k*), *pa*, *pang*, *per*, *pra*, *pri*, *pan*, *ba* en *sa*.

b. De *invoegsels* zijn: *oem*, *ar* of *al*, en *in*.

c. De *aanhechtsels* zijn: *an*, *keun*, *na* (*ana*), *ing*, *eun*, — op zich zelf gebruikt of met een ander vereenigd.

2. Door *reduplicatie* of *herhaling van den eersten medeklinker*, met den daarbij behoorenden klinker, hetzij met of zonder een der aanhechtsels *eun* of *an*. Soms wordt tusschen de herhaalde lettergreep en de eerste lettergreep van het woord nog een *ng* ingeschoven, z. a.: in *tingtuingun* en *kongkorongan*.

3. Door *herhaling van het woord*, met of zonder het aanhechtsel *an*, (vb.: *soetja-soetja*, *atjēl-atjēlan*). Veelvuldig is bij deze herhaling van het woord de verandering of wijziging der klinkers.

4. Door *samenstelling van twee woorden*, z. a.: *boeta-radjin*, *panon-poe*, *dadak-sakala*.

§ 13. De *soortverdeling der woorden*, die voor onze taal geldt, is op het Soendaneesch niet toepasselijk, want behalve dat men in deze taal geen lidwoord heeft, en evenmin een abstract werkwoord als ons *zijn*, kan men geen onderscheid

maken tusschen zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, noch tusschen zelfstandige naamwoorden en werkwoorden, en tusschen bijvoegelijke naamwoorden en werkwoorden, gelijk wij dat in onze taal gewoon zijn te doen. Zeer dikwijls kan men aan een woord niet zien tot welke van die drie soorten het behoort, daar dit niet door den grammaticalen vorm van het woord wordt aangewezen, en dat alleen opgemaakt moet worden uit de plaats die het woord in den zin bekleedt. Eenzelfde woord kan zonder eenige verandering te ondergaan zelfstandig naamwoord en bijvoegelijk naamwoord, of zelfstandig naamwoord en werkwoord, of bijvoegelijk naamwoord en werkwoord zijn. Zoo beteekent *emas* goud, maar ook gouden; *beusi* ijzer, maar ook ijzeren; *hoedjan* regen, en ook regenen; *angin* wind, en ook waaien; *balandja* geld, tot het doen van inkoopen, maar ook inkoopen doen; — *aloes* bet. als bijv. naamw. mooi, fraai, maar wordt evenzeer gebezigd in den zin van fraai zijn, bv. *poe aloes*, de dag is fraai; *laga* is uitgestrekt, maar ook uitgestrekt zijn. — Het onderscheid tusschen zelfstandige naamwoorden en werkwoorden is alleen duidelijk onder de afgeleide vormen van beide. Het bijvoegelijk naamwoord heeft hoegenaamd geen eigen vorm, en voor de behandeling daarvan is derhalve geen plaats. — De woordsoorten die men in het Soendaneesch moet onderscheiden en die achtereenvolgens zullen besproken worden, zijn: *werkwoorden*, *zelfstandige naamwoorden*, *telwoorden*, *voornaamwoorden*, *bijwoorden*, *voorzetsels*, *voegwoorden*, *tusschenwerpsels* en *nadrukwijsers*, terwijl nog ten slotte gesproken moet worden over sommige beteekenissen bij afgeleide woorden met de aanhechtsels *an* en *eun*, die onder de genoemde woordsoorten moeilijk kunnen worden gerangschikt, alsmede over het voorvoegsel *sa*.

V. HET WERKWOORD.

§ 14. Het Soendaneesch heeft verscheidene werkwoordsvormen, te veel om ze ieder een naam te geven. Het is niet mogelijk hier te volstaan met de voor het Javaansch en Maleisch aangenomen benamingen van eenvoudig-, transitief- en causatief werkwoord. Wel heeft het Soendaneesch werkwoordsvormen, welke met die der genoemde talen overeenstemmen, en krachtens hunne vorming en beteekenis daaraan nauw verwant zijn, maar het heeft eenige vormen die in het Jav. en Mal. niet worden aangetroffen. Daarom wordt hier van

Alles kan werkwoord zijn: hijgen asalan (bijv. v. hoed.)

bovengenoemde indeeling afgeweken en de werkwoorden voor het gemak der behandeling en de duidelijkheid onderscheiden in *stamwoordelijke* en *afgeleide werkwoorden*, welke laatste weder in klassen worden verdeeld.

A. STAMWOORDELIJKE WERKWOORDEN OF ZEGWOORDEN.

§ 15. De benaming heeft geen verdere toelichting noodig. Zij staan tegenover de door voorvoegsels, invoegsels en aanhechtsels afgeleide werkwoorden; het zijn stammen, die de beteekenis van een werkwoord hebben, z. a.: *djoek* k., *tjalik* en *linggih* l.; *seuri* k., *imoet* l.; *tjeurik*; *njatoe* k., *dahar* l.; *hees* k., *sare* en *koelem* l.; *hoedang* k., *tanghi* l.; *indit* k., *angkat* en *djengkar* l.; *toempak* k., *toenggang* l.; *tanggah*, enz. Ook worden hieronder gerangschikt de woorden onder § 137 genoemd. Om de wel wat lange benaming van stamwoordelijke werkwoorden te vermijden, worden ze in het vervolg *zegwoorden* genoemd, een benaming uit de Javaansche en Maleische grammatica's te goed bekend, dan dat zij nog opheldering zou behoeven. Zij wordt hier evenwel in een beperkteren zin gebruikt dan daar, waar zij gebezigd wordt als benaming voor alle woorden zonder onderscheid, die als predicat of gezegde optreden.

§ 16. De *beteekenis* is te vergelijken met die werkwoorden in onze taal, welke men gewoonlijk *onpersoonlijke* noemt. Ze zijn de beschrijving van een toestand waarin een persoon of zaak verkeert, of van een beweging die men aan een persoon of zaak waarneemt of toeschrijft, z. a.: *djoek* k., *tjalik* en *linggih* l., zitten; *ngedeng* k., *ebog* l., liggen; *toempak* k., *toenggang* l., ergens op zitten, rijden of varen; *hees* k., *sare* en *koelem* l., slapen; *hoedang* k., *tanghi* l., opstaan, oprijzen; *tjitjing*, stilzitten; *semoe*, schijnen; *obah*, zich bewegen; *tjektjok*, babbelen; *ragrag*, vallen, z. a. van een hoogte; *laboeh*, vallen (voorover vallen); *tanggah*, opwaarts zien; *tjengkat*, het hoofd opheffen, zich oprichten; *siram*, zich baden; *ijang*, *indit* k., *angkat* en *djengkar* l., vertrekken; *seuri* k., *imoet* l., lachen; *sijeun*, vreezen, enz.

maken tusschen zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, noch tusschen zelfstandige naamwoorden en werkwoorden, en tusschen bijvoegelijke naamwoorden en werkwoorden, gelijk wij dat in onze taalgewoon zijn te doen. Zeer dikwijls kan men aan een woord niet zien tot welke van die drie soorten het behoort, daar dit niet door den grammaticalen vorm van het woord wordt aangewezen, en dat alleen opgemaakt moet worden uit de plaats die het woord in den zin bekleedt. Eenzelfde woord kan zonder eenige verandering te ondergaan zelfstandig naamwoord en bijvoegelijk naamwoord, of zelfstandig naamwoord en werkwoord, of bijvoegelijk naamwoord en werkwoord zijn. Zoo beteekent *emas* goud, maar ook gouden; *bousi* ijzer, maar ook ijzeren; *hoedjan* regen, en ook regenen; *angin* wind, en ook waaien; *balandja* geld, tot het doen van inkoopen, maar ook inkoopen doen; — *aloes* bet. als bijv. naamw. mooi, fraai, maar wordt evenzeer gebezigd in den zin van fraai zijn, bv. *poe aloes*, de dag is fraai; *lêga* is uitgestrekt, maar ook uitgestrekt zijn. — Het onderscheid tusschen zelfstandige naamwoorden en werkwoorden is alleen duidelijk onder de afgeleide vormen van beide. Het bijvoegelijk naamwoord heeft hoegenaamd geen eigen vorm, en voor de behandeling daarvan is derhalve geen plaats. — De woordsoorten die men in het Soendaneesch moet onderscheiden en die achtereenvolgens zullen besproken worden, zijn: *werkwoorden*, *zelfstandige naamwoorden*, *telwoorden*, *voornaamwoorden*, *bijwoorden*, *voorzetsels*, *voegwoorden*, *tusschenwerpsels* en *nadrukwijsers*, terwijl nog ten slotte gesproken moet worden over sommige beteekenissen bij afgeleide woorden met de aanhechtsels *an* en *eun*, die onder de genoemde woordsoorten moeilijk kunnen worden gerangschikt, alsmede over het voorvoegsel *sa*.

V. HET WERKWOORD.

§ 14. Het Soendaneesch heeft verscheidene werkwoordsvormen, te veel om ze ieder een naam te geven. Het is niet mogelijk hier te volstaan met de voor het Javaansch en Maleisch aangenomen benamingen van eenvoudig-, transitief- en causatief werkwoord. Wel heeft het Soendaneesch werkwoordsvormen, welke met die der genoemde talen overeenstemmen, en krachtens hunne vorming en beteekenis daaraan nauw verwant zijn, maar het heeft eenige vormen die in het Jav. en Mal. niet worden aangetroffen. Daarom wordt hier van

Alles kan werkz. zijn: bijv. asalna (bijv. v. hand.)

boven
het g
in st
in kl

§
Zij s
hecht
bete
en l
hees
angke
Ook
geno
lijke
zegw
Male
derin
teren
nam
of g

dep. w
§
in o
zijn
zaak
of z
lingg
l, en
slap
zitte
ragr
vallen
zich
djen
zen

Verd

bovengenoemde indeeling afgeweken en de werkwoorden voor het gemak der behandeling en de duidelijkheid onderscheiden in *stamwoordelijke* en *afgeleide werkwoorden*, welke laatste weder in klassen worden verdeeld.

A. STAMWOORDELIJKE WERKWOORDEN OF ZEGWOORDEN.

§ 15. De benaming heeft geen verdere toelichting noodig. Zij staan tegenover de door voorvoegsels, invoegsels en aanhechtsels afgeleide werkwoorden; het zijn stammen, die de beteekenis van een werkwoord hebben, z. a.: *dijoek* k., *tjalik* en *linggih* l.; *seuri* k., *imoet* l.; *tjeurik*; *njatoe* k., *dahar* l.; *hees* k., *sare* en *koelem* l.; *hoedang* k., *tanghi* l.; *indit* k., *angkat* en *djengkar* l.; *toempak* k., *toenggang* l.; *tanggah*, enz. Ook worden hieronder gerangschikt de woorden onder § 137 genoemd. Om de wel wat lange benaming van stamwoordelijke werkwoorden te vermijden, worden ze in het vervolg *zegwoorden* genoemd, een benaming uit de Javaansche en Maleische grammatica's te goed bekend, dan dat zij nog opheldering zou behoeven. Zij wordt hier evenwel in een beperkten zin gebruikt dan daar, waar zij gebezigd wordt als benaming voor alle woorden zonder onderscheid, die als predicat of gezegde optreden.

§ 16. De *beteekenis* is te vergelijken met die werkwoorden in onze taal, welke men gewoonlijk *onpersoonlijke* noemt. Ze zijn de beschrijving van een toestand waarin een persoon of zaak verkeert, of van een beweging die men aan een persoon of zaak waarneemt of toeschrijft, z. a.: *dijoek* k., *tjalik* en *linggih* l., zitten; *ngedeng* k., *ebog* l., liggen; *toempak* k., *toenggang* l., ergens op zitten, rijden of varen; *hees* k., *sare* en *koelem* l., slapen; *hoedang* k., *tanghi* l., opstaan, oprijzen; *tjutting*, stilzitten; *səmoə*, schijnen; *obah*, zich bewegen; *tjektjok*, babbelen; *ragrag*, vallen, z. a. van een hoogte; *laboeh*, vallen (voorover vallen); *tanggah*, opwaarts zien; *tjengkat*, het hoofd opheffen, zich oprichten; *siram*, zich baden; *ijang*, *indit* k., *angkat* en *djengkar* l., vertrekken; *seuri* k., *imoet* l., lachen; *sijeun*, vreezen, enz.

B. AFGELEIDE WERKWOORDEN.

Eerste klasse. Werkwoorden alleen met den neusklank.

§ 17. De vorming dezer werkwoorden geschiedt, door vóór of in plaats van den beginletter van het stamwoord een der neusklanken *n*, *nj*, *m*, of *nga* (of *ng*) te plaatsen, en wel aldus:

1°. Begint een woord met een *t*, dan komt daarvoor de *n* in de plaats; bv. *tendjo*, *nendjo*; *teucul*, *neucul*; *toeding*, *noeding*; zie 2°. Aanm., en 4°. Aanm. 1.

2°. Begint een woord met een *tj* of een *s*, dan wordt die letter vervangen door een *nj*, vb.: *tjêloek*, *njêloek*; *tjêlêkêtek*, *njêlêkêtek*; *sawah*, *njawah*; *sêmoë*, *njêmoë*; zie 4°. Aanm. 1.

Aanm. Bij sommige woorden met een *s* beginnende, vindt met een werkwoordsvorm met *n*, zooals van *sêdja*, voornemens, van *plan*, *nêdja*, het voornemen hebben, doch deze vorm wordt zelden gebruikt, liever gebruikt men de werkwoordsvormen *soemêdja* of *sinêdja*. Van *soehoen* (ongebruikelijk), bestaan de werkwoorden *njochoen* en *nochoen*; het eerste bet. op het hoofd dragen, en op zich nemen, z. a. een gebod, (*njochoenkeun*, verzoeken); het laatste bet. dankzeggen, danken, en in den vocatief dank! Dat beiden van *sochoen* afstammen wordt, behalve uit het Javaansch, ook hierdoor bewezen, dat men het subst. *panochoen* heeft in de beteekenis van verzoek, bede.

3°. Woorden aanvangende met een *p* krijgen daarvoor een *m* in de plaats; — die met een *b* aanvangende nemen *nga* voor zich, terwijl bij een zeker aantal stamwoorden bij het werkwoord de *m* de *b* vervangt, bij andere beide vormen nevens elkander bestaan. Voorb. van *p*: *patjoel*, *matjoel*; *pitjeun*, *mitjeun*; *piwoeroek*, *miwoeroek*; *pêdang*, *mêdang*; *peuting*, *meuting*. — Voorb. van *b*: 1°. *bisoe*, *ngabisoe*; *bandjoer*, *ngabandjoer*; *bêdah*, *ngabêdah*; 2°. *boeroehan*, *moeroehan*; *bere*, *mere*; *bikeun*, *mikeun*; *bajar*, *majar*; *barêk*, *marêk*; *boeroe*, *moeroe*, nevens *ngaboeroe*; *baledog*, *maledog*, nevens *ngabaledog*; *bantoe*, *mantoe*, nevens *ngabantoe*.

Aanm. Nevens *menta* vragen, iets vragen, het werkwoord van *penta*, vindt men ook *ngenta*, in dezelfde beteekenis, en evenzoo vindt men nevens *miloe*, medegaan,

F. Voor sommige (vriend?) woorden komt ngā: ngāaminan, ngāasihonan, ngāinkisan (17:94), ngāgang, ngāng 20:42 ngāidinad; led. 431.

het werkwoord van *piloe* (ongebr., maar kenbaar uit *piloeceun*, ongevraagd zich mengen in een gesprek, ook medeloopen zonder reden), *ngiloe*, dat met *miloe* van gelijke beteekenis is. *Enta* bestaat echter niet; wel *iloe*, bv.: *montong iloe përang*, je behoeft niet meê te vechten, en *kadjeun koering iloe përang*, laat mij maar meêvechten.

4°. Woorden aanvangende met een der overige letters, en dus met een klinker, of met een der medeklinkers *h, n, r, k, d, w, l, dj, j, nj, m, g, ng*, krijgen de neusletter *ng*, en wel aldus:

F a. Bij woorden met een klinker, dus met een *a, i, oe, e, o, ẽ*, of *eu* aanvangende, vereenigt zich die klinker met de *ng* tot één klank of lettergreep. Voorb.: *andjang, ngandjang; angsrot, ngangsrot; isẽd, ngisẽd; impi, ngimpi; oeninga, ngoeninga; oembar, ngoembar; era, ngera; omong, ngomong; ongkrong, ngongkrong; ẽmoe, ngẽmoe; ẽndog, ngẽndog; eusi, ngeusi; eunteung, ngeunteung.*

b. Bij woorden met een *k* aanvangende, gaat de *k* in *ng* over; voorb. zijn: *koehoer, ngoehoer; keusik, ngeusik; kadek, ngadek.*

c. Van woorden beginnende met een *h, n, r, d, w, l, dj, j, nj, m, g* of *ng*, worden de werkwoorden gevormd door voorvoeging van de *ng*, die echter door toevoeging van een *a* tot een lettergreep verlengd wordt, omdat indien de *ng* onmiddellijk met die medeklinkers vereenigd werd, de uitspraak van sommige woorden hoogst moeielijk, van andere onmogelijk zou worden. Het streven om de woorden te verlengen heeft het zijne er toe bijgedragen. Voorb. van aldus gevormde werkwoorden zijn: *hormat, ngahormat; hoelay, ngahoelay; (nabi, nganabian); renghap, ngarenghap; roeksak, ngaroeksak; dongeng, ngadongeng; dogdog, ngadogdog; wangsoel, ngawangsoel; wa-roeng, ngawaroeng; liwat, ngaliwat; leungit, ngaleungit; djawab, ngadjawab; djadi, ngadjadi; (jakin, ngajakinkeun); njẽri, ngan-jẽnjẽri (zie Aanm. 2 beneden); mangke, ngamangke; manah, ngamanah; gambar, ngagambar; gelo, ngagelo (zie Aanm. 2 beneden); (ngora, ngangorakeun).*

Aanm. 1. Er bestaan enkele uitzonderingen op den in dezen § gegeven regel. Zoo treft men van het stamwoord *deuteu*, nevens het werkwoord *ngadeuteu*, ook *neuteu* aan. En onder de stamwoorden met een *dj* aanvangende, krijgen sommige in den werkwoordsvorm in plaats van *nga*

Enkellettergreepige woorden krijgen ngõ: ngõtjap, ngõtjẽt, ngõpjak, ngõboer

manggal v. manggal

rek, kich, agens = nigers, rep

ngenge v. d.
den neusletter *nj*, terwijl dan de *dj* wegvalt; zoo bv. van *djeueung*, zie, *njeueung*, zien; van *djiueun*, ongebr., *njiueun*, maken, vervaardigen. Het werkwoord van *gegél*, bijten, is *ngagegel*, maar bijna altijd zegt men *ngegel*.

Wie
Aanm. 2. Bij sommige stamwoorden wordt, alvorens ze den werkwoordsvorm door den neusletter verkrijgen, de eerste lettergreep verdubbeld. Behalve de boven gegeven voorbeelden (*nganjénjéri* en *ngagegelo*), hier nog enkele: *bodo*, dom, *ngabobodo*, bedriegen; *beurat*, zwaar, *ngabeubeurat*, verzwaren, tot een zwaren last toevoegen; *goreng*, slecht, *ngagogoreng*, iemand bekladden, smaden, verguizen. In den causatiefven vorm valt bij enkelen de herhaalde lettergreep weg, vb.: *ngabeuratkeun*, *ngagorengkeun*.

Ek, didamél, l.
dibijps
nideungew, ps 13: 13
Aanm. 3. Enkele stamwoorden krijgen in plaats van den actieven vorm den passieven, met actieve beteekenis; zoo: *gawe*, werk, nut, *digawe*, werken, arbeiden; *boewat*, ongebr., *diboewat*, oogsten; *sada*, geluid, *disada*, geluid geven. — Andere stamwoorden krijgen *pi* voor zich, en worden dan bij vorming tot werkwoorden behandeld volgens § 1. Voorb. zijn: *pi-gawe*, v. *gawe*, werk, *pi-gawe*, iets doen, een werk verrichten; *pi-lampah*, v. *lampah*, gedrag, handeling, *pi-lampah*, verrichten, volbrengen; *pi-rasa*, k., *pi-raos*, l., v. *rasa* en *raos*, gevoel, gevoelen; *pi-rasa*, *pi-raos*, iets gevoelen; *pi-boewat*, v. *boewat* (ongebr.), *pi-boewat*, oogsten, enz. (Vergelijk § 67).

sch
§ 18. In tegenstelling met de werkwoorden of zegwoorden in § 15 beschreven, die de aanduiding zijn van een toestand of een beweging die men aan een persoon of zaak waarneemt, stellen deze werkwoorden de werking voor als een daad, als een rechtstreeks uitvloeisel van den wil, om het even of die uitgaat van een persoon of van een als persoon, als subject, gedacht of voorgesteld persoon of zaak. Van welken aard die werking is, hangt af van de beteekenis van het stamwoord. Als voorb. mogen dienen: *era*, zich schamen, beschaamd; *ngera*, beschamen; *oeninga*, weten, *ngoeninga*, te kennen geven; *renghap*, zuchten als een stervende, hijgen, *ngarenghap*, een zucht slaken, zuchten; *wangsoel*, terugkeeren, *ngawangsoel*, antwoorden; *leungit*, verloren, *ngaleungit*, tezoek brengen; *li-wat*, voorbij, *ngaliwat*, voorbijgaan; *roeksak*, verwoest, *nga-*

Ek, hantahif, kamit, Candahif, ng.
ngelza
ngabaw
ngagantay, ngabaw

*goring, slecht, leelijk, ngaguguring, iemand
blijdheid, vergieten;*

rocksak, verwoesten; *tjeloek*, geroep, *njeloek*, roepen; *tjlekë-tjek*, gelach, *njlekë-tjek*, schateren van lachen; *sēmoe*, schijnen, het voorkomen hebben van, *njēmoe*, zich een voorkomen geven, een houding aannemen; *njēri*, pijn, pijn hebben, *nganjēnjēri*, iemand pijn aandoen; *bodo*, dom, *ngabobodo*, iemand bekladden, *verguiten*; — *tendjo*, (imp. kijk), *nendjo*, kijken; *pitjeun*, (imp.werp weg), *mitjeun*, wegwerpen; *bere*, (imp. geef), *mere*, geven; *bajar*, (imp. betaal), *majar*, betalen; *isēd*, (imp. schuif op), *ngisēd*, opschuiven; *kadek*, (imp. hak, houw), *ngadek*, hakken, houwen; *bandjoer*, (imp. giet op, giet over), *ngabandjoer*, opgieten, z. a. water, water ergens overgieten; *andjang* (ongebr.), *ngandjang*, iemand bezoeken; *impi* (ongebr.), *ngimpi*, droomen; *oembar* (ongebr.), *ngoembar*, los laten, den vrijen teugel vieren; *hoelag* (ongebr.), *ngahoelag*, verbieden, tegen- gaan; — *barēk* (alleen in *pangbarēk*, de dichtstbijzijnde = de eerstgeborene, meestgeliefde), *marēk*, verschijnen voor, naderen tot een meerdere; *pikanjaah* (imp.) *mikanjaah*, iemand liefhebben; *pikageuleuh* (imp.), *mikageuleuh*, iemand haten; — *toeding*, aanwijzing, betichting, *noeding*, aanwijzen, iemand als de schuldige aanwijzen, betichten; *sawah*, nat rijstveld, *njawah*, een *sawah* bebouwen; *patjoel*, houweel, *matjoel*, met een houweel den grond omwerken; *pēdang*, zwaard, *mēdang*, met een zwaard slaan; *peuting*, nacht, *meuting*, den nacht ergens doorbrengen, overnachten; *boeroehan*, loon; *moeroehan*, loon geven; *omong*, woord, een zeggen, *ngomong*, spreken; *angsrot*, spuit, *ngangsrot*, spuiten; *ēndog*, ei, *ngēndog*, een ei leggen; *eunteung*, spiegel, *ngēunteung*, zich in een spiegel bezien; *koeboer*, graf, *ngoeboer*, begraven; *dogdog*, een muziekinstrument, *ngadogdog*, op de *dogdog* slaan; *waroeng*, een winkel of stalletje, *ngawaroeng*, een *waroeng* houden; *djawab*, antwoord, *ngadjabab*, antwoorden; *manah*, hart, *ngamanah*, ter harte nemen, behartigen, bedenken, overleggen; *pilahir*, woord, gezegde, *milahir*, spreken (nevens *ngalahir*, v. *lahir*, l. v. *omong*, (boven).

Twede klasse. Werkwoorden met het aanhechtsel an.

§ 19. Deze werkwoorden worden gevormd: a. van stamwoorden; b. van werkwoorden in de eerste klasse beschreven. Zij hebben even als deze den neusklank aan het begin. Voorb.: *tjai*, *njaian*; *nabi*, *nganabian*; *pinoeh*, *minoehan*; *neuleum*, *neuleuman*; *njoerat*, *njoeratan*; enz.

Aanm. Bij sommige wordt, zoo ze van een stamwoord gevormd worden, eerst de begin-medeklinker met bijbe-

trans. caus. g. h. d. v. als 2 werkd. kl. met toewijst

zeggings Pangem, direct obj.
— ha P., indirect obj.

Is hiervoor de betekenis van de deels door een voorzetsel
de heeft men dan ook ha 14

hoorenden klinker verdubbeld, terwijl tusschen deze herhaalde lettergreep en het stamwoord, dan nog een *ng* wordt ingeschoven. De beginletter van het voorvoegsel wordt dan verder bij de aanbrenging van den neusletter behandeld, zoo als in § 17 is opgegeven. Voorb. zijn: v. *tjeurik*, *njeungtjeurikan*; v. *sijeun*, *njingsijeunan*. — *Neungteuringan* schijnt gevormd van *teungteuringan*, v. *teuing* (§ 126). *Nyanangisan*, het l. van *njeungtjeurikan*, (beweenen, over iemand of iets weenen), is ook een afwijking in den vorm. Het komt af van *uangis*, en heeft in 't passief *ditanngisan*, zoodat *uangisan* de trans. vorm zou zijn.

§ 20. *Beteekenis*: 1°. Wordt het werkwoord gevormd van een zegwoord, of van een intransitief werkwoord, dan duidt het aan, dat door een subject aan een object datgene verricht wordt, wat het stamwoord beteekent; met andere woorden, van een zegwoord of intransitief werkwoord gevormd, is het transitief. Voorb.: *pinoch*, vol, vol zijn, *minochan*, iets vullen, vol maken; *seukent*, scherp, scherp zijn, *njeukentan*, iets scherp maken, scherpen; *kentjeng*, gespannen, z. a. een koord, ook gestrekt, z. a. draven of loopen; *ngentjengan*, spannen, aantrekken, z. a. een koord; aanzetten, z. a. van een dravend paard; *njoerat*, schrijven, *njoeratan*, aan iemand schrijven, een brief aan iemand zenden, v. *soerat*; *njarek*, spreken, v. *tjarek*, woord, een zeggen, *njarekan*, tot iemand spreken, maar in de beteekenis van schelden (l. *njaoran*); *noenggoe*, bewaken, v. *toenggoe*, *noenggoean*, iets bewaken, ergens op passen, iemand opwachten; *njeungeut*, aansteken, opsteken, *njeungeutan*, iets, z. a. een lamp, aansteken.

2°. Wordt het werkwoord gevormd van zelfstandige naamwoorden, dan heeft het mede een transitieve beteekenis, en duidt aan, dat datgene wat door het stamwoord beteekend wordt, aan of ten opzichte van iets door een subject bewerkt of aangebracht wordt; zoo bijv. v. *tjai*, water, *njaian*, iets met water besproeien; v. *mangsi*, inkt, *ngamangsan*, ergens inkt in doen; v. *kareta*, wagen, *ngaretaan*, iets, z. a. een weg, met een wagen berijden, een wagen ergens over doen gaan; v. *nabi*, profeet, *nganabian*, profeet over een volk zijn; v. *wadana*, districtshoofd, *ngawadanaan*, als districtshoofd een district (*tjoetjak*) regeeren; v. *papatah*, vermaning, *mapatahan*, iemand een vermaning geven.

3°. Vormt het van transitieve werkwoorden een meervoud of veelvuldigheid; zoo bijv. v. *nijjoem*, iemand kussen, *nijjoe-*

over, b. v. *dinaderan*, 1:20 +

met *ha*; *nga datangan ha*, *melindakan ha*, *So. 3:10*; *njaring an ha*, *So. 4:12*

man, herhaaldelijk iemand kussen; v. *něpak*, zich op de borst slaan, *něpakan*, zich herhaaldelijk op de borst slaan; v. *nimba*, water putten (uit een put), *nimbaan*, herhaaldelijk putten; v. *narik*, trekken, *narikan*, herhaaldelijk over iets trekken, z. a. van een vracht, waarover men meer dan eens rijden moet.

Derde klasse. Werkwoorden met het aanhechtsel *keun*.

§ 21. Even als de voorgaande, worden ook deze werkwoorden gevormd van stamwoorden, of van de werkwoorden der eerste klasse. Voorb.: *djoek*, *ngadijoekeun*; *asoep*, *ngasoepkeun*; *ngadenge*, *ngadengekeun*; *ngomong*, *ngomongkeun*.

Aanm. Bij enkele woorden, als ze van stammen worden gevormd, heeft plaats wat in § 19 Aanm. gezegd is. Zoo bv. van *seuri*, *njeungseurikeun*; *nongtopelkeun*, bestaat nevens *notorelkeun*.

§ 22. De *beteekenis* van dit werkwoord is een causatieve, dat is: veroorzakende, te weeg brengende. Het duidt derhalve een werking aan, van een subject uitgaande, en overgaande op een object, hetzij dat dit de persoon zelve is of een ander persoon of zaak. In het eerste geval beteekent het, dat de persoon van wien de werking uitgaat, zich zelve brengt in den toestand van dat te verrichten wat door het stamwoord wordt aangeduid; in het tweede dat die werking aangewend wordt op een ander persoon of zaak, zoodat daaraan of daarmede plaats vindt wat het stamwoord beteekent. Zoo beteekent *ngadenge*, hooren, maar *ngadengekeun*, zich tot hooren stellen, met aandacht naar iets hooren; *soesah*, moeite, *njoesahkeun*, zich zelve of iemand anders in moeite wikkelen, bemoeielijken, bezwaren; *těrang*, helder, klaar, *něrangkeun*, ophelderen, maar ook naar opheldering aangaande iets zoeken, naar iets informeren; *asoep*, ingaan, *ngasoepkeun*, iets ergens in doen gaan, inbrengen; *tanda*, teeken, *nandakeun*, tot een teeken ergens van zijn, aanduiden; *djoek*, zitten, *ngadijoekeun*, iemand doen zitten; *ngomong*, spreken, *ngomongkeun*, over iets of iemand spreken; *maledog*, smijten, met een of ander voorwerp naar iemand of iets smijten, *maledogkeun*, iets ergens op of op iemand smijten, het een of ander voorwerp naar iemand of iets smijten.

Vierde klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel *mang*
en het aanhechtsel *keun*.

§ 23. *Vorming* van werkwoorden der eerste, tweede en derde klasse. Het voorvoegsel wordt vóór den neusklank gevoegd. Het aanhechtsel *keun* hebben deze woorden met de causatieve werkwoorden gemeen. Voerb.: v. *meuli*, *mangmeulikeun*; v. *nalian*, *mangnaliankeun*; v. *ngasoepkeun*, *mangasoepkeun*. Voor een woord met een *ng* aanvangende, wordt de *ng* van 't voorvoegsel weggelaten; ook soms voor een *n*, men zegt *manědakeun* en *mangnėdakeun*. Ook vervalt de neusklank van 't woord wel eens; men vindt *mangleupaskeun*, in plaats van *mangleupaskeun*. De causatieve werkwoorden, die 't aanhechtsel *keun* reeds bezitten, krijgen natuurlijk alleen 't voorvoegsel. In 't passief (§ 28, 4) wordt van dezen werkwoordsvorm veel meer gebruik gemaakt dan in het actief.

§ 24. De *beteekenis* van dezen vorm is, dat men er door uitdrukt, dat datgene, wat door het woord waarvan het is afgeleid, beteekend wordt, geschiedt ten behoeve van, voor of in plaats van, of ter wille van iemand. Voerb.: v. *meuli*, *koopen*, *mangmeulikeun*, voor iemand *koopen*; v. *noengtoen*, *leiden*, *mangoengtoenkeun*, voor iemand iets (bv. een paard) *leiden*; v. *meuntjit*, *slachten*, *mangmeuntjitkeun*, voor of ten behoeve (ter *reere*) van iemand iets (bv. een kip) *slachten*; v. *nalian*, *iemand binden*, *mangnaliankeun*, een zeker persoon voor of in plaats van iemand *binden*, d. i. de werking, het *binden*, voor een ander *verrichten*; v. *ngasoepkeun*, *iets ergens in doen of in brengen*, *mangasoepkeun*, *iets voor een ander ergens in doen of in brengen*; v. *ngalawan*, *weerstaan*, *mangalawankeun*, voor iemand *weerstand bieden*, voor een ander, om dezen te helpen of te beschermen; v. *misaoerkeun*, *met iemand ergens over spreken*, *mangmisaoerkeun*, voor of in plaats van een ander met iemand ergens over spreken; v. *ngaleupaskeun*, *iemand of iets loslaten*, *vrijlaten*, *mangaleupaskeun*, of *mangleupaskeun*, *iemand voor een ander, ten zijnen behoeve of op zijne vraag vrijlaten*; *mangloempatkeun*, *ter wille van iemand op den loop gaan*, voor iemand *hard wegloopen*, v. *loempat*, *hard loopen*; *mangnjabakeun*, *ter wille van iemand er op uit gaan*, z. a. van een vrouw bijv. die er op uit gaat als haar man te huis komt, om hem te ontloopen, v. *njaba*, er op uitgaan, op reis gaan of zijn, enz.

40:4 *dipangsisipkeun*, voor iemand plaats maken. *Uitrandig?*
200:18 *dipangpatkeun*, voor iemand *terrempas* *kieken*.
240:31 *sedji mangingakeun* *dontel* *ka nae kagacengan*.

Vijfde klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel *njang*.

§ 25. Door het voorvoegsel *njang* voor stamwoorden te plaatsen, zijn een klasse van woorden gevormd, die bij ontstentenis of nevens den eenvoudigen werkwoordsvorm in gebruik zijn. Ze zijn weinige in getal. Voorb. zijn: *njanghareup*, *njanggigir*. Ze bezitten afleidingen met *an* en *keun*.

§ 26. De beteekenis dezer woorden is, dat ze een richting te kennen geven, waarin zich het subject van het object bevindt, maar een richting niet die het gevolg is van een toestand, maar van een daad, een werking van het subject. Zoo beteekent *njanghareup*, naar iets toegekeerd, het gelaat gewend houden naar, met het front gericht naar (eig. vóór zich hebben, v. *hareup*, vóór), bijv. *njanghareup ka kiblat*, het aangezicht naar de *kiblat* gericht houden. En zoo beteekent *njanggigir*, v. *gigir*, zijde, met de zijde naar iets toegekeerd, de zijde gericht hebben naar.

Aanm. De afleidingen verklare men volgens het in § 20 en 22 gezegde.

§ 27. Aangezien de overige werkwoordsvormen gedeeltelijk geen passief hebben, gedeeltelijk slechts als bij uitzondering daarvoor in aanmerking komen, zal het doelmatig zijn vóór de behandeling der overige soorten van werkwoorden, hier eerst te spreken over

DE PASSIEVE VORMEN,

waarvan het Soendaneesch er twee bezit, die men gevoegelijk het eerste en het tweede passief kan noemen. Het eerste heeft het voorvoegsel *di* (wel te onderscheiden van het voorzetsel *di*, zie § 129); het tweede het voorvoegsel *ka* (insgelijks te onderscheiden van het voorzetsel *ka*, zie ald.). Het verschil in beteekenis zal ter plaatse worden opgegeven. Beide worden afgeleid van werkwoorden. De neusletter wordt vervangen door het voorvoegsel, en waar bij het werkwoord de beginletter van het woord door den neusletter wegviel, herneemt zij haar plaats. De aanhechtsels blijven.

Het eerste passief, met *di*.

§ 28. Dit passief wordt gevormd van werkwoorden der

eerste tot en met de vijfde klasse; de vorming geschiedt op de volgende wijze:

1°. Passief van werkw. der 1e kl.: *njèkèl*, *dijèkèl*; *nendjo*, *ditendjo*; *noeding*, *ditoeding*; *njèmbah*, *disèmbah*.

2°. Passief van werkw. der 2e kl.: *minoehan*, *dipinoehan*; *njarekan*, *dijarekan*; *ngaretaan*, *dikaretaan*; *narikan*, *ditarikan*.

3°. Passief van werkw. der 3e kl.: *ngadengekeun*, *didengekeun*; *ngomongkeun*, *diomongkeun*; *maledogkeun*, *dibaledogkeun*.

4°. Passief van werkw. der 4e kl.: *mangmeulikeun*, *dipangmeulikeun*; *mangnèdakeun*, *dipangnèdakeun*.

5°. Passief van werkw. der 5e kl. Deze komen alleen voor van dezulke die het aanhechtsel *an* of *keun* hebben: *njanghareupan*, *disanghareupan*; *njanggigirkeun*, *disanggigirkeun*.

Aanm. Substantieven met *ka* (§ 67), z. a. *kahajang* en *kageuleuh*, worden stamwoorden van werkwoorden door voorvoeging van *pi*: *pikahajang*, *pikageuleuh*; zij krijgen dan als werkwoord de *m* in plaats van de *p* (§ 17, 3°), en behooren tot de werkwoorden der 1e kl.; het passief is *dipikahajang*, *dipikageuleuh*. Zoo ook subst. met *pi* en daarmee gelijk te stellen woorden (§ 71), die in 't actief de *m* krijgen, z. a. *piwoeroek*, *miwoeroek*; *pikarèp*, *mikarèp*; in 't passief *dipwoeroek*, *dipikarèp*. Ook van passieven met *ka* wordt dit passief gevormd, z. a. van *kaharti*, verstaan, *dikahartikeun*, verstaan doen worden, maken dat iemand iets verstaat, ('t actief is *ngahartikeun*, doen verstaan, duidelijk maken, in 't passief *dihartikeun*, verduidelijkt worden); zoo ook van *kaloewar*, buiten, buiten zijn, of *ka* als voorzetsel *ka loewar*, naar buiten, *dikaloewarkeun*, naar buiten gedaan worden, ('t actief *ngaloewarkeun*, naar buiten doen gaan, iets ergens uit doen. Zie verder het voorzetsel *ka*). — Van enkele woorden is alleen een passief, geen actief, in gebruik, vergelijk § 17, 4°, Aanm. 3, waarbij nog tot voorb. gevoegd kunnen worden: *dikijeu*, *dikijeuken*, v. *kijeu*; *dikitoë*, *dikitoëken*, v. *kitoe*; *disakalikeun*, v. *sakali*, enz.

§ 29. De *beteekenis* van dit passief is het tegenovergestelde van het actief. Het duidt aan, dat een persoon of zaak een zekere bewerking ondergaat, en wel door een bepaalde oorzaak, die wel niet altijd genoemd, maar er toch bij verstaan wordt. Terwijl dus in den actieven vorm het subject het onderwerp van den zin is, is hier het object, dat de bewerking

Over de Verbale Vormen.

§1. Onder werkwoord wordt verstaan een wortel, stam of afleiding waarvan de oorspronkelijke of gewone beteekenis zodanig is dat daarmede een werking of toestand van een persoon of zaak wordt aangeduid.

§2. Wat de vorm der stammen betreft deze is in den regel breeflettergrepzig en enkele stammen slechts zijns breeflettergrepzig b.v. hareroo (fluisteren), solidat voorkomende in tissolidat (uitglippen, of glibberigen grond).

§3. De verbale vormen zijn ten opzichte der beteekenis van tweelei soort 1^e subjectieve en 2^e objectieve vormen al naarmate zij dienen om iets te zeggen d.i. te prediceeren of van een subject d.i. van een persoon of zaak die in de zin voorkomt als handelende of als in een toestand verkeerende, — of van een object, d.i. van een persoon of zaak die voorgesteld wordt als iets ondergaande, als bewerkt wordende, hetzij van de bewerkende oorzaak al of niet wordt gesproken, of wel als in een toestand verkeerende die een gevolg is van omstandigheden.

§4. De subjectieve vormen zijn:

1^e Eenvoudige werkwoorden (wortels, stammen, of afleid.

2^e Actieve "

3^e Transitieve "

4^e Causatieve "

5^e Toestandswoorden. benevend

6^e Reciproque en 7^e Frequentatieve werkw.

Antipassive

Impassive

eerste tot en met de vijfde klasse; de vorming geschiedt op de volgende wijze:

1°. Passief van werkw. der 1e kl.: *njěkěl*, *dijěkěl*; *nendjo*, *ditendjo*; *noeding*, *ditoeding*; *njěmbah*, *disěmbah*.

2°. Passief van werkw. der 2e kl.: *minoehan*, *dipinoehan*; *njarekan*, *dijarekan*; *ngaretaan*, *dikaretaan*; *narikan*, *ditarikan*.

3°. Passief van werkw. der 3e kl.: *ngadengekeun*, *didengekeun*; *ngomongkeun*, *diomongkeun*; *maledogkeun*, *dibaledogkeun*.

4°. Passief van werkw. der 4e kl.: *mangmeulikeun*, *dipangmeulikeun*; *mangnėdakeun*, *dipangnėdakeun*.

5°. Passief van werkw. der 5e kl. Deze komen alleen voor van dezulke die het aanhechtsel *an* of *keun* hebben: *njanghareupan*, *disanghareupan*; *njanggigirkeun*, *disanggigirkeun*.

Aanm. Substantieven met *ka* (§ 67), z. a. *kahajang* en *kageuleuh*, worden stamwoorden van werkwoorden door voorvoeging van *pi*: *pikahajang*, *pikageuleuh*; zij krijgen dan als werkwoord de *m* in plaats van de *p* (§ 17, 3°), en behoorren tot de werkwoorden der 1e kl.; het passief is *dipikahajang*, *dipikageuleuh*. Zoo ook subst. met *pi* en daarmee gelijk te stellen woorden (§ 71), die in 't actief de *m* krijgen, z. a. *piwoeroek*, *miwoeroek*; *pikarėp*, *mikarėp*; in 't passief *dipwoeroek*, *dipikarėp*. Ook van passieven met *ka* wordt dit passief gevormd, z. a. van *kaharti*, verstaan, *dikahartikeun*, verstaan doen worden, maken dat iemand iets verstaat, ('t actief is *ngahartikeun*, doen verstaan, duidelijk maken, in 't passief *dihartikeun*, verduidelijkt worden); zoo ook van *kaloewar*, buiten, buiten zijn, of *ka* als voorzetsel *ka loewar*, naar buiten, *dikaloewarkeun*, naar buiten gedaan worden, ('t actief *ngaloewarkeun*, naar buiten doen gaan, iets ergens uit doen. Zie verder het voorzetsel *ka*). — Van enkele woorden is alleen een passief, geen actief, in gebruik, vergelijk § 17, 4°, Aanm. 3, waarbij nog tot voorb. gevoegd kunnen worden: *dikijeu*, *dikijeukeun*, v. *kijeu*; *dikitoė*, *dikitoėkeun*, v. *kitoe*; *disakalikeun*, v. *sakali*, enz.

§ 29. De *beteekenis* van dit passief is het tegenovergestelde van het actief. Het duidt aan, dat een persoon of zaak een zekere bewerking ondergaat, en wel door een bepaalde oorzaak, die wel niet altijd genoemd, maar er toch bij verstaan wordt. Terwijl dus in den actieven vorm het subject het onderwerp van den zin is, is hier het object, dat de bewerking

Over de Verbale Vormen.

§1. Onder werkwoord wordt verstaan een wortel, stam of afleiding waarvan de oorspronkelijke of gewone beteekenis zoodanig is dat daarmede een werking of toestand van een persoon of zaak wordt aangeduid.

§2. Wat de vorm der stammen betreft deze is in de regel breeklattergrepzig en enkele stammen slechts zijns breeklattergrepzig b.v. hareroos (fluisteren), solidat voorkomende in tsolidat (uitglijden, op glibberigen grond).

§3. De verbale vormen zijn ten opziante der beteekenis van tweelei voort 1^e subjectieve en 2^e objectieve vormen al naarmate zij dienen om iets te zeggen d.i. te prediceeren of van een subject d.i. van een persoon of zaak die in de zin voorkomt als handelende of als in een toestand verkeerende, — of van een object, d.i. van een persoon of zaak die voorgesteld wordt als iets ondergaande, als bewerkt wordende, hetzij van de bewerkende oorzaak al of niet wordt gesproken, of wel als in een toestand verkeerende die een gevolg is van omstandigheden.

§4. De subjectieve vormen zijn:

- 1^e Levenszige werkwoorden (wortels, stammen, of afleid.
- 2^e Actieve "
- 3^e Transitieve "
- 4^e Causatieve "
- 5^e Toestandswoorden. helevend
- 6^e Reciproque en 7^e Frequentatieve werkwoorden.

De objectieve vormen zijn:

1: Objectieve participien

2: Subjectieve "

3: Objectieve toestandswoorden.

56. De opgegeven vormen kunnen in den 2en of 3en wijze voorkomen n.l.

1: als gezegde

2: in den volutaatief

3: in het futurum.

57. Eenvoudige werkwoorden zijn de toodanige wier betekenis neerkomt op een enkel begrip, een enkelvoudige voorstelling. (Zie Coolman bladz. 9 §15 en §16.)

58. Actieve werkwoorden zijn benamingen van werkingen en hierin komen zij overeen met die eenvoudige werkwoorden, waarmee een werking van een persoon of zaak wordt aangeduid. Zij hebben echter nog deze eigene betekenis dat zij de benoemde werkingen aanduiden en voorstellen, als van den persoon of de zaak uitgaande, als werkingen, van een subject d.i. van een als zelfstandig en werkzaam gedachte persoon of zaak.

59. Een actief werkwoord wordt van een grondwoord gevormd door voorvoeging van den neusklank n of van de lettergroep nga al naarmate de beginletter van een woord een harde stomme letter is, n.l. k. t. p. of een zachte stomme letter g. d. b. De sisletter d en de verhemelte t (ty) worden als harde stommen behandeld, en de klinkers, de harde klazing k, de verhemelte d (dy), de halfklinkers f en w, de smeltletters x en l benevens de neusletters

m, n ny en ng als laatste stemmen.

Bij de voorvoeging van n wordt echter n+k tot ng, vervolgens n+p tot mp later, alleen, m en n+t tot m, terwijl n+s en n+ty overgaan in ny; met een, aanvangs klinker wordt nga tot ng.

Vooreen werd b in de regel behandeld als p b.v. boro wordt moro (jacht maken op)

Ongewone vormen. Zie nog nyian van dyian = maken
nyuang „ dyuang = zien
en ngëgel „ gëgel = bijten

(Zie Cooloma blaadz. 10 § 17.)

§ 10. Het transitief werkwoord wordt van een grondwoord of actief werkwoord gevormd, in het 1de geval door het praefix n of nga geheel op dezelfde wijze als bij de actieve werkwoorden plaats heeft en door het ^{sub}fix an. Zoo is maïhan = dooden, vermoorden gevormd van païh = dood, sterven en nanya = iemand ten huwelyk vragen, van nanya = vragen.

§ 11. In betrekkenis komt het transitieve werkwoord 1° overeen met het actieve, maar 2° is er nog dit begrip in opgesloten, dat de werkwoordelijke Zien wordt gebruikt op een bijzondere manier, met een eigene en bepaalde toepassing n.l. Zoo dat de spreker Zien de werking van het subject voorstelt met betrekking tot een object, hetzij dit wordt genoemd of niet.

Zie Cooloma blaadz. 13 § 19 en § 20.

§ 12. 4de werkwoorden op an worden gebezigd in den Zien van een meervoud of veelvoud, hetzij dat degenen

die de werking ondergaan als in grooten getale a-
werig worden gedacht, of wel dat de handeling he-
haalde malen, of op velelei maniere, plaats vindt.

§ 13. Een causatief werkwoord wordt gevormd als een tran-
sitief met dit onderscheid dat het achtervoegsel ken
terwijl een bijzondere soort van Causatieve werkwoorden
die ter onderscheiding van de, wille der beteekenis
der naam van Verplaccerend causatief kan worden, be-
grijpt, nog bovendien het voorvoegsel mang aanne-

§ 14. De beteekenis van het causatieve werkwoord is,
het algemeen

1° die van het actieve

2° wordet nog bovendien, mede aangeduid, dat de w-
king van het subjeet een gevolg heeft bij, aan, of in
objekt.

Het verplaccerend Causatief beteekent daarenboven
dat de werking plaats heeft tingevallen, ten behoeve van
iemand, en tevens in zijne plaats.

Zie Coolsona § 21 § 22 § 23 & § 24. bladz. 15

§ 15. Zoolwel bij het trans. als bij het Caus. ligt in den zin van
werkwoord voorn. opgesloten, dat er een object is, hetwelk de door
het woord aangeduide en benoemde werking, verrichting of han-
deling ondergaat. Bij het transitief wordt de werking gedaen
als betrekking hebbende op dat object, als staande daarmee
rechtstreeks of middelyk in verband. Bij het Caus. wordt de
werking van het subjeet altijd gedaen als hebbende een gevolg bij
aan of in een object, als veroorzakende dat een object waarvan als
voorwerp of doel wordt gesproken, in werkelijkheid de handeling ondergaat.

§16. Van sommige eenvoudige werkwoorden. (Stammen, komt een vorm voor die een eigenaardige beteekenis heeft en uitsluitend alleen dan gebezigd kan worden wanneer van iemand wordt gesproken, en dus zooals mij zeggen, alle in den derde persoon. Die vorm aan welke, te onderscheiden den naam van subjectief toestandsvoord wordt gegeven door Mr. Craschuis n.l.) heeft het aanteekstsel un dat oorspronkelijk en eigenlijk een objectieve beteekenis heeft, en hij dient om van personen te zeggen dat zij in den toestand verkeeren dien door het grondwoord wordt aangeduid. Enkele malen komt deze vorm voor als een afleiding van andere dan eenvoudige werkwoorden. Voorbeelden, zijn:

daekun = willen, zij hebben aan of in het doen van iets, van daek = willen, van kinis zijn.

sijunun = bang zijn, vrees hebben, van sijun = vrees.

nyahoun = met iets bekend zijn, iets weten, van

§17. zie over het suffix un Coolma bl. 112 §161. nyaho = weten.

Reciprocque werkwoorden. Zijn samenstellingen, van werkwoorden met het woord silih dat is voor gevoegd wordt, en zoo veel beteekent als elkander, over en weer. Achter silih wordt de neusklink n of het voorvoegsel nga weggelaten. b.v.

majok = bespotten, en silih. pojok = elkaar bespotten.
maëhan = vermoorden, silih. paëhan = " vermoorden.
Zie Coolma §49 en §50.

§18. Frequentatieve werkwoorden, die het veelvuldige der handeling, het herhaaldelyk voorkomen, van de toestand, van handelen, worden gevormd van eenvoudige transit. of caus. werkwoorden, door invoeging van as of al achter den eerste

medeklinker van het woord of door voorvoeging van ar als het woord begint met een klinker. (Coolma § 54).

§ 19. De passieve vormen van 't werkwoord zijn, en 't Soendan: 2de lei. n.l. het Objectief en het Subject. Passief. Een derde soort met passieven (objectieven) zijn, is het objectief toestandswoord (hooftgenaamd door Mr. Cyr.) dat in vorm nauw met het Object. Pass. verwand is, maar in betekenis meer overeenkomst heeft met een toestandswoord dan met een pass. vorm.

§ 20. De vorming der passieven heeft plaats, bij eenvoudige werkwoorden door voorvoeging voor het grondwoord, en bij transitieve en causatieve werkwoorden, door voorvoeging vóór den, van neusklank n of voorvoegsel nga ontdanen vorm, van ka bij het object: en di bij het Subject. passief:

Objectieve toestandswoorden, hebben het voorvoegsel ka en het achtervoegsel an verbonden met een grondwoord.

§ 21. De betekenis der beide passieven is deze; dat daartoe van een persoon of zaak iets wordt gezegd, terwijl die wordt gedacht als object; en wel bij het Subject. pass. als object van de werking van een bepaalden en genoemden, of althans min of meer duidelijk aangewezen persoon, en bij het Obj. Pass. als object van een werking, zonder dat de werkende persoon wordt genoemd of aangeduid.

Wanneer dus de betekenis van het grondwoord medebrengt dat een persoon als subject moet worden gedacht bij de werking waarvan sprake is, kan alleen het Subject. Pass. worden gebezigd. Daarentegen, indien, van

het Object iets wordt gezegd dat, wel is waar, daaraan
woord of is geweest, en gedaan door een subject, maar
dat echter niet uitdrukkelijke wordt opgegeven en be-
schreef als uitwissel van de daad of de werking van
bedoeld subject, dan kan alleen het Obj. Pers. voorkomen.

§ 22. Het Object. toestand, nooy berekent een toestand,
waarin een persoon of zaak verkeert, evenwel niet toe-
ter is den zin van die eenvoudige verhoorden welke
toestanden benamen en aanduiden, zooals paek = dood
en lungit = weg, verloren, teroek, maar bepaald in
dezen bijzonderen zin dat de toestand veroorzaakt wordt
of is door omstandigheden, waarvan de persoon of zaak
het object is, door iets dat hem of haar overkomt
of overkomen is. (Zie Coulsma § 35)

Zie over de passieve vormen Coulsma § 28-§ 34.

ondergaat, het onderwerp, en men moet alzoo dezen vorm vertalen door het verleden deelwoord met het hulpwerkwoord worden. Bijv.: *njèkèl*, grijpen, vasthouden, *dijèkèl*, gegrepen worden, vastgehouden worden; *nendjo*, zien, *ditendjo*, bezien worden; *minochan*, iets vullen, *dipinochan*, gevuld worden; *ngaretaan*, berijden, z. a. een weg, met een wagen, *dikaretaan*, met een wagen bereden worden; *ngomongkeun*, bespreken, over iets of iemand spreken, *diomongkeun*, besproken worden; *mangmeulikeun*, voor iemand iets koopen, *dipangmeulikeun*, gekocht worden, van iets, voor iemand; *njanghareupan*, naar iets met het gelaat toestaan, *disanghareupan*, voor iemand of iets geplaatst worden.

§ 30. De verbinding van het object, als het onderwerp van den zin, met het subject of datgene waarvan de bewerking uitgaat, heeft in den regel plaats door het voorzetsel *koe*, bijv.: *disaoer koe djoeragan*, geroepen worden door den meester (patroon); *ditinggalkeun koe indoengna*, verlaten worden door zijn moeder. Maar de verbinding heeft soms ook direct plaats, zonder voorzetsel, bijv.: *dihakan mejong*, opgegeten worden door een tijger; *diobrak-abrik noe nagih*, overal achtervolgd worden door schuldeischers.

Het tweede passief, met ka.

§ 31. De *vorming* van dit passief heeft plaats van werkwoorden der eerste, tweede en derde klasse, op dezelfde wijze als bij het passief met *di* is opgemerkt, bijv.: *ngaharti*, *kaharti*; *naradjang*, *kataradjang*; *ngadijoekan*, *kadijoekan*; *njingsijeunan*, *kasingsijeunan*; *noeliskeun*, *katoeliskeun*.

§ 32. Gevormd van werkwoorden der eerste klasse, heeft dit passief ten eerste de beteekenis, dat een persoon of zaak er door voorgesteld wordt als passief, als iets ondergaande of lijdende, en dat niet, gelijk met het eerste passief het geval is, een bewerking van een bepaalde oorzaak, hetzij persoon of zaak uitgaande; of liever, niet ten gevolge van den wil van iemand of iets die bewerking ondergaande. Het zegt niets van de oorzaak der bewerking, maar duidt alleen aan dat een zeker persoon of zaak iets lijdt of ondergaat. Het moet derhalve in dit geval vertaald worden door het lijdend of verleden deelwoord; zoo bijv. *ngaharti*, verstaan, begrijpen, *kaharti*, verstaan, begrepen; *ngoeninga*, te kennen geven, *kaoeninga*,

Subj. tweede op de, het tegenwoordige
ten krasangabon
awon ten krasang
het tegenwoordige

ten dienst de, het tegenwoordige
Kalampat

Kaharti
Kaharti
Kaharti
Kaharti

geweten, bekend; *ngadenge*, hooren, *kadenge*, (*kakoeping*, *kareu-
ngau*), gehoord; *ngoedag* en *njoesoel*, iemand nagaan, nazetten, *kaoc-
dag* en *kasoesoel*, achterhaald; *mawa*, medebrengen, meevoeren, *ka-
bawa*, meegevoerd; *miasih*, beminnen, *kaasih*, bemind; *ngab'kok*,
iemand beetnemen, een koopje geven (v. het Holl. bekocht), *kabē-
kok*, bekocht; *naradjang*, zich op iets storten; *kataradjang*, getrof-
fen; *manggi*, vinden, *kapanggi*, gevonden; *ngareboet*, ontrukken,
kareboet, ontruikt. 't Is duidelijk dat men, naar gelang de zin
vordert, bij de vertaling nevens het lijdend deelwoord van
het hulpwoord zijn of worden gebruik moet maken.

§ 33. Veelvuldig is in de tweede plaats het gebruik van
dit passief om een accident aan te duiden dat aan een per-
soon of zaak plaats heeft onafhankelijk of tegen den wil van
den bewerker, zonder opzet, bij ongeluk of bij toeval. Zoo
bijv. v. *maledog*, iemand of iets ergens mede werpen, *kabale-
dog*, geraakt, bv. met een steen die geworpen wordt, zonder op-
zet; v. *ngab'dil*, schieten, *kab'dil*, geschoten, bij ongeluk door
een schot getroffen; v. *meupeuh*, slaan, *kapeupeuh*, bij ongeluk
geslagen, geraakt onder het slaan van iets of iemand; v. *noe-
toep*, sluiten, opsluiten, *katoetoe*, opgesloten geraakt; v. *mi-
kir*, denken, bedenken, *kapikir*, bedacht, *teu kapikir*, niet
bedacht, niet gedacht hebben aan. En hiertoe behooren ook
woorden als *kabita*, begeerig, v. *ngabita*, begeerig maken; *ka-
bongroj*, id., v. *ngabongroj*; *kapelet*, ingepalmd, betooverd ge-
raakt, z. a. door de schoonheid van een vrouw; *katjida*, erg,
erg zijn, (lett. erg geworden), even als *kaliwat* v. *ngaliwat*, in
kaliwat saking, zeer, en *kalangkoeng*, v. *ngalangkoeng*, zeer;
kapalang, ten halve, (lett. gehalvd), van *malang*, den weg
versperren, dwars in den weg liggen.

*of Londe-
teu.* § 34. Maar ten derde dient het in negatieve zinnen (met
hanteu (*teu*) en *moal* of *hamo*) om datgene uit te drukken, wat
wij doen door het woordje *te* in zinnen als deze: het is niet
op te ligten; bijv.: *teu kaoedag*, of *moal kaoedag*, het is niet
te achterhalen, het kan niet achterhaald worden, (v. *ngoedag*,
nazetten); *teu kahakan*, of *moal kahakan*, het is niet op te
eten, d. w. z. het is te veel om op te eten, het kan niet op-
gegeten worden, (v. *ngahakan*, eten); *teu kabawa*, of *moal
kabawa*, het is niet te vervoeren, d. i. het is te zwaar om
vervoerd te worden, (v. *mawa*, brengen, medevoeren); *teu ka-
angkat*, of *moal kaangkat*, (en even zoo *teu kadjoengdjoeng*).
het is niet op te ligten, d. i. het is te zwaar om opgeligt te
worden, (v. *ngangkat* en *ngadjoengdjoeng*, opligten, opheffen).

§ 35. De beteekenis die het passief heeft wanneer het gevormd is van werkwoorden der 2e klasse, met het transitieve aanhechtsel *an*, verschilt in den grond niet van de boven opgegeven beteekenissen. Alleen moet hierbij de beteekenis van het aanhechtsel in het oog gehouden worden. Het beschrijft een accident dat aan het object waargenomen wordt, iets dat door een persoon of zaak wordt ondergaan, ten gevolge van de daad van een subject, ofschoon die bewerking, dat ondergaan, niet voorgesteld wordt als het rechtstreeks gevolg, als een uitwerking van den wil van het subject. Voorb. zijn: *miheulaan*, iemand voorbijstreven, vooruitloopen, *kapiheulaan*, voorbij gestreefd worden of raken; *ngarëmpagan*, met iemand instemmen, *karëmpagan*, ingestemd of toegestemd worden, de toestemming van iemand wegdragen; *noeroetan*, iemand navolgen, nadoen, *katoeroetan*, nagedaan worden, nagevolgd worden, en ook (vgl. § 34) in een negatieven zin, *teu* (of *moal*) *katoeroetan*, niet na te doen, niet nagedaan kunnen worden; *njak-sian*, bij iets als getuige staan, ergens als getuige bij tegenwoordig zijn, *kasaksian*, bijgewoond worden, (of lett. betegenwoordigd worden of raken); *ngahalangan*, verhinderen, tegenhouden, *kahalangan*, tegen gehouden, opgehouden; *nganjahoan*, aan iemand kennis geven, *kanjahoan*, geweten, geweten worden.

Aanm. Woorden als *kahatoeran*, (l., *seuri*, k.), lachen, (stamw. *hatoer*), *kahampangan*, (l., *kiih*, k.), een ligte (kleine) behoefte doen, (stamw. *hampang*), en *kabeuratan*, (l. *B 44, 4°*) een zware (grootte) behoefte doen, (stamw. *beurat*), hoewel naar den vorm tot deze woordsoort behoorende, wijken af in de beteekenis, daar ze als actieven fungeeren. Men kan ze echter volgens den gegeven regel verklaren. Zou is *kahatoeran* het passief van *ngahatoeran*, aan iemand iets aanbieden, en zou *kahatoeran* dus beteekenen, een aanbieding (gave) ontvangen of ontvangen hebben. Wat is nu natuurlijker dan dat iemand wien dat overkomt een blijmoedig gelaat toont: en van daar zal wel de beteekenis komen van lachen.

§ 36. Om de beteekenis te verstaan van dit passief wanneer het gevormd is van werkwoorden der 3e kl. (met het causatieve aanhechtsel *keun*), houde men in het oog 1°. de opgegeven beteekenis van dit passief in het algemeen, en 2°. de beteekenis van het aanhechtsel. Voorb. zijn: *njaritakeun*, k., *njarijoskeun*, l., iets verhalen, *katjaritakeun*, *katjarijoskeun*,

frühzeitig

4:35 riben, harew.

transit

gebezigd: *bebe*, van welke geen eenvoudige
a. *bēbērēsih*, reinigen; *bebedja*,
n; *babalandja*, (ook *balandja*),

neusletter (niet geluid) van de hand zij, volgens de betrekking van het
betreffende gedeelte of voorwerp, b.v. kachakakak ook verscheiden
dijns afwijken; tjatjarita ook verscheiden dijns uitte.

inkoojen doen. De eenvoudige en algemeene werkwoordsvorm met den neusletter (1e kl.), is op die woorden niet toepas-
lijk. Men kan niet zeggen: *mër'sih*, *medja*, *masar*, *malandja*.
Bij zulke woorden vervangt dus de reduplicatie den neusletter,
en de beteekenis dezer woorden is dan ook gelijk aan die welke
den neusletter voor zich gekregen hebben.

2°. Dient deze vorm om een zeker meervoud, een veelvul-
digheid aan te duiden; niet een veelvuldigheid van werking
ten aanzien van een object, zooals de werkwoorden der 2e
klasse (§ 20, 3°), maar een veelvuldigheid bloot als daad, als
werking van het subject. In dit geval vindt men van de
stamwoorden waarvan deze vorm is afgeleid, ook werkwoorden
met den neusklank, doch deze hebben dan een enkelvoudige
beteekenis. Zoo heeft men *njarita*, verhalen, iets verhalen,
v. *tjarita*, maar *tjatjarita*, (l. *tjatjarijos*), verhalen in den zin
dat men meer dan ééne zaak mededeelt: *nanja*, vragen, v.
tanja, maar *tatanja*, herhaaldelijk vragen, vragen aan deze en
gene; *mariksa*, onderzoeken, v. *pariksa*, maar *papariksa*, een
zaak in de details onderzoeken, of ook onderzoek doen bij
meer dan één persoon; *ngoembah*, afwassen, reinigen, v.
koembah, maar *koekoembah*, reinigen van meerdere voorwerpen;
njawah, een sawah bebouwen, maar *sasawah*, met den sawah-
bouw zich onledig houden; *mawa*, medebrengen, v. *bawa*, *ma-
mawa*, iets overal met zich mededragen; *noeloeng*, helpen, v.
toeloeng, *toetoeloeng*, herhaaldelijk helpen; *noelak*, sluiten, den
wervel ergens op doen, v. *toelak*, *toetoelak*, meerdere voorwer-
pen, z. a. ramen en deuren, op den wervel doen; *ngěmoe*, iets
in den mond houden, bij zich houden, v. *kěmoe*, *kěkěmoe*,
gorgelen; *něněda*, bidden, aanhoudend om iets verzoeken, v.
něda, werkwoord v. *těda*, verzoek, bede.

Negende klasse. Werkwoorden met herhaling van den eersten mede-
klinker en bijbehorenden klinker, met het aanhechtsel an.

§ 43. Van stammen afgeleid, onderscheiden zich deze werk-
woorden in den vorm van die in de achtste klasse vermeld
niet anders, dan dat ze het aanhechtsel an bij zich hebben.
Voorb. zijn: *loeloempatan*, v. *loempat*; *boeboentjėlikan*, v. *boen-
tjėlik*; *totorekan*, v. *torek*; *kakaboeran*, v. *kaboer*.

§ 44. Met betrekking tot de beteekenis verdeelen we ze in
vier soorten:

1°. dezulke die als halve *lěmės*- of als *sědėng*-woorden (§ 7)

gebezigd worden, zoo als: *sasarean*, slapen; *dadaharan*, eten. Deze hebben gelijke beteekenis met het stamwoord.

2^e. dezulke die een samenwerken, een zijn met elkander, of een wederkeerige werking aanduiden, zoo als: *reureudjeungan*, k., *sasarəngan*, l., met elkander zijn, elkander gemeenschap houden, v. *reudjeung* en *sarəng*, met, te zamen; *papa-toengan*, met elkander, voor gezamenlijke rekening, handel drijven; *sasaoeran*, met elkander spreken, v. *saoer*, een zeggen, (*njoer*, spreken, roepen); *sasalaman*, van elkander afscheid nemen, v. *salam*, groet; *tjetjerewedan*, met elkander krakeelen, v. *tjerewed*, krakeelen, gekibbel, (*njerewed*, pruttelen, grimmen); *papadoean*, met elkander twisten, v. *padoe*, twist, twisten.

3^e. dezulke die een veelvuldigheid aanduiden, (vergl. § 42, 2^e). Hiertoe behooren *boeboedalan*, ontsnappen, ontvluchten, ontkomen, van velen, uit de gevangenis of uit den strijd bijv., v. *boedal*, uitgaan, uittrekken; *kakaboeran*, op den loop gaan, er van door gaan, v. *velen*, v. *kaboer*, vluchten; *babalandjaan*, inkoopen doen, meerdere dingen inkoopen, v. *balandja*, inkoopen, geld om in te koopen; *papasaran*, de passar langs gaan, langs de stalletjes op de passar loopen, v. *pasar*, markt; *soesoempahan*, zweeren, herhaaldelijk zweeren, v. *soempah*, eed; *totobatan*, aanhoudend zijn excuus maken of vergiffenis vragen, v. *tobat*, vergiffenis vragen, zich excuseeren; *loeloempatan*, hard heen en weer loopen, v. *loempat*, hard loopen.

4^e. dezulke die een zich houden als iets, een zich voordoen als een of ander, of ook een nadoen van iets beteekenen. Bijv.: *kəkədəngan*, zich op den grond liggende slapende houden, v. *kədəng*; *ngədəng*, uitgestrekt op den grond liggen; *totorekan*, zich doof houden, v. *torek*, doof, (anders *ngabisoe*, zich stom houden, v. *bisoe*, stom); *kokosenan*, zich als dapper voordoen, v. *kosen*, = *gayah*, dapper; *djadjaksaan*, doen als een *djaksapinteran* (inl. fiscaal), *djaksatje* spelen, z. a. van kinderen.

Tiende klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel *si*.

§ 45. Het getal dezer werkwoorden is zeer beperkt. Zij zijn gevormd van stamwoorden (meest ongebruikelijke). Voorb. zijn: *sibanjoe*, v. *banjoe*; *sibeungent*, v. *beungent*; *sidakelip*, *sideoeroe*, *sidejang*, en enkele andere meer. *Silangang*, *sidikane*

Aanm. Naar den vorm te oordeelen, zou men een woord als *sihoreng*, daar het afkomt van *horeng*, ook tot deze klasse van werkwoorden moeten rekenen. Maar

Petubahan moge *sihoreng* vroeger ook de beteekenis van een werkw. gehad hebben, tegenwoordig is het niets meer dan een interjectie, = *horeng*, *horenganan*, en *mana horeng*, voorwaar, zie daar! Bijv.: *beh barakbah sihoreng nagara aloes*, zie daar begon zich iets wits in de verte voor te doen (of uit zee op te doemen), en voorwaar het was (bleek te zijn) een schoone stad.

17

§ 47. Deze werkwoorden worden afgeleid van stamwoorden en van werkwoorden; in 'tlaatste geval verliezen ze hunne aanhechtsels en tevens den neusletter, zoodat ze weer dezelfde gedaante hebben die ze als stamwoord bezaten. Bij een zeker aantal wordt voorts het woord verdubbeld. Voorb. zijn: *pasa-lija*, v. *salija*; *pahili*, v. *hili*; *papapag*, v. *mapag*; *padoepak*, v. *ngadoepak*; *pahareup-hareup*, v. *njānghareup* of *ngahareupan*.

nam niet
als W.
het
geet v.
ander

17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538

III silih - pihapeloan
 silih - pihapeloan
 silih - hui dangkaran
 silih - tanyakan
 silih - silihkan
 silih - tihikan
 silih - andjikan

IV silih - pihapeloan

gangbaar ware, gelijkkluidend zijn met *silih-tjarekan*, elkander uitschelden. Men moet hier *pada*, ~~zamen~~, gelijk, bezigen, en dus zeggen: *pada ngaromong* (§ 57).

Dertiende klasse. Werkwoorden met het voorvoegsel ti.

§ 51. De *vorming* dezer woorden geschiedt door de lettergreep *ti* (wel te onderscheiden van het voorzetsel *ti*, van, van af, van wege, verkort. van *tina*) voor een stamwoord te plaatsen en het daarmede te verbinden. Voorb. zijn: *tibalik*, v. *balik*; *titadjong*, v. *tadjong*; *tideuha*, v. *deuha*; *tidjengkang*, v. *djengkang*; enz. Op enkele uitzonderingen na zijn de hiertoe gebezigde stamwoorden ongebruikelijk.

§ 52. De *beteekenis* van dezen vorm is, dat een persoon of zaak daardoor wordt aangeduid als gerakende of geraakt zijnde in een toestand, zonder opzet, zonder zijn eigen wil, maar tengevolge van bijkomende accidenteele omstandigheden. Deze woorden zijn dus geen actieve werkwoorden, ze beschrijven geen werking van een subject uitgaande. Maar evenmin zijn het passieve werkwoorden, die een werking of uitwerking van een subject (hetzij gewild of zonder opzet) op een object aanduiden. De met *ti* gevormde woorden zijn werkwoorden als uitglijden, zinken, omduikelen, zich stooten en dergelijke. Zoo beteekent *tibalik*, omvallen, omrollen, v. *balik*; *titadjong*, zich stooten met den voet, zich den voet stooten, onder het gaan, v. *tadjong*; *tideuha*, zich ergeren, geërgerd raken, v. *deuha*; *tidjengkang*, ~~voor~~ over vallen, voorover ter aarde storten, v. *djengkang*; *tisoledat*, uitglijden, v. *soledat*; *titeuleum*, zinken, v. *teuleum*; *tigasroek*, met den voet tegen een steen stooten, z. a. van iemand die van een hoogte valt, v. *gasroek*; *tisentad*, uitglijden, v. *sentad*; *tibanting*, neerploffen, neerstorten, neersmakken, v. *banting*.

Veertiende klasse. Werkwoorden met het inwoegsel oem.

§ 53. Deze werkwoordsvorm is geen zuiver Soendaneesche, maar uit het Jav. overgenomen. Ook de woorden bewijzen dit, want voor het meerendeel zijn die Javaansch. Het getal woorden die dezen vorm bezitten is trouwens zeer gering. Zij onderscheiden zich door groote onregelmatigheid. De afleiding heeft plaats van stamwoorden, op de volgende wijze:

1°. Begint het woord met een medeklinker (uitgezonderd

met een *p* of *w*), dan wordt de lettergreep *oem* achter dien medeklinker ingeschoven, z. a. *soemēdja*, v. *sēdja*; *goemēde*, v. *gēde*; *roemasa*, v. *rasa*; *koemērot*, v. *kērot*; *doemeuheus*, v. *deuheus*; *soemēblak*, v. *sēblak*.

2°. Begint het stamwoord met een klinker, dan is er tweerlei vorming, en wel: a. het krijgt *oem* voor zich, en dan komt daarvoor nog een *k*, bv. ~~*koemaki*~~, v. *kaki*; *koemagoeng*, v. *agoeng*; of b. valt de *oe* weg, zoodat alleen de *m* overblijft, bv.: *moenggah*, v. *oenggah*; *moendoer*, v. *oendoer*; *maboer*, v. *aboer* (vgl. *kaboer*); *matoer*, v. *atoer*; *masak*, v. *asak*.

3°. Is de beginletter van het stamwoord een *p* of een *w*, dan komt *oem* er voor, met *k* aan het begin (volgens 2°. a), en dan wordt tusschen dit voorvoegsel, dat nu *koem* geworden is, en het stamwoord, nog een *a* voor de welluidendheid ingeschoven. Voorb. zijn: *koemapoeroen*, v. *poeroen*; *koemawani*, v. *wani*.

Aanm. *Tjoemarita*, voor zich zelve leven, voor zich zelve zorgen, op zich zelf staan, zelfstandig zijn, getrouwd zijn (zie bijv. *Woelang-poetra*, pada 48), schijnt men niet onder deze klasse van woorden te kunnen rangschikken. De beteekenis toch is geheel verschillend van *tjarita*, dat verhaal, verhalen, beteekent. Wellicht is het een ander woord.

§ 54. De beteekenis is tweeërlei:

1°. Sommige komen overeen met de stamw. werkwoorden, of de werkwoorden der 1e klasse, en duiden een handeling aan of een beweging of ook wel een toestand waarin zich een persoon of zaak bevindt. Zoo bv.: *moenggah*, stijgen, omhoog stijgen, v. *oenggah*, id.; *moendoer*, wijken, achterwaarts gaan, terugkeeren, heengaan, v. *oendoer*, wijken, achterwaarts gaan; *maboer*, op hol zijn, in vliegende vaart rennen, v. *aboer*; *matoer*, tot iemand spreken, v. *atoer*, (= *miatoer*); *masak*, kookken (als actief), v. *asak*, gaar; — *soemēdja*, 't voornemen hebben, v. *sēdja*, id.; *doemeuheus*, voor een meerdere verschijnen, tot een meerdere naderen, v. *deuheus*, nabij, (= *ngadeuheusan*); *soemēblak*, ontstellen, v. *sēblak*, id.; *koemapoeroen*, zich verstouten, v. *poeroen*, id.

2°. Andere beteekenen een zich voordoen als, zich het voorkomen geven van wat het stamwoord beteekent. Zoo bv. *koemaki*, zich als een grootvader voordoen, zich het air van een grootvader geven, zich als ervaren voordoen, wijsheid uit-

kramen, v. *aki*, grootvader; *goemède*, zich voordoen als een groote, de houding van een aanzienlijke aannemen, v. *gède*, groot, groote, aanzienlijke; *koemagoeng*, id.

§ 55. Een groot gedeelte dezer woorden zijn als *lēmēs*-woorden in gebruik, namelijk van een mindere, sprekende van zich zelve tot een meerdere. Tot deze behooren: *soemēdja*, het voornemen hebben, v. en = *sēdja*; *koemapoeroen* en *koemawani*, zich verstouten, v. en = *poeroen* en *wani*; *doemeuheus*, tot een meerdere komen, voor een meerdere verschijnen, v. *deuheus*, dicht bij, = *ngadeuheusan*; *roemasa*, gevoelen, v. *rasa*; evenzoo *roemaos*, v. *raos*.

Vijftiende klasse. Zeg- of werkwoorden met het invoegsel in.

§ 56. Men treft in het Soendaneesch enkele zeg- of werkwoorden aan die het invoegsel *in*, ingeschoven tusschen den beginletter en zijn klinker, voeren. Deze vorm is blijkbaar van Javaanschen oorsprong, het zoogenaamde oude passief, maar deelt in het Soendaneesch aan de woorden geen passieve beteekenis mede. Men treft het invoegsel aan bij woorden met actieve beteekenis, welke woorden daardoor geen wijziging van beteekenis ondergaan. Ze zijn als *lēmēs*-woorden in gebruik. Voorb. zijn: *sinarēngan*, met iemand zijn, = *sasarēngan*; *tinangtoe*, zeker zijn, het is zeker, van en = *tangtoe*; *sinēdja*, nevens *soemēdja*, voornemens zijn, v. *sēdja*.

Aanm. *Minangka*, als voegwoord fungeerende, behoort en volgens afleiding en volgens beteekenis tot deze zegwoorden. Het komt af van *mangka*, = *masing*, dat, opdat, en beteekent leiden tot, strekken tot, opdat. — *Minantoe*, *kinanti* en *sinochoen*, thans substantieven, behooren oorspronkelijk tot deze zegwoorden. *Minantoe*, schoonzoon, komt af van *mantoe*, (stamw. *bantoe*), helpen, medehelpen; *mantoean*, iemand tot schoonzoon nemen, bv.: *hanteu kērsa mantoean ka djalma kapir*, hij wilde geen ongeloovige tot schoonzoon nemen; *kinanti* is de naam van een tembangwijs, en komt af van *kanti*, met, met iemand zijn; *sinochoen*, = *soenan*, vorst, schijnt oorspronkelijk te beteekenen: die op 't hoofd gedragen wordt, v. *sochoen*, op 't hoofd nemen of dragen. *Pinasti* en *sinēlir*, besloten en verkoren, zijn zuiver Javaansch.

Fein door men: 56:95-dik arafgenken
nr 56:49 didarenkenen, men odf.

Over het meervoud en de uitdrukking van den tijd
bij de werkwoorden.

§ 57. Er is boven gesproken over sommige werkwoords-
vormen die een *veelvuldigheid*, een *herhaald doen* aanduiden
(§ 19, 3°, 42, 2°, 44, 3°). Maar dat is geen eigenlijk meer-
voud. Het *meervoud* wordt op drieërlei wijze gevormd: a. door
al of *ar*; b. door *pating* (*ting*); c. door *pada* k., (*sami* l.).

a. De klank *ar* of *al* wordt bij woorden die met een me-
deklinker aanvangen, ingeschoven tusschen dien medeklinker
en zijn klinker, op dezelfde wijze als het invoegsel *in* (zie §
56); bij woorden met een klinker aanvangende, komt de klank
voor dien klinker te staan en wordt met denzelfden *samenge-*
voegd. Voorb. zijn: *asak*, *arasak*; *isin*, *arisin*; *oendoer*, *aloen-*
doer; *entep*, *arentep*; *obah*, *arobah*; *elat*, *arelat*; *euweuh*, *areu-*
weuh; *kaboer*, *kalaboer*; *ngambek*, *ngarambek*; *moendoer*, *ma-*
loendoer; *ngadengekeun*, *ngadarengkeun*; *kapanggih*, *kaparanggih*.
De klank komt, zoowel in het pass. als in het act., steeds bij
het *stamwoord*.

Aanm. Woorden als *aringgis* en *palaoer*, *bang*, *bang*
voor iets zijn, kunnen ook van een enkel persoon worden
gebezigd, in wien ze dan het meervoudig bestaan der
zaak aanduiden, door ons uitgedrukt bijv. met *vol vrees*.

— De klank *ar* of *al* wordt ook wel herhaald, en heeft
dan een versterking van het begrip ten doel, bv.: *mala-*
loendoer, *sararijeun*, *araringgis*. — *Tjotjorokot*, wegnemen
wat maar te pakken is, v. *tjokot* (herh. volg. § 42, 2°),
heeft voor de *a* een *o* gekregen. Deze afwijking is door
het gebruik bij dit woord regel geworden.

b. Het voorvoegsel *pating* (of meestal bij verkorting *ting*),
wordt geplaatst voor zegwoorden en werkw. der 1e kl., maar
voor woorden die een *r* of *l*, den klank *ar* of *al*, *ra* of *la*, *er*
of *el*, *re* of *le* bezitten; terwijl zoo het woord geen zoodanige
klank heeft, het eerst dat invoegsel ontvangt, zoodat het dan
op dubbele wijze meervoudig is geworden. De neusklank
waarmede 't werkwoord begint, valt weg, en het voorvoegsel
wordt met het woord tot één woord *samengevoegd*. Voorb.
zijn: *tingsiripit*, v. *siripit*; *tingdjaroengkël*, v. *djoengkël*; *tinga-*
rigël, v. *ngigël*; *tingdjalerit*, v. *ngadjerit*; *tinggërendëng*, v.
ngagërendëng; *tinglalenghoj*, v. *ngalenghoj*.

c. *Pada*, samen, alle, gelijk, (l. *sami*), wordt vóór zeg-

Fein dandij: *patingënggënk*

pada wordt ook van het meervoud gebruikt, nr 56:46

61:56g *tjik gura pada gura tjajjas; volg. I. mant dit tij*
tjik gura pada tjajjas; 12:12 pada mararbo.
019 pada dek aalat; 1Kor. 2:8 pada bakal rampa bounabaz

woorden en werkwoorden geplaatst. De laatste behouden hun neusklank en aanhechtsels. Voorb. zijn: *pada leumpang*, *pada toeroen*, *pada geuleuh*, *pada ngomong*, *pada ngoepingkeun*, *pada mangnêdakeun*, *pada dipachan*, enz. Zeer dikwijls wordt het meervoud nog door den klank *ar* of *al* (*a*) versterkt, die dan in het woord zelve opgenomen wordt op de boven beschreven wijze; z. a. *pada ngarambêkeun*, *pada mangnarêdakeun*, enz.

§ 58. Tot uitdrukking van den tijd bij de werkwoorden dienen voornamelijk de *bijwoorden van tijd* (§ 125). Voor den volmaakt verleden tijd en den meer dan volmaakt verleden tijd bezigt men het woord *inggeus* of *geus*, reeds (vergl. *anggeus*, ten einde, gedaan). — Dikwijls wordt ook een volm. verl. tijd uitgedrukt met behulp van het woord *beunang* (in l. *somas keninging*). 't Is het stamw. van *meunang*, en beide beteekenen verkrijgen, in bezit krijgen of hebben, verkregeu, enz., maar *beunang* wordt van 't object, *meunang* daarentegen van 't subject gebezigd. Alleen actieve werkw. krijgen *beunang* bij zich, en wel de stamwoordelijke en de afgeleide met den neusklank, en eigenlijk beteekent het dan verkregen door datgene wat het werkw. beteekent: *eta imah beunang njiyeun saha?* wie heeft dat huis gemaakt? *soemoehoen beunang njiyeun koering*, ik heb het gemaakt; enz. Men bezigt het in alle drie personen. — Voor den toekomenden tijd heeft men *rek* en *dek*, zullen, willen, benevens *bakal*, zullen, terwijl men in l. veelal *bade* gebruikt. — Maar een verleden tijd wordt ook vaak uitgedrukt door het tweede passief, (§ 32, 33), en door de nadrukwijzers *teh* en *teja*, (§ 141 en 142), en een toekomende tijd door het toekomstig werkw., (§ 40). — Niet zelden evenwel ontbreekt elke aanwijzing van den tijd, en moet men dien uit het verband opmaken.

Over den voluntatief of willende wijs.

§ 59. Men heeft bij den *voluntatief* tweeërlei vorm: een *subjectieve* en een *objectieve* vorm, behalve bij den *concessief*. De subjectieve vorm betreft den persoon die het gebod of verbod ontvangt, tot wien het voorstel of de bede gericht is. De objectieve daarentegen betreft de persoon of zaak waaromtrent een gebod of verbod, het voorstel of verzoek gedaan wordt. De objectieve vorm onderscheidt zich hierin van den subjectieven, dat terwijl in den laatsten het werkwoord den neusklank behoudt, het dien in den objectieven vorm verliest. Anders heeft aan de woorden zelf geen verandering plaats.

Natuurlijkerwijs kan bij de zegwoorden alleen van den subjectieven vorm sprake zijn. — Over het meervoud zie § 57.

§ 60. De *imperatief* of *gebiedende wijs*, waarmede men iemand iets gebiedt, wordt gevormd:

1°. door *zegwoordelijke interjecties* (zie § 137), en wel door ze op den toon des bevels uit te spreken. Zoo bet. *bral*, vertrek; *los*, ga weg; *sok*, zet neer; *gek*, ga zitten; *top*, pak aan; *prak*, z. v. a. begin (er aan), ga aan 't werk; *sor*, schuif aan; enz.

2°. door *zegwoorden*, eveneens door ze op den toon des bevels uit te spreken. Zoo *toeroen*, daal af, kom af; *oenggah*, stijg op, ga op; *asoep*, ga in, ga binnen, kom binnen; *indit*, vertrek, trek op; *tjijing*, zit (sta) stil, enz.

3°. door *werkwoorden*, en wel wat den subject. imp. aangaat, met behoud van den neusletter, waar men dus door den toon moet aangeven dat men gebiedend spreekt; en wat den obj. imp. aangaat, met verlies van den neusletter. *Njokot seuneu*, als subj. imp. bet.: haal (gij) vuur; *tjokot seuneu*, krijg het vuur; en evenzoo *njaksian*, als sub. imp.: houd *gij* het oog daarop, en *saksian*, als obj. imp.: houd *daar* het oog op. De subj. imp. geldt den persoon, de objectieve de zaak. Soms bezigt men den naam des persoons of een voornaamwoord 2e persoon met het voorzetsel *koe*, en dan is het zeer duidelijk dat men iets beveelt, bv.: *njokot koe Pini*, *eta kanteu doedoet*, neem dat door Pini (neem *gij* dat, Pini); trek dat garen aan (of uit). Hier treft men beide imperatieven aan in eenen zin.

4°. door het eigenlijke hulpwoord van den imp.: *geura*, bijv.: *geura ngomong*, spreek op; *geura noelis*, schrijf; *geura njeungeut lampoe*, steek de lamp aan; *marijëm geura soendoet kabeh*, schiet het geschut af; *tjing-maneh-geura tjarita*, kom *gij*, vertel op.

5°. door het hulpwoord *geuwat*, gauw, spoedig, bv.: *awak geuwat paparentah* (§ 42), vaardige lichaam (vaardig *gij*) de bevelen uit; *bëail geura areusian*, *geuwat peloran sakali*, laadt de geweren, en doe er de kogels met een op; en zoo ook met *geura* tegelijk, bv.: *geuwat geura dangdan koeda*, zadelt gezwind de paarden.

6°. door het hulpwoord *koedoe*, (*ngoedoe*, *moedoe*), bijv.: *ka rëdjeki Allah moedoe daek*, het levensonderhoud van God (d. i. wat God tot levensonderhoud geeft) moet (*gij*) aannemen (lett. daar moet *gij* aan willen); *koedoe njoren kërïs*, (*gij*) moet een kris op zij hebben; *njai moedoe asoep islam*, jufvrouw (*gij*, u)

moet den islam ingaan, d. i. tot den islam overgaan; en zoo ook met *geuwat* of *geura*. bv. *koedoe geuwat ngoempoelkeun badlad*, (gij) moet gezwind het leger verzamelen; *koedoe geura noeroet*, (gij) moet gehoorzaam zijn (volgen).

X 7°. door het hulpwoord *poma* of *poma-poma*, met een der andere hulpwoorden; bijv.: *poma koedoe tjaringtjing*, (gij) moet waken (op uw hoede zijn); men zou dit de *versterkte imp.* kunnen noemen, omdat *poma* altijd klem bijzet.

8°. door een der hulpwoorden *masing* (*sing*), *mangka* en *masingna* (*singna*, *sina*).

Masing (of *sing*) bezigt men om zijn wensch of verlangen ten aanzien van iets, uit te drukken. — Op den toon des gebods uitgesproken heeft het de beteekenis van een bepaald verlangen. hoe men wil dat iets zal geschieden. Men moet het vertalen door zeer, doe, laat of dat. Bijv.: *masing rēsēp silih-toeloeng*, weest zeer bereidvaardig (hebter groot genoeg in) elkander te helpen; *koe atjeuk diakoe doeloer, sing silih-pikaheman*, ik erken u als zuster, dat we (of laat ons) elkander liefhebben; *masing hade lakoe-lampah*, doe of laat uw gedrag goed zijn; *masing gantjang moelang deni*, kom zeer spoedig terug (naar hier); *sing sadija oelah arek koerang bejas*, dat het gereed zij en er geen rijst ontbreke; *sing ati-ati*, wees zeer op uw hoede; *tejangna masing kapanggih*, zoek het dat het gevonden worde (tot dat het gevonden wordt); en zoo ook met een ander hulpw., bv.: *poma sing ati-ati*.

Zin word. hij
sing.

Aanm. *Masing* beteekent eigenlijk al wat, elk, en is in die beteekenis (meestal verdubbeld) in veelvuldig gebruik. 't Is goed dit in het oog te houden, want het doet zien dat een zin als deze: *masing hade lakoe-lampah*, eig. beteekent: laat elk uwer gedragingen goed zijn. — *Sing* schijnt het stamw. te zijn, daar men in het passief *dipasing* heeft.

Mangka, in den *imp.* gebezigd is = *masing* en *masingna*. Anders is het = *matak*, oorzaak, reden. *Minangka* is te vertalen met zij of worde, bijv.: *di dinja minangka koeboer oerang*, daar zij ons graf!

Masingna wordt alleen in verheven taal gebezigd. In gewone geschriften en in het dagelijksch leven bezigt men *singna*, maar doorgaans *sina*; het beteekent opdat, dat. Bijv.: *masingna tibalik hate*, dat (opdat) hem het hart omkeere, (d. i. opdat hij een beter mensch worde); *diparentah sina dawa*, hun

werd geboden (hij gebood hen) dat ze (hem) zouden dagvaarden; *anggoer sina tambah-tambah*, dat het liever (eerder) toeneeme; en zoo ook met een ander hulpwoord, bv.: *oepanni kersaen geura sina tingalian*, indien hij wil (zoo hij in mijn voorstel treedt), laat hem het dan bezien (dat hij het dan bezie).

Aanm. Van dezen imp. met *sina* vormt men dikwijls een passief met *di*, en de beteekenis verschilt dan niet veel met de beteekenis van dit passief van het causatief werkwoord. Zoo bet. *dikoempoeckeun*, vergaderd worden; *disina koempoel*, vergaderd doen zijn. Hier nog een voorbeeld: *diloeroed* (= *dirored*) *disina toeroen*, verdrongen worden (uit zijn ambt) en doen afdalen (van zijn stand), eig. afdalende doen worden, maar wij moeten door afwezigheid van een overeenkomstigen vorm in onze taal, meestal met doen of laten vertalen.

§ 61. De concessief of toelattende wijs, waarmede men iets vergunt of toelaat, wordt gevormd door de woorden *ingkeun* (bij verk. *keun*) k., *antep* l., en *kadjeun*. Bijv.: *ingkeun*, *oelah diopenan*, laat maar, stoor (haar) niet; *ingkeun bae*, *monkong dipindahkeun*, laat het maar, het hoeft niet verplaatst te worden (gij behoeft het niet te verplaatsen); *antep bae*, *teu daekeun miloe*, laat hem maar, hij wil niet medegaan; *kadjeun koering iloe perang*, laat mij (maar) mee gaan vechten. En zoo worden deze woorden ook alléén gebruikt, in den zin van laat maar, laat het (hem, haar) begaan, stoor hem (haar) niet, terwijl *kadjeun* nog de bijzondere beteekenis heeft van: het zij zoo, het doet er niet toe. *Ingkeun bae kasing leh*, Job 7:16

§ 62. Voor den propositief, of de voornemende en voorstellende wijs, bezigt men in den 1en persoon *rek*, zullen, of *dek*, willen, hetzij met of zonder de hieronder genoemde hulpwoorden: terwijl men, bij zich zelven iets voornemende, zoo men een persoonl. voornw. gebruikt, daartoe *aing* of *kami* bezigt, doch doorgaans wordt het pers. voornw. weggelaten, bijv.: *tjik tjoba rek loentang-lantoeng*, komaan, ik ga wat rondloopen! — Voor den 2en persoon heeft men tegen minderen de hulpw. *hajoe*, *tjing*, *tjik*, *welaan*, en *tjoba*, probeer eens; — tegen gelijken dezelfde woorden, en het hulpw. *soemangga*; tegen meerderen 't hulpw. *tjoba*, maar doorgaans *soemangga*, vaak met een hulpw. van den imperatief. Men moet onderscheiden

tjing gema bang tjoba!

tjik gema ajesta

tjik hajoe bang palik

orang duhar djeng kaula, 17:30. — 67:243 *manga geura jid.*

orang badani djeng kaula 41:32

10:411 *orang gema Galik*

1:42 *orang ke dural bae*

hajoe bang ajesta

et orang bang duhar djeng kaula

10:412 *orang gema*

orang badani djeng kaula

moet den islam ingaan, d. i. tot den islam overgaan; en zoo ook met *geuwat* of *geura*. bv. *koedoe geuwat ngoempoekeun balad*, (gij) moet gezwind het leger verzamelen; *koedoe geura noeroet*, (gij) moet gehoorzaam zijn (volgen).

X 7^e. door het hulpwoord *poma* of *poma-poma*, met een der andere hulpwoorden; bijv.: *poma koedoe tjaringtjing*, (gij) moet waken (op uw hoede zijn); men zou dit de versterkte imp. kunnen noemen, omdat *poma* altijd klem bijzet.

8^e. door een der hulpwoorden *masing* (*sing*), *mangka* en *masingna* (*singna*, *sina*).

Masing (of *sing*) bezigt men om zijn wensch of verlangen ten aanzien van iets, uit te drukken. — Op den toon des gebods uitgesproken heeft het de beteekenis van een bepaald verlangen, hoe men wil dat iets zal geschieden. Men moet het vertalen door zeer, doe, laat of dat. Bijv.: *masing resap silih-toeloeng*, weest zeer bereidvaardig (hebter groot genoeg in) elkander te helpen; *koé atjeuk diakoe doeloer, sing silih-pikaheman*, ik erken u als zuster, dat we (of laat ons) elkander liefhebben; *masing hade lakoe-lampah*, doe of laat uw gedrag goed zijn; *masing gantjang moelang deni*, kom zeer spoedig terug (naar hier); *sing sadija oelah arek koerang bejas*, dat het gereed zij en er geen rijst ontbreke; *sing ati-ati*, wees zeer op uw hoede; *tejangna masing kapanggih*, zoek het dat het gevonden worde (tot dat het gevonden wordt); en zoo ook met een ander hulpw., bv.: *poma sing ati-ati*.

Zin word. hij

Ling.

Aanm. *Masing* beteekent eigenlijk al wat, elk, en is in die beteekenis (meestal verdubbeld) in veelvuldig gebruik. 't Is goed dit in het oog te houden, want het doet zien dat een zin als deze: *masing hade lakoe-lampah*, eig. beteekent: laat elk uwer gedragingen goed zijn. — *Sing* schijnt het stamw. te zijn, daar men in het passief *dipasing* heeft.

Mangka, in den imp. gebezigd is = *masing* en *masingna*. Anders is het = *matak*, oorzaak, reden. *Minangka* is te vertalen met zij of worde, bijv.: *di dinja minangka koedoe oerang*, daar zij ons graf!

Masingna wordt alleen in verheven taal gebezigd. In gewone geschriften en in het dagelijksch leven bezigt men *singna*, maar doorgaans *sina*; het beteekent opdat, dat. Bijv.: *masingna tibalik hate*, dat (opdat) hem het hart omkeere, (d. i. opdat hij een beter mensch worde); *diparentah sina dawa*, hun

werd geboden (hij gebood hen) dat ze (hem) zouden dagvaarden; *anggoer sina tambah-tambah*, dat het liever (eerder) toeneeme; en zoo ook met een ander hulpwoord, bv.: *oepami kërsaen geura sina tingalian*, indien hij wil (zoo hij in mijn voorstel treedt), laat hem het dan bezien (dat hij het dan bezie).

Aann. Van dezen imp. met *sina* vormt men dikwijls een passief met *di*, en de beteekenis verschilt dan niet veel met de beteekenis van dit passief van het causatief werkwoord. Zoo bet. *dikoempoelkeun*, vergaderd worden; *disina koempoel*, vergaderd doen zijn. Hier nog een voorbeeld: *diloeroed* (= *dirorod*) *disina toeroen*, verdrongen worden (uit zijn ambt) en doen afdalen (van zijn stand), eig. afdalende doen worden, maar wij moeten door afwezigheid van een overeenkomstigen vorm in onze taal, meestal met *doen* of *laten* vertalen.

§ 61. De concessief of toelattende wijs, waarmede men iets vergunt of toelaat, wordt gevormd door de woorden *ingkeun* (bij verk. *keun*) k., *antep* l., en *kadjéun*. Bijv.: *ingkeun*, *oelah diopenan*, laat maar, stoor (haar) niet; *ingkeun bae*, *monkong dipindahkeun*, laat het maar, het hoeft niet verplaatst te worden (gij behoeft het niet te verplaatsen); *antep bae teu daekeun miloe*, laat hem maar, hij wil niet medegaan; *kadjéun koering iloe pèrang*, laat mij (maar) mee gaan vechten. En zoo worden deze woorden ook alléén gebruikt, in den zin van laat maar, laat het (hem, haar) begaan, stoor hem (haar) niet, terwijl *kadjéun* nog de bijzondere beteekenis heeft van: het zij zoo, het doet er niet toe. *Ingkeun kadijéun* 16

§ 62. Voor den *propositief*, of de *voornemende en voorstelende wijs*, bezigt men in den 1en persoon *rek*, zullen, of *dek*, willen, hetzij met of zonder de hieronder genoemde hulpwoorden: terwijl men, bij zich zelven iets voornemende, zoo men een persoonl. voornw. gebruikt, daartoe *aing* of *kami* bezigt, doch doorgaans wordt het pers. voornw. weggelaten, bijv.: *tjik tjoba rek loentang-lantoeng*, komaan, ik ga wat rondloopen! — Voor den 2en persoon heeft men tegen minderen de hulpw. *hajoe*, *tjing*, *tjik*, *welaan*, en *tjoba*, probeer eens; — tegen gelijken dezelfde woorden, en het hulpw. *soemangga*; tegen meerderen 't hulpw. *tjoba*, maar doorgaans *soemangga*, vaak met een hulpw. van den imperatief. Men moet onderscheiden

142 x orang ke rumah kaja
 at mung : orang dahar djy kaula
 mangkling mat ng : orang badani djy kaula

tusschen een subjectieven en objectieven vorm. — Voorb. zijn: *hajoe maneh ngalajad*, welaan ga er heen, (*ngalajad*, een bezoek brengen aan een zieke, aan een sterfhuys, of aan een plaats waar 'teen of ander te doen is); *tjing geura tjarita*, kom, vertel op. 't Meervoud, waarvoor men de hulpw. *hajoe* en *soemangga* bezigt, met het inclusieve meervoudig voornaamw. *oerang*, wordt alleen tegen minderen en gelijken gebruikt. Bijv.: *hajoe oerang geuwat-geuwat pangghian Ali Basah*, kom laat ons spoedig A. B. gaan opzoeken; *soemangga geura tingali*, wel zie u dit eens; *soemangga oerang njochoenkeun dimodalan*, welaan, laat ons verzoeken dat hij (vader) ons modal geve. — Het gebruik van de hulpw. wordt in den 2en persoon zoowel als in het meervoud dikwijls nagelaten, waar men dan door den toon of door de constructie van den zin te kennen geeft dat men voorstellender wijze spreekt; bv.: *di dijeu bac ngadagoan*, wacht hier maar; *mangke heulaan*, wacht eerst even; *oerang laladjo*, laat ons gaan zien (of luisteren, naar vertooning of muziek); *eh najai*, *oerang silih-doakeun*, kom, vrouw, laat ons voor elkander bidden!

§ 63. Voor de optatieve wijze van spreken, waarbij men een wensch of bede uitdrukt, gebruikt men de hulpwoorden *atoeh* (toch), *moegi* en *moegi-moegi*, *moega* en *moega-moega* (*moge*), en *noen* (verk. v. *koelanoen*), 't welk hier zooveel beteekent als: als 't u belieft. Even als bij den imp. maakt men dikwijls van meer dan een hulpwoord gebruik. — Ook hier is een subjectieve en objectieve wijze van spreken. Voorb. zijn: *eh noe tapa*, *eta kèndi tanja atoeh*, o boetedoener, vraag toch aan die kruik; *moegi sampejan soeka ngadungoe*, *moge* u willen hooren; *moegi oelah dongkap ka dijeu*, *moge* het niet tot hier komen; *moegi-moegi balai didjaoehkeun*, mogen rampen door u worden afgewend; *anoe koe koering disedja moegi enggal kapendak*, wat door mij beoogd wordt *moge* het spoedig (door mij) gevonden worden; *soemangga tjalik*, *zet* u toch; *mangga leuent koe adjengan*, drink dit toch door u (wil dit toch drinken); *tjalik heula noen*, ga toch eerst zitten (zet u even voor u verder gaat); *ngarot heula noen*, drink toch eerst koffie (*ngarot* l. v. *njanent*, eig. een warme drank drinken, 't zij warm water, thee of koffie, waarbij meestal iets gegeten wordt; doorgaans is wat gedronken wordt koffie).

§ 64. De retatieve of verbiedende wijze van spreken drukt men uit door het hulpw. *oelah*, moet niet, doe niet; men ver-

(v. tjama, afkeuring),

Laupaja oelah

oelah rek

Verbiedend, ontraddend, niet met goedheid, wat men niet mag

sterkt het verbod door vóór oelah, poma, ook wel poma-poma, of papatjoewan, soms ook wel koedoe te voegen. Papatjoewan wordt ook alléén gebezigd. Maar zachter, op meer ontraddenden dan verbiedenden toon, of beleefd sprekende, gebruikt men in plaats van oelah, montong, hoeft niet, 't behoeft niet. Voorb. zijn: oelah dijock hareup teuing, zit niet te ver vooraan; oelah neutep kana pameunteuna, kijk hem niet zoo in het gelaat; oelah marék bari oedoe, verschijn niet (voor den vorst) rookende; eta maneh oelah sok prihatin teuing, maak je toch niet zoo bekommerd; oelah dikijeukeun teuing hate koering teh, maak het mijn hart niet te zwaar (eig. moet niet aldus gedaan worden te zeer mijn hart); poma oelah rek angkat, vertrek (met nadruk) niet; poma-poma oelah tjeurik, wil niet weenen, ween toch niet; papatjoewan oelah lila, blijf niet lang; papatjoewan dek ka dijeu, kom volstrekt niet hier; koedoe oelah anggang teuing, wees niet te ver af; montong ngomong lila teuing, spreek maar niet te lang, verspil maar zooveel woorden niet; montong sijeun, en montong sijeun-sijeun, vrees maar niet, of gij behoeft niet bang te zijn.

7. 177. bi. 105

poma oelah lila, bi. 175

~~64. 177~~ poma teuing oelah

pendjeng, vomb. Oct. 108

VI. HET SUBSTANTIEF.

§ 65. Over de stamwoordelijke substantieven valt niet anders op te merken dan wat reeds gezegd is in § 13, dat ze soms ook optreden als zegwoorden en als bijvoegelijke naamwoorden, zonder eenige verandering in den vorm te ondergaan. Zoo bijv.: asih, dat even goed liefhebben als liefde kan beteekenen, en emas, dat als substantief goud, maar als bijv. naamwoord gouden beteekent, bv.: tjingtin emas, gouden ring.

Over het getal en geslacht zie § 85 en 86.

We gaan dus over tot de behandeling der afgeleide substantieven.

§ 66. 1. Subst. met 'taanh. an. Vorming van stammen: bilangan, getal. (bilang, imp., milang, tellen); toeloengan, hulp (toeloeng, hulp); omongan, woord, (omong, een zeggen); tandoeran, wat men beplant heeft, wat beplant is, (tandoer, planten); wangsoelan, antwoord, (wangsoel, terugkeeren, antwoord; ngawangsoel, antwoorden); poedoean, wat afdaalt, (poedoen, ongebr., moedoen, afdalen van een hoogte); tandja-

afgeleide substantieven

1. 24 tjinta

Soekman de ditte

De substantie is in gemeen meubel
achtend. De is niet ook bij de
meubel. Het is een afgeleide is.

kan, wat oploopt, (*tandjak*, ongebr., *nandjak*, een hoogte opgaan); *takëran*, maat, (*takër*, imp., *nakër*, meten), *sewaan*, huur, (*sewa*, ongebr., *njewa*, huren); *tahanan*, aambeeld, (*tahan*, tegenhouden). *arakam*, 32:272.

§ 67. 2. Subst. met 't voorv. *ka*. *Vorming* van zegwoorden: *kawëroeh*, *kanjaho*, het weten, kennis, (*wëroeh* en *njaho*, weten, kennen), *kasoesah*, verdriet, moeite, (*soesah*, in moeite zijn, moeilijk); *kahajang*, wensch, (*hajang*, wenschen); *kasakit*, ziekte, (*sakit*, Mal., ziek); *karësëp*, genoegen, welbehagen, (*rësëp*, genoegen of lust ergens in of toe hebben); *kapeling*, herinnering, (Jav. v. *peling*, = Soend. *pepeling*, herinneren, waarschuwen, v. *eling*, l. v. *ingët*, bedenken, zich herinneren); *kanjèri*, pijn, (*njèri*, pijn hebben); *kanjaah*, k., *kaasih*, l., liefde, geliefde, wat geliefd is, v. *njaah* en *asih*, liefhebben; *kasijeun*, wat gevreesd wordt, te vreezen, gevreesde, v. *sijeun*, vreezen; *kaidjid*, *kageuleuh*, *kangewa*, die verfoeid of gehaat wordt, te haten is, een te haten of gehaat persoon of zaak, v. *idjid*, *geuleuh* en *ngewa*, haten, verfoeien; *kabëndoe*, (ook *kabëndon*), een persoon op wien iemands toorn of vloek rust, gevloekte, v. *bëndoe* (of *bëndon*), toornig, toorn. — Deze woorden hebben dit eigenaardige dat ze door voorvoeging van *pi* (vgl. § 16, Aanm. 3), stammen van werkwoorden worden, die dan als werkwoorden voor de *p* de *m* in plaats krijgen (§ 17, 3°).

§ 68. 3. Subst. met 't voorv. *pa*. *Vorming*: 1°. van stamwoorden, maar zeldzaam, bv.: *patobat*, het vragen om schuldvergiftenis, bekeering, (*tobat*, vergiffenis vragen, zich bekeeren); *panagari*, l., stad, = *nagari*, l., *nagara*, k., stad; *pawarta*, bericht, tijding, (*warta*, l., tijding, = *bedja*, k.). Bij *pambrih*, bedoeling, v. *ambrih*, en *padoe*, twist, v. *adoc*, en dergelijke meer, is de klinker van 't voorv. weggefallen. — 2°. van werkwoorden der 1e klasse; bv.: *pamikir*, gedachte, het denken, (*mikir*, denken); *pamake*, k., *pangango*, l., kleeding, maar ook gedrag, handelwijze, (*make*, *ngango*, zich kleeden, aan hebben, gebruiken); *panënëda*, bede, (*nënëda*, bidden); *panjombo*, dat waarmede men een schreiend kind sust, (*njombo*, sussen, stillen); *pamoendoet*, eisch, (*moendoet*, eischen); *panarima*, dank, dankbaarheid, (*narima*, ontvangen, aannemen); *pangambeu*, de reuk, (*ngambeu*, ruiken); *pangoejap*, de spraak, (*ngoetjap*, spreken); *pangamboeng*, l., = *iroeng*, k., neus, (*ngamboeng*, l., = *ngambeu*, k.); *pameuli*, koopprijs,

(*meuli*, *koop*): *pamoelang*, wat men terug geeft, z. a. v. geld, of terug zendt z. a. een brief, (*moelang*, teruggaan, naar huis gaan, *moelangkeun*, beantwoorden van een brief, een brief terug zenden, iets of iemand naar huis zenden).

Aanm. *Pangapoentën* is in 't Jav. een subst. en bet. vergiffenis; in 't Soend. is het alleen in gebruik om zich aan te melden, als men op iemands erf komende daar niemand vindt om aan te spreken. Men roept dan op of bij de *tūpas* (gaanderij): *pangapoentën*.

§ 69. 4. Subst. met 't voorv. *ka* en 't aanh. *an*. Vorming van zegwoorden: *karamean*, levendigheid, rumoer, (*rame*, leven, rumoer maken, levendig, z. a. ons 't is er levendig); *kahakanan*, spijs, (*hakan*, eten); *kabalangsakan*, ellende, (*balangsak*, ellendig); *kakoerangan*, k., *kakirangan*, l., wat iemand ontbreekt, (*koerang* en *kirang*, ontbreken); *kahemanan*, liefde, genegenheid, (*heman*, liefde betoonen, liefhebben); *kabeungharan*, rijkdom, (*beunghar*, rijk); *katēmēnan* en *karadjinan*, vlijt, naarstigheid, (*tēmēn* en *radjin*, vlijtig, naarstig); *kasalamētan*, zaligheid, (*salamēt*, zalig); *kawaloeratan*, behoefte, nood, (*waloerat*, behoefte, nood, nooddriftig).

§ 70. 5. Subst. met 't voorv. *pa* en 't aanh. *an*. Vorming van stammen, zegwoorden, stamwoordelijke subst., en werkwoorden, (die hun aanhechtsel, zoo ze 't hadden, verliezen). *Papanggih*, hetgeen men gevonden heeft, vondst, (*panggih*, stamw. van *manggih*, vinden); *paga-wean*, werk, bezigheid, (*gawe*, werk, nut); *padamēlan*, l. v. *paga-wean*, werk, bezigheid, (*damēl*, werk); *pasawahan*, sawahveld, (*sawah*, nat rijstveld); *pamadjikan*, gastheer; ook vrouw, van een man, echtgenoot, (*madjik*, bij iemand inwonen); *paninggaran*, jagen, (*ninggar*, schieten met een *tinggar*); *panjiraman*, gieten, (*njiran*, begieten); *panjēnangan*, troost, vertroosting, (*njēnangkeun*, iemand troosten, v. *sēnang*, getroost); bij *panoetan*, leidsman, voorganger, (v. *anoet*, volgen), en derg. is de *a* van 't voorv. weggefallen (vgl. § 68, 1°).

§ 71. 6. Subst. met 't voorv. *pi*. Vorming van stammen. Deze woorden zijn alle min of meer *lēmēs*. *Pitoeloeng*, hulp, (*toeloeng*, helpen); *piwoeroek*, onderwijs, (*woeroek*, onderwijs); *pioendjoek*, en *pihatoer*, wat men aan een meerdere voordraagt, te kennen geeft, (*oendjoek* en *hatoer*, te kennen geven); *piwēm-*

Wb.
pil anck of
olend gathe
ey
rked 50

2 int coll,
vst. *pisocpa*
pisocpaken
2 Cos. 11:13
pisallak

Amakihikau
64:127

kirby. bl.
4, 40
and name

doen, te strekken tot, te dienen voor datgene wat het woord waarbij het gevoegd is beteekent. Voorb. zijn: *gantoengeun*, de (het) op te hangene, v. *gantoeng*, hangen; *todjereun*, iets om de voeten tegen aan te zetten tot steun, v. *todjer*, de voeten tegen iets aan zetten; *watjaeun*, iets om te lezen, v. *watja*, lezen; *hakaneun*, tot spijze zijn voor, om te eten voor, v. *hakan*, eten; *pikirananeun*, iets om te bedenken of te overdenken, v. *pikiran*, denkvermogen; *seuseuheun*, iets om te wasschen, iets dat te wasschen is, v. *seuseuh*, stamw. v. *njeuseuh*, wasschen; *njeuseuheun*, iemand om te wasschen; *pioen-*
djoেকেun, iets om aan iemand te kennen te geven, v. *pioen-*
djoek, mededeeling; *pentaaneun*, iets om te vragen, v. *mentuan*, aan iemand iets vragen; *toempakaneun*, een dier om te berijden, om op te rijden, v. *noempakan*, rijden op (een paard bijr.); *tjabakkeuneun*, iets om er de hand aan te slaan, om aan te raken, v. *njabakkeun* [*tongabr.?*]; daarentegen *tjabakeun*, iets om aan te vatten, om ter hand te nemen, enz.: *dengekeuneun*, iets om naar te hooren, v. *ngadengekeun*, naar iets hooren; *gawekeuneun*, iets om voor 't werk te gebruiken, lieden om aan 't werk te zetten, v. *ngagawekeun*, doen arbeiden, aan 't werk zetten.

Aanm. Een enkele maal wordt de begin-medeklinker met zijn klinker geredupliceerd, bv.: *deudeuleuneun*, wat te zien is, dingen die te zien zijn, v. *deuleu*, stamw. v. *neuleu*, zien.

§ 74. 9. Subst. met 't voorv. *pi* en 't aanh. *eun*. Vorming van andere substantieven en een enkele maal van 't passief met *ka*. De beteekenis der eersten is nauw verwant aan die der werkwoorden, die het voorv. *pi* en het aanh. *eun* hebben (§ 39), en duidt aan dat een persoon of zaak bestemd is te worden of te dienen tot datgene wat het woord waarvan het gevormd is, beteekent; die der laatsten komt met de vorige soort overeen. — Voorb.: *pibadjoeun*, goed (z. a. linnen bv.) voor een badjoe, goed om er een baadje van te maken, (*badjoe*, buis); *pitjontoeun*, iets om tot voorbeeld te strekken, (v. *tjonto*, voorbeeld, monster); *pingaraneun*, wat iemands naam zal zijn, (v. *ngaran*, naam); *pialamateun*, een teeken ergens voor, waaruit men 'teen of ander kan waarnemen, (v. *alamat*, teeken, voorteeiken); *piboewateun*, wat te oogsten is, (v. *boewat*, oogst); *pisewaaneun*, huur voor iets, die ergens voor betaald zal worden, (v. *sewaan*, huur); *pitoengtoengeun*, wat het einde

0:10 *pibajany*, *pipandakun*
 13:26 *pikasileu*
 20:2 *pikoun* *gawekacant*.

van iets zal zijn, (v. *toengtoeng*, einde); *pisalakieun*, een man voor iemand bestemd, die een vrouw tot man zal worden, (v. *salaki*, man, echtgenoot); *pipamadjikaneun*, een vrouw voor iemand bestemd, die een man ter vrouw zal worden, (v. *pa-madjikan*, vrouw, echtgenoot); *pikadjoengdjoengeun*, wat op te lichten is, wat men kan oplichten, van *kadjoengdjoeng*, opgeligt, op te lichten (vgl. § 34).

§ 75. 10. Subst. gevormd van stamwoorden door *reduplicatie* of *herhaling* van den begin-medeklinker met bijbehorenden klinker. *Kikirim*, k., *kikintoen*, l., wat men aan iemand zendt (v. *kirim*, k., *kintoen*, l., zenden); *běbëndoe* en *sěsëndoe*, beide l., toorn, gramschap, (v. *bëndoe* en *sëndoe*, = *ngamběk* en *poendoeng*, toornig op iemand zijn); *tatangga*, buur, nabuur, (v. *tangga*, trap); *toetoenggoe*, grafpaaltje, (v. *toenggoe*, bewaken, wachten op); *sisilih*, iemand die eens anders plaats in neemt, plaatsvervanger of vervangster, (v. *silih*, hulpw. v. d. recipr. vorm); *soesoegoeh*, spijze die men een gast voorzet, onthaal, (v. *soegoeh*, id.). *De beluk. i. en collotie.*

§ 6. II. Subst. met *reduplicatie* (als boven) en *aanhechting* van an. Wat de *beteekenis* aangaat moeten wij deze klasse verdeelen in drie soorten. — De eerste en tweede soort zijn van stammen of werkwoorden afgeleid, de derde van substantieven.

10. Die als gewone subst. optreden, bv.: *toetoempakan* en *toetoeenggangan*, dier waar men op rijdt, rijdier, (v. *toempak* en *toenggang*, ergens op zijn, op iets liggen of zitten, rijden op); *tataheunan*, val, strik, (v. *takeun*, id.); *poepoedjaan*, een voorwerp van godsdienstige vereering, (*moedja*, aan iets godsdienst. vereering brengen, v. *poedja*); *moemoentjangan*, enkel, enkels, (v. *moentjang*, een noot). Bij sommige woorden is tusschen de herhaalde klank en het stamwoord een *ng* ingevoegd (vg. § 19 Aanm., en 21 Aanm.). Hun stamw. is niet in gebruik. Vb.: *kengkerangan*, sleutelbeen; *tjengtjelingen* (ook *tjetjelingen*), spaarpot; *pengpellingen*, de lies.

20. Die een collectivie beteekenis hebben, z. a. *kĕkĕmbangan*, bloemen, gebloemde, (v. *kĕmbang*, bloem); *boeboewan*, vruchten, (v. *boewah*, vrucht); *tatangalan*, boomen, geboomte, (v. *tangkal*, boom); *papakean*, kleederen, (*make*, zich kleeden, aanhebben, gebruiken, v. *pake*); *tjojoan*, spelgoed, (v. *tjo*, met iets spelen, er op na houden); *latampahan*, handelingen.

gedragingen, (v. *lampah*, handelwijze): *pěpěłakan*, aanplantin-
gen, wat men aangeplant heeft, (v. *pěłak*, aanplant), *papayisan*,
ontwining, 1/13: 70/100: *kakabaran*, *linin* 1/12: 100/100.

Aanm. Woorden als de hier genoemde, duiden voor
het meerendeel een verzameling van verschillende soorten
aan (z. a. *boeboewahan*, verschillende soorten van vruchten;
pěpěłakan, verschillende soorten van aanplant, enz.).
Wil men een meervoud aanduiden van dezelfde (ééne)
soort, dan verdubbelt men het woord.

van subst. 3°. Dezulke, die een namaaksel, een navolging, een door
kunst enz. daargesteld zijn van datgene beteekenen wat door
het woord waarvan ze zijn afgeleid, aangeduid wordt. Voorb.
zijn: *djědjěłmaan*, een pop op een mensch gelijkende, (*djěłł-
ma*, mensch); *koekoelahan*, een nagemaakt vijvertje, z. a. door
kinderen onder het spelen, (v. *koelah*, vijver); *imahan*, een
huisje, z. a. voor eenden of om mee te spelen, (v. *imah*, huis);
oorajdn, een nagemaakte slang, (v. *oraj*, slang).

§ 77. 12. Subst. met het voorv. *pang*. 1°. Vorming van
stammen en van subst. met 't voorv. *ka* (§ 69). *Pangwoeroek*, *pangwoeren*
onderwijs, (v. *woeroek*, onderwijs); *pangwoedjoek*, wat dient
om te vleien of iemand ergens toe over te halen, (v. *woedjoek*,
vleien); *panghampoera*, vergiffenis, (v. *hampoera*, vergeven,
vergiffenis); *pangrasa*, het gevoel, (v. *rasa*, gevoelen, gevoel, 1/4
meening); *pangroengoe* en *pangdenge*, het gehoor, (v. *roengoe*
en *denge*, hooren); *panggalih*, l., behartiging, overdenking, *pangpang*
meening, (v. *galih*, l., hart); *pangawěroek*, kennis, het weten, *pangawěroek*
bewustzijn, (v. *kawěroek*, kennis); *pangawasa*, macht, (v. *ka-
wasa*, macht, macht hebben, machtig).

Aanm. Bij woorden als de laatstgenoemde, gaat de
keelletter *k* over in de *ng* van het voorvoegsel.

2°. Dient *pang* om van zegwoorden, ja ook van andere
rededeelen, zooals bijv. een bijwoord van plaats met het voor-
voegsel *ka* (*ka dinja*, *ka dijeu*, enz.) of van een negatieve uit-
drukking (z. a. bv. *teu pěrtjaja*) enz. substantieven te vormen,
die te vergelijken zijn met onze zelfst. naamw. gevormd van
de onbepaalde wijs van het werkw. met het lidw. het, of
zelfst. naamw. van werkw. afgeleid met den uitgang *ing*.
Meestal komen ze voor in den 3en persoon met het aanh.
na (zie § 123, 3°). Het voorv. verliest de *ng* voor woorden

20: 9 *panghantou*, *dacthou*, *ald. 24* *panghantou* - *roekoenal*.

met die letter aanvangende; een enkele maal ook voor andere. Ze worden gebezigd wanneer men op de door het zeg- of werkwoord aangeduide handeling terugkomt, en daarover dus reeds gesproken is, maar ook als men de reden, de aanleiding enz. dier handeling wil aantonen. Voorb.: *pangomena*, het bewerken er van; *pangmendakna*, de bevinding van hem; *pangsoekana*, het blijde zijn van hem; *pangmakena tjai beda-beda*, hun gebruiken van water is verschillend; *pangdatang paling*, soepaja maling djeung ngaroeksak, het komen van den dief is om te stelen en te verderven; *pangdatang kaola hajang pangpangih djeung sampejan*, mijn komen is om u te ontmoeten; *pangomongkeunana kitoe koe bawaning sijeuneun*, het spreken van hem aldus was uit vrees: — *pangkadinjana*, het (hun) gaan daar heen; *pangteupertjana*, hun niet gelooven, enz. — Maar

Supl. 9: 140

3°. wordt door middel van dit voorvoegsel *pang* en het aanh. *na* van zegwoorden een superlatief gevormd (vgl. § 160, zelfst. 2). Bijv. v. *kanjaah*, k., *kaasih*, en *kameumeut*, l., geliefd, wat geliefd is, *pangkanjaahna* enz., de meest geliefde; v. *kanjawa*, wasa, machtig, macht, *pangkawasana*, de machtigste; v. *gantjang*, snel, *panggantjangna*, de snelste; v. *pintér*, verstandig, *pangpinterna*, de verstandigste; v. *bagdja*, gelukkig, *pangbagdjana*, de gelukkigste; v. *aloes*, schoon, *pangaloesna*, het schoonste; v. *goreng*, leelijk, slecht, *panggorengna*, het slechtste; v. *gède*, k., *agoeng*, l., groot, *panggèdena*, *pangagoengna*, de grootste; v. *agèng*, hoog (in rang), *pangagèngna*, de hoogste; v. *përloe*, plicht; *pangpërloena*, het meest plichtmatige; v. *lila*, lang, *panglilana*, het langst, enz.

Subj. § 78. 13. Subst. met het voorv. *pang* en het aanh. *an*. Vorming van zegwoorden. — *Panggilingan*, molen, (v. *giling*, malen); *pangdijoekean*, k., *pangtjalikan*, l., *panglinggihan*, l. p., zitplaats, (v. *dijoeke*, *tjalik* en *linggih*, zitten); *pangboewangan*, verbanningsoord, (v. *boewang*, Mal. wegwerpen; *diboewang*, verbannen worden); *pangdeuheusan*, gehoor- of audientiezaal, (v. *deuheus*, dicht bij, *ngadeuheus*, voor een meerdere verschijnen); *pangsoedjoedan*, plaats waarop men de *soedjoed*, het ter aarde buigen van het hoofd bij de *salat* verricht.

§ 79. 14. Subst. met het voorv. *për*. — Deze woorden zijn uit het Mal. overgenomen, en weinige in getal. Voorb. zijn: *pèrtanda*, teeken, (v. *tanda*, teeken, merk); *pèrtobat*, nevens *patobat*, het vragen om vergiffenis, bekeering, (v. *to-*

bat, vergiffenis vragen, zich bekeeren); *pěrmata*, edelgesteente, (v. *mata*, oog).

Aanm. Soms wordt *pěr* in de volkstaal verlengd tot *pělē*, z. a. *pělēkara*, voor *ptf*kara, zaak, ding, (v. *kara*).

§ 80. 15. Subst. met het voorv. *pěr* en het aanhechtsel *an*. De vorm, en ook gedeeltelijk de woorden, zijn uit het Mal. overgenomen. *Pěrdjawaban*, antwoord, (v. *djawab*, antwoorden, antwoord); *pěrdjangdjian*, belofte, verbindtenis, (v. *djangdji*, beloven); *pěrhimpoean*, vergadering, (Mal. v. *himpoean*, = *pakoempoelan*).

§ 81. 16. Subst. met het voorv. *pra*. — *Prakara*, k., *prakawis*, l., zaak, ding, (v. den stam *kara*, nog over in *teu djadi sakara-kara*, = *teu djadi-naon-naon*); *pradjoerit*, inlandsche soldaat, krijger, (v. *djoerit*, krijg, strijd).

Aanm. In bijna alle gevallen is dit voorvoegsel onscheidbaar, in dezen zin dat het stamwoord in de taal als zoodanig niet meer voorkomt. Zóó met *prameswari*, vorstin, en *pramedani*, tapijt. (Vgl. Jav. Woord. 473). Het voorv. schijnt in verband te staan met *para*, nog in gebruik als meervoudsvorm voor titels, bv.: *para pohatji*, *para bopati*, enz., waar het dan dikwijls uitgesproken en geschreven wordt: *pra-pohatji*, *pra-bopati*, enz.

§ 82. 17. Subst. met het voorv. *pri*. — *Priboemi*, bewoner of bewoners van een land of van een stad, kampoeng of huis, (v. *boemi*, huis, aarde); ~~*prihatin*, leed, hartzeer, kommer~~, (v. *hatin*; 't Jav. *haten*?) *es burspe die tevens huis en grondheer is*.

Aanm. Ook hiervan geldt wat boven gezegd is in de Aanm. (begin).

§ 83. 18. Subst. met het voorv. *pan*. Alleen in gebruik in enkele uit 't Jav. overgenomen woorden, z. a. *pandoea* (of *pandoa*), heilbede, (v. *doea*, Arab. *doa*, gebed); *pandjěnėngan*, in samenstelling met titels gebruikt, z. a. *weledele*, enz., bv.: *pandjěnėngan djoeragan*, den weledelen heer, (*djěnėngan*, Soend. naam, l. v. *ngaran*).

§ 84. 19. Behalve op de bovengenoemde wijzen worden,

en dit is zeer menigvuldig, substantieven gevormd van zegwoorden, werkwoorden, ja ook zelfs van de passieve vormen, en wel door het aanhechtsel *na* aan het woord te hechten, dat bij woorden die een aanhechtsel bezitten, verlengd wordt tot *ana*. Voorb. van dezen vorm zijn: *koedoe mikir ka hareupna*, men moet denken aan hetgeen voor is, hetgeen toekomstig is; *ari hadena koedoe ditangtoengkeun*, het beste is hem overeind te zetten; *angkatna ngarendeng*, hun gaan was naast elkander; *ngambekna kabina-bina*, zijn toorn (zijn toornig zijn) was zeer hevig; *ngomongna kijeu*, zijn spreken was aldus; *moal sakitoe noeloenganana*, geenszins zou aldus zijn hulp verleenen zijn; *njoeratanana tiloe kali*, zijn schrijven (aan hem) was drie malen; *ngowokeunana poetra pamégét*, haar ter wereld brengen was een zoon; *barang tamat di watjana*, toen geeindigd was het gelezen worden; *ari di wokeunana di Tjiandjoer*, zijn geboren worden (heeft plaats gehad) te Tjiandjoer, hij is te Tj. geboren: *katindihna koe panggérét*, zijn getroffen worden (was) door een bindbalk, hij werd door een bindbalk getroffen, enz.

§ 85. Om het *getal* uit te drukken bij de substantieven, bezigt men:

1°. den klank *ar* of *al*, (zie § 57, a), die dan achter den eersten medeklinker ingeschoven wordt. Dit heeft zelden plaats. Algemeen echter is 't gebruik van *baroedak*, kinderen, v. *baroedak*, kind in 't algemeen. Andere voorb. zijn: *djalaléma*, dat ik in dezen zin aantrof: *djédik-idék koe djalaléma*, vertreden worden door de menschen, v. *djaléma*, (*djalma* of *djéléma*), mensch; *taroekang*, v. *toekang*, bv.: *taroekang koeweh*, gebakmakers of -verkoopers; *paranon*, v. *panon*, oogen, *djarami*, stoppels, v. *djami*.

2°. het hulp. *para*, maar alleen voor deftige woorden, z. a. *para nabi*, de profeten; *para malaikat*, de engelen; *para istri*, de dames; *para bopati*, de regenten; enz. — Het omsluit de gansche soort, of 't geheele getal dat aanwezig is.

3°. door *herhaling van het woord*. Dit heeft echter nooit plaats als het getal der voorwerpen door een telwoord wordt aangeduid. Zoo zegt men *sahidji imah*, een huis; *tiloe imah*, drie huizen, en nooit *tiloe imah-imah*. Bij algemeene of onbepaalde telw. evenwel, z. a. *sadajana* en *sakabehna*, wordt het subst. dikwerf verdubbeld, bv.: *sadajana djéléma-djéléma*. Men heeft hierbij op te letten of de herhaling ook in bizonderen zin in gebruik is, zooals bv.: *koeda-koeda*, zie § 150.

4°. daar het werkw., zoowel in 't actief als passief, meestal

gelegenheid geeft het meervoud uit te drukken (§ 57), kan dat in zinnen bij het subst. dikwijls nagelaten worden. Over het algemeen kan men echter zeggen dat de Soendaneezen gaarne de woorden herhalen, althans met sommige geschiedt dat in 't dagelijksch leven bijna altijd, zoodat men vaak een meervoud en bij 't werkw. en bij 't subst. zal aantreffen.

§ 86. Wat het *geslacht* betreft, dat strekt zich alleen uit over menschen, dieren, en ook, maar zeldzaam, over planten, en moet door bijzondere woorden, bij wijze van bepaling, worden aangeduid. Voor menschen gebruikt men voor 't mannelijk geslacht *lalaki*, k., *pamègèt*, l., voor 't vrouwelijk *awewe*, k., *istri*, l. Bij dieren gebruikt men voor 't mann. gesl. *lalaki*, voor 't vrouwel. *bikang*. Sommige dieren hebben voor 't mannetje een eigen benaming, z. a. bv.: *badot*, bok, *djago*, haan, maar doorgaans bezigt men deze te gelijk met de benaming van het dier, bv.: *embe badot*, *hajam djago*. Voor sommige verwantschapstermen heeft men eigen benamingen, maar meestal wordt één benaming voor beide geslachten gebezigd.

VII. DE TELWOORDEN.

§ 87. De hoofdgetallen zijn: *hidji*, *doewa*, *tiloe*, *opat*, *lima*, *gèñep*, *toedjoeh*, *dalapan*, *salapan* en *sapoeloeh*. Van af tien tot en met negentien, telt men: *sawélas*, elf, *doewa wélas*, twaalf, enz. Twintig heet *likoer*; *salikoer*, een-en-twintig, *doewa likoer*, twee-en-twintig, enz.; vijf-en-twintig is *salarwe*, of *lima likoer*, *gèñep likoer*, zes-en-twintig, enz.; *tiloe poeloeh*, dertig, *tiloe poeloeh hidji*, een-en-dertig, enz. Zestig is *sawidak* of *gèñep poeloeh*; *gèñep poeloeh hidji*, een-en-zestig, enz. *Saratoes*, honderd; *doewa ratoes*, twee honderd; *sareboe*, duizend; *salaksa*, tien duizend; *sakèti*, honderd duizend; *sajoeta*, een millioen — Hoogere getallen zijn er niet, tenzij men daaronder rekenen wil *sahëm-hëm*, (uitgesproken *sa-hm-hm*, met gesloten lippen en door den neus), 't welk zooveel beteekent als een onnoemelijk getal.

§ 88. Wanneer een telwoord dient eenvoudig om het getal der voorwerpen uit te drukken, is de plaats vóór de benaming der voorwerpen, bv.: *tiloe hajam*, drie kippen; *dalapan tangkal*.

acht boomen; *salikoer koeda*, een-en-twintig paarden, enz. — Wil men echter het *getal* bijzonder doen uitkomen, bv. in een zin als deze: ik vond er wel *honderd* menschen, dan wordt het dikwijls achter de benaming van het voorwerp geplaatst, en zegt men bv.: *manggilh djetema saratoes*. De plaats van het *getal* hangt dus af van hetgeen men als de hoofdzaak, waar het op aan komt, in den zin wil doen uitkomen.

§ 89. *Breuken* heeft het Soendaneesch weinige. Half is *sat'ngah*, een helft, (v. *t'ngah*, midden), of *sabeulah*, een helft, halve, half, de eene zijde, (eig. een splijtsel, v. *beulah*, gespleten; *meulah*, splijten, kloven). Een vierde is *saparapat*. Anderhalf is *kadoewa sat'ngah*; derdehalf, *katiloe sat'ngah*, bv.: twee en een halve cent, *katiloe sat'ngah sen*. En zoo drukt men verder uit alles wat half is, bv.: honderd vijftig, *kadoewa ratoes sat'ngah*. Voor kleinere breuken dan een vierde zijn geen benamingen. / (Vgl. § 93). — Onbepaalde telwoorden zijn: *reja*, veel, velen; *loba en rowa*, k., *pirang*, l., veel, velen, (meer dan *reja*); *reja-reja*, *loba-loba*, *rowa-rowa*, k., *pirang-pirang*, l., zeer veel, zeer velen; *sarereja*, *sarejana*, *salobana*, enz., alle, de geheele menigte; — *sautik*, een weinig, (§ 159); *sabaraha*, (zie § 115), wordt in negatieve zinnen gebruikt, in de beteekenis van zonder eenige, bv.: *teu sabaraha gawena*, zonder eenig nut, of: niet zeer veel, bv.: *teu sabaraha lilana*, niet zeer lang, ^{maar} kort; — *sababaraha*, voor een onbepaalde hoeveelheid; — *kabeh*, *sakabeh*, *sakabehna*, k., *sadaja*, *sadajana*, l., al, alle; *sakabeh-kabeh*, (§ 159, 3°); — *samarang* of *sambarang*, alle, altijd, steeds; — *sakoer*, alle, *sakoer-sakoer*, id.; *soegri* is — *sakoer*; *saniskara*, k., *saniskan-t'en*, l., alle. — Zie ook de onbep. en algem. voornaamwoorden.

§ 90. De *ranggetallen* worden gevormd door voor de benaming van 't getal het voorv. *ka* te plaatsen, bv.: *kadoewa*, de (het) tweede, *katiloe*, de (het) derde, *kasapoeloeh*, de (het) tiende, enz. Voor de (het) eerste zegt men zelden *kahidji*, maar meer *mimitina*, (het begin), of *anoe mimiti*, of *anoe hidji*; ook wel *pangheulana*, de voorste, (§ 77, 3°); en voor de (het) laatste *panoetoe*, sluiters, of *panganggeusanana*. In den hier genoemden zin voorkomende, is de plaats achter de benaming van voorwerp, waaraan 't getal door 't betrekk. voornaamw. *noe* wordt verbonden, bv.: *njaritakeun poetra noe kadoewa*, nu vertellen we van den tweeden zoon. Adverbiaal gebezigd, komen ze vóór de benaming van voorwerp te staan, bv.: *kadoe-*

wa perkara, de tweede zaak, ten tweede: kaopat perkara, ten vierde; en zoo ook kadoewa kalina, ten tweede maal.

Aanm. Woorden als tiloena en toedjoehna, in sidekah ^{geen ranggetal} tiloena en sidekah toedjoehna, benaming v. h. lijkfeest op ^{naar 7 op de} den 3en en 7en dag, zijn uitzonderingen. ^{and. dag}

§ 90*. Deze zelfde vorm heeft nog een andere beteekenis, nl. om uit te drukken een met elkander zijn, een te zamen zijn van twee of meer. Zijn er twee, dan bezigt men het woord kadoewa, 't welk dan te verstaan is als met. Zijn er drie dan gebruikt men katiloe; voor vier kaopat, enz. Voorb.: tjareuh kadoewa anak, de vos met zijn jong; si Ahmad njaba kadoewa adina, A. reisde met, in gezelschap van, zijn jongeren broeder: iboe katiloe poetrana, de moeder met haar beide zonen. ^{Li. ook 1:108, die katiloe poetrana, dat is, kind jongere broeder.}

§ 91. Door het aanhechtsel an met een hoofdgetal te verbinden, vormt men verzamelende getallen, bv.: doewaan, tweetal, beide; tiloan, drietal; opatan, viertal; sapocloehan, tiental; en zoo het getal nader bepaald moet worden, gelijk bij ons geschiedt door het bepalend lidwoord, dan krijgt het 't aanh. na, ('t welk in dit geval verlengd wordt tot ana, daar het woord reeds van een aanh. voorzien is, zie § 123); bv.: tiloanana, de drie, het drietal; opatanana, de vier, het viertal. Wat 't aanh. aangaat, maakt doewa hier een uitzondering; men zegt wel doewaan, tweetal, beide, maar in plaats van doewaanana, zegt en schrijft men doewanana. — Van tien af hebben de getallen met an een onbestemde beteekenis; ze duiden dan namelijk aan dat de hoeveelheid der voorwerpen tusschen het getal dat men bezigt en de volgende getalséénheid in ligt. Zoo beteekent welasan, een onzeker getal, tusschen elf en twintig in; pocloehan, tientallen, waarvan er evengoed twee als negen kunnen wezen; ratoesan, honderden, in de honderden, d. w. z. tusschen honderd en duizend; rebocan, duizenden, in de duizenden, tusschen duizend en tienduizend, enz.

§ 92. Om zulke onbestemde getallen of grootheden aan te duiden, heeft men nog twee voorvoegsels, ba en mang, die in beteekenis gelijk staan; ze verschillen hierin van 't aanh. an, dat ze niet gebezigd worden om 't getal der voorwerpen te schatten of bij benadering op te geven, maar alleen om aan

Met een, zie L. 114, 4°

te duiden dat het getal is een *grootte* hoeveelheid, een menigte waarover men verbaasd is of in verbazing zetten wil. — Deze voorv. worden daarom ook alléén gebruikt bij een der termen van de schaal van het talstelsel, en bij onbepaalde telwoorden. en tot meerderen nadruk wordt het getal of telwoord herhaald; bv.: *bapoeloch-poeloch*, bij tien; *baratoes-ratoes*, bij honderden; *baloba-loba*, bij menigten; en zoo ook *mangreboereboe*, bij duizenden; *mangjoeta-joeta*, bij millicenen; *mangpirang-pirang*, bij menigten. (Vgl. *baheula*, samengesteld uit *ba* en *heula*, § 125).

§ 93. Werkwoorden worden zelden van de telwoorden gevormd; waar het geschiedt is het meestal in den passieven vorm, om aan te duiden dat een geheel in een zeker aantal deelen verdeeld wordt. Voorb. zijn: *ngadoewakeun*, iets in tweeën deelen; *didoewakeun*, in tweeën gedeeld worden.

Aanm. *Natoes*, in *siekah natoes*, lijktfeest op den 100en dag, is Jav., even als *matang-poeloch*, benaming van het lijktfeest op de 40en dag.

§ 94. Voor maal, keer, bezigt men *kali*, bv.: *sakali*, eenmaal, *doewa kali*, tweemaal; of met het vraagwoord: *sabaraha kali*, hoeveel maal; en zoo ook *kadoewa kali*, en *kadoewa kalina*, de tweede maal, ten tweede male. — Voor vond of dubbel gebruikt men *tikël* of *lipët*, (vouw, plooi), bv.: *doewa tikël*, tweevoudig, *tiloe lipët*, drievoudig, driedubbel.

§ 95. Algemeen is het gebruik om bij het tellen van voorwerpen *hulptelwoorden* te bezigen. In dit geval staat het getal vóór het hulptelwoord, terwijl de benaming van voorwerp of voorop, of achteraan staat. Voorb. van deze hulpw. zijn: voor planken, *bebek*, bv.: *papan doewa bebek*, of *doewa bebek papan*, planken twee stuks, twee planken; voor bamboe of *awi*: *leundjeur*, bv.: *awi saleundjeur*, bamboe een stuk, een bamboe; voor menschen, dieren, vruchten, enz.: *siki*, (korrel); voor kokosnoten: *hoeloe*, (kop), bv.: *kalapa tiloe hoeloe*, drie stuk kokosnoten; voor dieren, vruchten, enz.: *sèle*; voor ~~bladen~~ vellen papier en haren: *lambar*, (blad); voor garen of touw dat opgewonden is: *golong*, (kluwen); voor garen in strengen: *oentaj*, (streng); voor matten, (de zoogenaamde *samak*, kleine mat die voornamelijk dient om voor gasten uit te spreiden): *heulaj*, bv.: *samak opat heulaj*, enz. Elk soort van voorwerpen

pinang, voor lamping enz.

pinang, voor lamping enz.

1. persoonlijk
2. persoonlijk
3. persoonlijk
4. persoonlijk
5. persoonlijk
6. persoonlijk
7. algemeen (niet persoonlijk)

heeft zijn eigen woord om ze bij te tellen, en wel dat 't welk er in beteekenis mede overeenstemt, (vgl. Tob. spraakk., 219).

VIII. DE VOORNAAMWOORDEN.

Ab. 4 artikel 10, 11
B. 9 v. l. 7. bl. 65
d. 1090

§ 96. De *persoonlijke voornaamwoorden* van den *eersten persoon*, *enkelvoud*, zijn:

1. *aing*; wordt gebezigd door ouders tegen hunne kinderen, door grooten tegen geringen, door iemand die op een ander scheldt of door twistenden onderling. Het is grof en behoort niet gebezigd te worden als men deftig spreekt. — Bij zich zelven sprekende gebruikt men meestal *aing*. — *Aing-ainan* bet.: elk voor zich zelven leven, z. a. bv.: man en vrouw (gehuwden). — *Ijeu aing*, dit ben ik, = zich verwaand aanstellen, aanmatigend zijn.

2. *dewek* komt met *aing* overeen, en wordt door kinderen onderling gebezigd; ook wel door volwassenen, maar minder menigvuldig; zie van 't laatste een voorb. § 123, 2°.

3. *kami*. Zoo noemt zich doorgaans de vorst tegenover zijn onderhoorigen, de goeroe tegenover zijn leerlingen, enz. Het is het voornaamw. van de deftige of plechtige wijze van spreken tegenover lieden die in rang ver beneden staan. Bij zich zelven sprekende wordt het ook wel gebezigd, maar meer *aing*;

ook komt het soms voor als voornw. 1e pers. meerv. exclusief, zie bv. § 139, 4°, (bovenaan).

4. *oerang*. Men bezigt het wanneer men *betreft* of vriendelijk spreekt tegen minderen. Zie onder.

5. *kaoela*. Tegen gelijken.

6. *djasadkaoela* (*sadkaoela*). Tegen gelijken, als men zeer beleefd spreekt. Het wordt meest door bejaarde lieden gebezigd.

7. *kœla*. Door het volk onderling, in het dagelijksch leven.

8. *koering*. Het algemeen gebruikelijke voornaamw. tegen meerderen of hen die men als zoodanig bejegt.

9. *abdi*, (Arab.), staat gelijk met *koering*.

10. *djsimkoering* (*simkoering*). Wordt gebruikt in de beleefde wijze van spreken tegen meerderen.

11. *djsimabdi* (*simabdi*). Staat gelijk met *djsimkoering*.

§ 97. Voor het *meerroude* heeft men geen ander voornaamw. dan *oerang*, maar daar dit inclusief is, en dus den aangespro-

F. La. 37:232 patih Alakid kys en jing dize prinses.

X² in voorb. van gebruik tegen en. menden, 2: 10:400.

Kennelijk

1: 100 andika tilacan, djasadkaela tilacan; 10: 142 kula doowan

samen: ouderpeij, dji kani, lat 52 bij een, stijgen

kene of de aangesprokenen insluit, kan men het naar het
taaleigen nooit gebruiken tegen meerderen, daar men dezen
met zich niet op eene lijn mag stellen. Het kan alleen ge-
bezigd worden door gelijken onderling, of door meerderen
tegen minderen. Wanneer minderen van zich zelve tegen
een meerdere of meerderen spreken, bezigen ze de gewone
pers. voorn. enkelvoud met sadaja (allen) er achter, en zeg-
gen alzoo koering sadaja, simkoering sadaja, enz., of men moet
het meervoud op een andere wijze uitdrukken, z. a. bijv.:
noe matak djasadkaela tiloan pada tjeurik, de reden waarom
wij drieën weenen (Abd. djeung Abd. bl. 180); of (ald. 164):
pada naros: koemaha pëtana adjëngan mana kagoengan poetra
tiloe sapatoet, enz., koering hanteu ngartos, zij vroegen: hoe
komt het toch dat u drie zonen heeft, geheel gelijk aan elk-
ander, enz., wij begripen dat niet. Zie § 109 b, Aanm.

16: 28 many djeung silaung, wijfde 77: (hout)

§ 98. De persoonlijke voornaamwoorden voor den tweeden
persoon, enkelvoud, zijn:

1. *sija*. Dit wordt gebezigd door ouders, en ook in 't alge-
meen, tegen kinderen, door kinderen onderling, door grooten
tegen geringen, door iemand die op een ander scheldt of door
scheldenden onderling; van daar *pasija-sija*, elkander *sija* noe-
men, op elkander schelden. Het is zeer grof, en beleefd spre-
kende tegen lieden van zekeren leeftijd, vermijdt men het.

2. *silauing*, (ook wel *ilaing*). Tegen jongelieden, ook door
kinderen en jongelieden onder elkander.

3. *kita*. Is weinig in gebruik. In geschriften vindt men het
soms gebezigd door een vorst tegen een onderdaan.

4. *maneh*. Tegen minderen in de beleefde of vriendelijke
manier van spreken. Tegen eenen ouder: 37: 1578; tegen eenen 67: 202 17: 161

5. *manehma*. Even zoo tegen minderen, maar beleefder dan
maneh. 45: 7, 34, 60, 312; 14: 166, 167. Moeth. tegen Kijal: 14: 166, 167.

6. *andika*; komt weinig voor. Het wordt gebezigd van ouders
tegen hunne kinderen, of tegen personen op wie men ouder-
lijke betrekking heeft, als men hen vriendelijk toespreekt.

7. *hidjap* is een oud voornw. en weinig meer in gebruik,
(een voorb. er van kan men zien in § 119); het staat gelijk
met

8. *sampejan*. Tegen gelijken, beleefd sprekende, of ook tegen
personen die men wat hooger in rang acht dan zich zelve.

9. *adjëngan*. Tegen aanzienlijken, en speciaal tegen goeroe's
of andere personen die eenig geestelijk ambt bekleeden. Men
verbindt het veel met titels.

X Gehil tegen en. menden: 31: 181, 21: 4 d. v. v. tegen en. menden

Fook 2: 100, 1: 100, 1: 100, 1: 100, 1: 100, 1: 100, 1: 100, 1: 100

1: 100

10. *andjeun*. Insgelijks tegen aanzienlijken; een zeer beleefd
voornaamwoord. Zie ook § 107 en 109.

Aanm. 't Is moeilijk uit te maken welk der twee laatste
voornaamw. hooger in rang is. Het gevoelen van be-
schaafde en ontwikkelde lieden verschilt daarover; alge-
meen houdt men *andjeun* voor hooger, althans beleefder,
maar *adjengan* is meer in gebruik.

§ 99. Behalve van 1, 2, 3 en 7, die geen meervoud bezit-
ten, kan men al deze voornaamwoorden meervoudig maken
door den klank *ar*, (§ 57, a), achter den begin-medeklinker
in te schuiven.

§ 100. De persoonlijke voornaamwoorden voor den derden
persoon, enkelvoud, meerendeels van die des tweeden persoons
door 't aanh. na of *ana* (§ 123) gevormd, zijn:

1. *Maneh*, *manehna* en *manchanana*; het gebruik varieert;
zie § 98, 4 en 5, en § 107 en 109.

2. *Inja* komt alleen voor in wat wij noemen den 3en en
4en naamval; bv.: *aja noe moroan inja*, er was iemand die
hen nazat, *koering hajang malès inja*, ik wensch hem te wre-
ken. — Ook *dinja* (§ 124) is in gebruik, maar alleen dan als
men het voorz. *ka*, naar, aan, tot, bezigt: *ka dinja*, aan
hem, enz.

3. *Sampejanana*, zie § 98, 8.

4. *Adjenganana*, zie § 98, 9.

5. *Andjeunna* en *andjeunanana*, zie § 98, 10.

6. *Mantenna*; wordt zelden gebruikt. Het schijnt van ouder
dagteekening te wezen, even als *hidëp*, en gelijk te staan met
andjeunna. Zie ook § 109.

§ 101. Door invoeging van *ar* (boven) kunnen ook deze
voornaamw. meervoudig gemaakt worden. *Inja* is daarvan
uitgezonderd; het is, zoo als boven blijkt, zoowel meer- als
enkelvoudig; *ka dinja* wordt *ka darinja*. — Van *mantenna* kwam
mij geen meervoud voor.

§ 102. Gaarne vermijdt men de voornaamwoorden. Een
der grootste moeilijkheden bij het vertalen in het Soendan.
is hierin gelegen, dat men om het taalgebruik te volgen, wat
de voornw. betreft zich op een gansch andere wijze moet uit-
drukken, en dus kiezen moet tusschen een stijve en een vrije

vertaling. En evenzoo kan het wel voor het goed Soendan. spreken een eerste vereischte geacht worden, dat men weet het rechte gebruik van de voornaamw. te maken. Hier kan slechts een en ander er over aangestipt worden. — Verwanten onder elkander noemen zich liefst bij den verwandschapsterm. Zoo noemt een vader zich tegen zijn kind *bapa*, k., of *ama*, l., vader; de moeder noemt zich meestal tegen haar kind *ēma*, k., of *iboe*, l.; kinderen zeggen tegen hunne ouders *ajah*, *ba-pa* of *ama*, *ēma* of *iboe*. En evenzoo vermijden en ouders van hunne kinderen sprekende, en de kinderen van hunne ouders sprekende, gaarne de voornaamwoorden. — Zoo ook broeder en zuster onderling, die elkander jongere broeder of zuster, (*adi*, k., *aji*, *raji* of *jaji*, l.), of oudere broeder of zuster, (*kaka*, *akang*, *kakang*, *teteh*, k., *atjeuk*, *lantjeuk*, l.), noemen, en daar deze graad van verwantschap ook over vrienden en bekenden uitgestrekt wordt, is het gebruik dezer termen zeer algemeen. — Ook als men tegen kinderen spreekt, gebruikt men meestal een ander woord dan een voornw. 2e persoon, bv.: *neng*, *noeng*, *oedjang*, *agoes*, *asep*, *den*, *ēnden*, *aden*, enz., tegen jongens (al naar hun afkomst is), en *neng*, *ēno*, *ēnok*, *nji*, enz. tegen meisjes. — Vaderlijk sprekende bezigt men dikwijls de bovengenoemde woorden; ook *awak*, zie bijv. § 60, 5°. Vrouwen aan wie men verwant is, of die men kent, worden of bij haren graad van verwantschap, bv.: *nini*, grootmoeder, of *bibi*, tante, genoemd, of anders jongere of oudere zuster. En ook zoo men ze niet kent bezigt men zelden een voornaamw., maar doorgaans *njai* of *nji*, jufvrouw. — In 't algemeen bedient men zich zelfs ook tegen vreemden gaarne van een verwantschapsterm. Meerdere worden in den regel bij hun titel aangesproken, bv.: *kangdjēng dalēm*, *kangdjēng adipati*, *djoeragan arija*, *djoeragan rangga*, *djoeragan wadana*, *djoeragan panghoeloe*, enz., enz., of ook alleen *djoeragan* of *gamparan*, heer, mijnheer, terwijl men zijn meesteres, of iemand die men als zoodanig eert of noemen wil, aanspreekt met den titel van *djoeragan istri*. — 't Woord *linggih*, (eig. zitten), is in veelvuldig gebruik bij verwantschapstermen en titels, bv.: *linggih raji*, *linggih djoeragan*, en evenzoo *salira* (§ 107, 5), bv. *salira akang*; benevens *kang*, bv. *kang poetra*, *kang rama*, *kang raka*, enz. Genoeg om aan te toonen dat men gaarne de voornaamw. vermijdt, en dat niet alleen als men *tot*, maar ook als men *van* of *over* iemand spreekt.

§ 103. De aanwijzende voornaamwoorden zijn:

1. *ieu*, deze, dit. — Het wijst aan dat de persoon of zaak zich in de onmiddellijke nabijheid des sprekers bevindt of zoodanig gedacht wordt.

2. *eta*, die, dat. Het wijst aan dat de persoon of zaak zich op eenigen, hoewel geringen afstand des sprekers bevindt of als zoodanig gedacht wordt.

3. *ioe*, gindsch, gindsche.

ieu als pers. van
1:140 oudes
1:926

§ 104. Wat 't gebruik van *ieu* betreft, het wordt zoowel achter als voor de zaak die het aanwijst geplaatst, bv.: *poen akang pangmasihkeun ieu soerat ka atjeuk*, geef voor oudere broeder (mij) dezen brief aan/oudere zuster (mijne vrouw); *ajeuna ditiata koering dibawa ka ieu badega koering*, ik heb nu gelast aan dezen mijn bediende om ze te brengen; *poe ieu arek moelang*, deze dag zal ik vertrekken (naar huis gaan). Veel wordt het gebezigd bij het pers. voornaamw. 1e persoon, bv.: *ieu aing* (zie § 96); *ieu kaeloŋ ngagoerit*, ik schrijf (een tembang); *ieu koering nganggakeun gēŋp djeroek*, ik bied u zes djerooks aan. — Ook treedt het substantief op, bv.: *ari tēges noe maehan tamah lain ieu*, de waarheid is (hij) die gedood heeft, is niet deze; *malah ieu noe nganggakeun sērat poen anakna noe gering teja*, en deze, die den brief aanbiedt, is de zoon van den zieke. — En zoo wordt *ieu* ook niet zelden, inzonderheid in het dagelijksch leven, geheel alleen gebezigd, in den zin van: hier ben ik, hij is het, hier is het, dit is het waar gij naar zoekt, enz.

hiesy
hiesy
hiesy

Pla
J

§ 105. Het gebruik van *eta* komt in de wijze met dat van *ieu* overeen. De regel is dat het voor de zaak die het aanwijst geplaatst wordt, bv.: *eta sadaja tjarijos ama geus kakoe-ping koe koering*, al die verhalen van vader heb ik gehoord; *eta anoe ditejangan*, dat is het wat ik zoek; *eta sakitoe noe teu kasewakeun*, dat is het aldus (daarin bestaat het) wat niet verhuurd wordt; *tapi eta njēri soekoena saemoer kakara*, maar die pijn in zijn voet heeft hij zijn leven lang voor 't eerst. — Maar men treft het ook achter aan, bv.: *sadjēro tunah eta keneh*, in dat zelfde land (in dat land nog); *langkoeng dipēr-tjajana koe menak nagara eta*, zeer werd hij vertrouwd door de grooten van die stad. — Zeer dikwijls heeft 't een beteeke-nis als dat in een zin als deze: of hij van daag komen zal, dat weet ik niet; bv.: *sarēng ngoeningakeun pērkarwis dek meuli lēmbaer, eta teu sijos*, en dan geef ik u te kennen aangaande mijn voornemen om een erf te koopen, dat gaat niet door;

zelfst
toevindt

van pers.
van gebuik
1:20 hez

eta staat voor de zaak die het aanwijst
of een pers. van gebuik
geplaatst dat niet te maken

anoe matak ajeuna tatjan datang, eta koe kaoela teu kaharti, de reden waarom hij nog niet gekomen is, die begrijp ik niet. — Als substantief gebezigd staat het in plaats van een voor-naamwoord, bv.: *meureun koering nja kitoe tjara eta*, (letterlijk: zeker ik aldus gelijk die); zeker zal 't mij (dan) gaan zoo als die (haar); *malah kaoela pribadi enggeus dipatjikeuh koe eta*, ook ik zelf ben afgezet geworden (beetgenomen) door die (hem). En zoo kan het ook, even als *jeu*, geheel op zich zelf gebezigd worden, in den zin van: die is het, dat is het, enz. — *Etaeun* bezigt men wanneer men den naam van iets niet noemen kan of wil.

§ 106. *Itoe* wordt alleen gebezigd met betrekking tot personen en zaken die men op een afstand met het oog waarneemt, en dus in de werkelijkheid aanwezig zijn; bv.: *itoe noe hibër naon?* dat gindsche dat vliegt, wat is dat? *ama itoe tingali*, vader, zie die (daar); *tajoh itoe bodjona noe nangtoeng teja*, gindsche is zeker de vrouw van die (daar) staat; *tjahja naon itoe aheng*, wat is dat voor een licht, (zoo) schoon! Uit deze voorbeelden blijkt dat het steeds substant. gebezigd wordt. *Itoeun* is gelijkkluidend met *etaeun*, zie § 105.

§ 107. De reflexieve voornaamwoorden zijn:

1. *Maneh*, k., *andjeun*, l., bv.: *rek pada neuleumkeun maneh*, zij wilden zich verdrinken; *machan maneh*, zich dooden; *naring-gangkeun maneh kana tjai*, zij wierpen zich in het water; *ning-galkeun maneh*, zich doen achterblijven, d. i. met opzet achterblijven. En in denzelfden zin bezigt men *andjeun*, als men *l'm's* spreekt; zóó bv.: *machan andjeun*, zich dooden; *Djamaloedin motjot andjeun*, Djamaeloedin zette zich zelfen af, d. i. nam zijn ontslag; *oelah njoesahkeun andjeun*, bemoeielijk u niet; *ngoerbankeun andjeun*, zich zelfen offeren.

2. *pribadi*, dat gebezigd wordt als men *s'děng* spreekt, bv.: *ahirna noetoch pribadi*, 'teinde was dat hij zich zelfen ongelukkig had gemaakt.

3. *diri*, mij zelf, u zelf, zich zelf; het is k.; voorb. zijn: *soem'dja njanggakeun diri*, ik bied mij zelfen aan u aan, d. i. geef mij aan u over; *oelah tanggoeng ka Allah ngasrahkeun diri*, geef u niet ten halve aan God over; *soep ka leuweung ngaboe-wang diri*, zij ging 't bosch in zich zelfen bannende. — Soms bezigt men tevens *sorangan* of *pribadi*, (*diri sorangan*, *diri pribadi*), en die uitdrukking komt dan geheel overeen met ons:

men zegt niet diri sabie, want beide warden betekenis hebben
ook niet met diri manter

4. *sorangan*, zelf, k., bv.: *njilakakeun sorangan*, zich zelven ongelukkig maken.

Aanm. *Diri* wordt veel gevoegd bij persoonl. voornaamw., zonder de beteekenis daarvan te wijzigen; *salira* ook wel, maar meer bij verwantschapstermen of titels, die de plaats van voornaamw. innemen.

56.5
X. W.

Two

x a ^{10 names.} Thatch

Andjoe tangkai djadi prajawari, b: 88b; zij zelf aan de
Loka worden worden
4^e naam. Salira andjoe, b: 89b; pibadi, 967; salji ka. andjoe
dad asan as, b: 58, de word zelf. Salji manting waka Salira ka
andjoe madjoe, wany zij zelf de strijd mit aan, b: 56.

zal zelf voortgaan (den strijd voortzetten); kaoela ngadengekeun koe pribadi, ik heb het zelf gehoord; kakara rek t'rang iboe geus ningalan diri njai, nu eerst is 't mij helder, nu ik u zelf gezien heb; noe rek njapih noe keur pada ngamb'k, radjen tiwas sorangan, die scheiden wil hen die op elkander boos zijn, wordt vaak zelf ongelukkig.

Aanm. In de Samaoen vindt men in een propositieven zin oerang in 't meervoud gebezigd, met koe, in den zin van: door ons zelve: oerang beunangkeun koe oerang, laat ons haar bemachtigen door ons zelve.

13:32 bada. 2°. Eigen. Hiervoor bezigt men sorangan en pribadi, bijv.: lake-ljane, lain akal sorangan, 't is niet mijn eigen vinding; kami hajang njaho di awak sorangan, ik wenschte mijn eigen lichaam te kennen (mijn kracht te kennen); soeltan geus wangsoel kana pakowon pribadi, de sultan is reeds teruggekeerd naar zijn eigen verblijf; teu gadoeh pisan akal pribadi, ik heb geen eigen meening. Uit deze voorbeelden blijkt dat hierbij sorangan als kasar-, pribadi daarentegen als l'ems-woord gebezigd wordt.

allén. 3°. Voor allén, in den zin van alleen zijn of alleen gaan, bezigt men sorangan, k., pribadi, s. en njilira, l. (werkwoord v. salira); bv.: sinkoering dongkap ka dijen sorangan, ik ben allén hier gekomen; koering noe sorangan ngasoepan radja Baksan, ik zal allén bij vorst Baksan binnengaan (lett. ik die allén ben, ga bij Baksan binnen); dijoekna sorangan pisan, hij zat geheel allén; — kari diri kaoela di tengah laot pribadi, ik bleef over (liggende) in het midden van de zee allén (ik bleef alleen over, midden in de zee liggende); Dora makoewon boemi pribadi, Dora ging een huis allén (op zich zelf) bewonen; en zoo ook Dora angkat pribadi, Dora ging alleen uit; dipaparin karaton njalira, hij gaf haar een kraton voor haar alleen; di kamar njalira bae, hij was alleen in de kamer. *Kaya 2a*
fin matik sorangan, 17:125: /d. slang/omend dat xij allén. /mari/

Aanm. Gelijk boven reeds gezegd is kan men deze woorden alleen dan bezigen als er slechts van één persoon sprake is, die op zich zelf een handeling verricht. Heeft allén de beteekenis van slechts, z. a.: dit alleen is moeielijk, (dit slechts is moeielijk), of: hier staan alleen groote boomen, (hier staan slechts groote boomen), dan bezigt men woengkoel, soms met ngan er vóór, ngan woengkoel, — of ook wel ngan met bae, waarvan dan 't eerste aan 't begin, 't laatste aan 't einde van den zin geplaatst wordt.

Flimae kaula pribadi, 17:143 ik heb de huns allén gevonden.

*Nahe-chaga, an de lalaki? hebt gijf Loken? behalve hne el aches
 Raymonds, heeft eigentl. niet in stellig zin, wds. gebruikt.
 Een naga kan som het waguwood ontbeuren. 3/2 103.
 is het niet? laien?*

§ 110. De vragende voornaamwoorden zijn:

1. *Naha*, hoe, wat, waarom? vragende naar het bestaan van iets.

2. *Naon*, *nahan*, wat? vragende naar zaken; *koe naon*, door wat, waardoor, waarom?

3. *Saha*, wie? vragende naar personen.

4. *Koemaha*, hoedanig? vragende naar den aard, de hoedanigheid of gesteldheid van iets.

5. *Sabaraha*, hoeveel?

6. *Mana*, welke, welk, wat, waar? van een bepaald getal; ook *anoe mana*, welke? Door een voorzetsel voor *mana* te plaatsen, maakt men er vragende bijwoorden van plaats van, bv.: *di mana*, waar? *ti mana*, van waar? *ka mana*, waarheen? *wer-waarts?*

7. *Iraha*, wanneer? vragend voornw. van tijd.

8. *Karah*.

9. *Koetan*.

§ 111. *Naha* (ook wel *na*), wordt gebezigd om naar het bestaan, het zijn van iets, de reden of de toedracht van een of ander te vragen, maar niet zoo zeer om die te weten, want in dat geval bezigt men het vragend voornw. *naon* of *koe naon*, maar om zijn verwondering of bevreemding over die zaak in een vraag te kennen te geven, z. a. wij doen in een zin als deze: hoe hebt gij dat kunnen zeggen? waarom hebt ge dat gedaan? Bijv.: *naha silaing teu njaho ka dewek teh*, hoe, kent gij mij niet? *naha tjahja toeroen ka imah noe kapid*, hoe komt het dat er licht afdaalt op het huis van een ongeloovige? *naha kaoela teh bohong?* wat, heb ik dan gelogen? *bobo naha aja geus hajang gok bae?* hoe is 't, hebt gij reeds verlangen om mij te ontmoeten? *naha da teu aja batoer lalaki*, hoe is dat, daar er geen ander man (mannelijk wezen) is? *naha han-teu njandak doewit*, waarom heeft u geen geld medegenomen? *naha atoch ditinggalkeun*, waarom hebt gij hem achtergelaten!? in den zin van: wat deedt gij hem ook achter te laten. Men ziet uit deze voorbeelden dat wij niet altijd *naha* door een vragend voornw. kunnen of behoeven te vertalen, en dat daarentegen zinnen die bij ons als uitroep voorkomen, in het Soendaneesch dikwijls den vorm van een vraag aannemen.

§ 112. *Naon* bezigt men om te vragen naar zaken, bv.: *bapa eta manook naon*, vader, wat is dat voor een vogel? *dipaparin naon manch koe soeltan?* wat is je geschonken door den vorst? *ki soepagar*, *naon noe dimaksod?* wel koopman, wat is

uw voornemen, (eig. wat is het dat door u beoogd wordt)? *aden dek naon*, wat wil *aden*, (verk. v. *raden*), wat verlangt ge? *dek naon dewi*, *kaoentoengan loba di dijen*, wat wil ik meer? (wat kan ik meer wenschen?) ik vind hier veel voordeel; *keur naon di dijen*? wat voert ge hier uit, (lett. bezig zijn met wat hier)? — *Nahaon* en *nanahaon* zijn gelijk van beteekenis met *naon*, maar worden weinig gebruikt; een voorb. is: *nahaon bedoeg nitir*, waarom slaat de bedoeg? (zie ook § 141, 1°. onderaan). — Om naar de reden van iets te vragen, waartoe wij de voornw. waarom en waardoor bezigen, gebruikt men *naon* met het voorz. *koe* (door) er voor, (door wat? waardoor?); bijv.: *simkoering poendoeng koe naon*? waarom zou ik boos zijn? *koe naon sababna*, *geus teu eling*, *atawa koe naon*? wat is de reden daarvan, denkt ge niet meer (aan mij), of waardoor (anders, komt het)? *koe nahaon wët papisah atoch*, waarom toch zijt ge van elkander afgegaan? — *na koe naon dosana*, *anoe mawi ditoendoeng*? wat is zijne zonde (lett. door wat is zijne zonde), die oorzaak is dat hij door u verworpen is? (wat is zijne zonde, dat gij hem verstooten hebt)?

§ 113. *Saha* dient om naar den naam van personen te vragen. Zoo men den naam van eenig voorwerp wenscht te weten, bezigt men *naon* of *koemaha*. Voorb. van 'tgebruik van *saha* zijn: *saha ngaran manch*, hoe heet ge? *saha paman nja ngaran*? hoe is de naam van oom, d. i. hoe heet ge? *ari sampejan saha*? wie is u? *saha noe boga ijeu*, wie die dit bezit, d. i. wie is hiervan de eigenaar? en zoo ook: *saha noe ka-goengan poetra*? wie die bezit het kind, d. i. van wien is dit kind? *saha noe mapatahan kitoe ka manch*? wie die je zoo geleerd heeft, d. i. wie heeft je zoo geleerd? *saha anoe dipiwarang*, wie die zal gezonden worden, d. i. wie zal gezonden worden? *saha eta noe njeungeut damar teh*? wie is het die het licht heeft aangestoken? *naha ngomong djeung saha*? met wien zou zij spreken? *endog beunang meuli ti saha*? van wien zijn die eieren gekocht? (Zie § 121, 2). 18:21 *saha nae apigah k*

§ 114. *Koemaha* beteekent hoe, hoedanig, en wordt gebruikt om te vragen naar den aard, de hoedanigheid of de gesteldheid van iets. Voorb. zijn: *Koemaha noe matak kitoe*? hoe komt dat zoo? (lett. hoe welke de reden is van het aldus zijn?) en zoo ook: *na koemaha noe matak kitoe*? hoe komt dat toch zoo? *koemaha kalërësan bedje Asep Moesa teh*? hoe is het, is het bericht van A. M. waar? *Koemaha ari manah akang*?

Na koemaha manch kitoe?

F. a. b. in positieve zin: d. e. g. n. o., d. e. v. e. l. h. e., = m. a. n. a., 61:12

hoe staat het met u? (lett. hoedanig wat aangaat het hart van oudere broeder?) — *bereto akang njoeratan, geus katumpa atawa koemaha?* ik (oudere broeder) heb vroeger geschreven, hebt ge (den brief) ontvangen, of hoe is het? *koemaha enja atawa koemaha?* hoe is het, is 't waar, of hoe is het? *sgemping teh waja koemaha?* hoe laat zijt ge aangekomen? *koemaha s'ik hante ngedapo?* 89:473 = *hoe zou men niet antwoorden?*

Aanm. *Koemaha*, en met 't voorv. *sa sakoemaha*, bezigt men ook in stellige zinnen, in de bet. van gelijk, zoo als, geheel zoo als, al naar.

§ 115. *Sabaraha* dient om naar het getal, de hoeveelheid van personen of zaken te vragen, bijv.: *ari ti dijeu ka ditoe lalakon sabaraha dongkap ka radja Bakti?* van hier tot daar hoeveel afstand (hoe ver gaans) is het om te komen tot den koning van Bakti? *aki sabaraha nja oemoer?* hoeveel is uw (grootvaders) leeftijd? *ngersakeun sabaraha pikoel?* hoeveel pikoel verkiest u? *sampejin sabaraha pikoel nja ngagaleuh bawang bodas?* hoeveel pikoels witte uien heeft u gekocht? *sabaraha hidji kagoengan gérwa pawarang?* hoeveel echte gemalinnen (vorstinnen) had u? (eigenl. hoeveel stuks echte gemalinnen had u?)

In posit. zinn., vgl. 82:4125

Aanm. Over *sababaraha*, en 't gebruik van *sabaraha* in negatieve zinnen, zie § 89.

§ 116. *Mana* wordt ten 1°. gebezigd in de beteekenis van welke, welk, wat? in den zin van welke of wat van een zeker aantal voorwerpen verlangd wordt, wien men kiezen wil, enz.: bijv.: *dina poe mana rek djëngkar?* op welken dag zal u vertrekken? *dintèn mana, sasih mana nja pitëpangeun djeung akang teh*, op welken dag, in welke maand zal ik u (oudere broeder) ontmoeten? *kërsa miloe ka mana?* bij welken, bij wien zult gij u voegen? *Mënding mana tjitjing djeung leumpang?* wat is beter, stil zitten en (of) loopen? en zoo ook *mënding mana maneh paeh reudjeung hiroep?* wat is beter dat gij sterft of leeft (d. i. dat gij ter dood gebracht wordt of dat u 't leven geschonken wordt)? *nagri mana nja imah?* in welke stad is uw huis (waar woont gij)? Men bezigt *anoe mana* als men vraagt naar een of meer uit een zeker getal, zoodat het eig. *wie van die* beteekent, bv.: *anoe mana eta opat nagri*, welke zijn die vier steden, d. i. welke der steden zijn die vier?

2°. Beteekent het als vraagwoord van plaats, waar? bijv.:

gamparan radja mana? waar is mijnheer (u) vorst? *oerang mana maneh djalma?* waar zijt gij van daan, mensch (letterl. bewoner van waar zijt gij mensch)? — en zoo ook: *eh noe miskin satēmenna maneh asal oerang mana?* zeg gij arme, in waarheid waar zijt gij van daan (van waar zijt gij in werkelijkheid gesproken geboortig)? Door een der voorzetsels *di*, (in, te, op), *ti*, (van), of *kop*, (door), voor *mana* te plaatsen, vormt men vragende bijwoorden van plaats, bijv.: *di mana tēpoeng djeung nabi?* waar hebt gij den profeet ontmoet? *nja di mana sampejan pimanggiheun teh?* waar zult gij hem vinden? *ti mana agoes?* van waar (ben je) vriendje? *sampejan rek ka mana?* waar wil u heen gaan?

Na
§ 117. *Iraha* is het vragend voornaamw. van tijd: wanneer? op welken tijd? Bijv.: *iraha andjeun geus soemping ka dijeu teh?* wanneer is u hier aangekomen? *iraha maneh rek indit?* wanneer wil je vertrekken? *iraha akang pisoempingeunana?* wanneer zou oudere broeder (mijn man) toch komen? *na iraha deui atoch nja arek babalik pikir, lamoen hanteu ti cjeuna?* wanneer dan toch zult gij uw gemoed omkeeren (van gemoedsrichting veranderen), zoo 't niet van nu aan is? — *na karah iraha deui*, wanneer dan toch!? *iraha nja dipoetoes?* wanneer zal (het) beslist worden? — Men bezigt ook *ariraha*, bijv.: *ariraha datangna goesti eta teh kijamat teja?* wanneer, heer, komt die opstandingsdag?

heiraha
Aanm. *Iraha* en *ariraha* wordt ook in stellige zinnen gebruikt. — *Ariraha* beschouwe men niet als een meervoud; het is dat evenmin als *aringgis*, v. *inggis*, verg. § 57 a Aanm.

in het onbegrijpelijk, onredelijk
§ 118. *Karah* is een woord waarvoor geen bepaalde vertaling aangegeven kan worden. Het heeft dan op zich zelf ook geen beteekenis, maar dient alleen om aan te duiden dat de vrager de zaak die het onderwerp der vraag is, beschouwt als onwaarschijnlijk, niet te denken, twijfelachtig of wel als bepaald onmogelijk. Bijv.: *karah aja Allah tjatjah djeung Allah menak*, is er dan een God der geringen en een God der voornamen? en zoo ook: *ari Allah teh naha karah koedoe dihina-keun koe djalma-djalma teh*, moet dan God maar verguisd worden door de menschen? — *karah djēlēma noe lolong bisa noengtoen ka noe lolong deui?* kan dan een blinde een anderen blinde leiden? *karah rek lumi pisah djeung koering?* zult gij dan

signatuur dig is 49: 144: *Koetan, langkaer ek zijz die lu mahi!*
Koetan, het aing 2 ok angkrah!

14: 140 *Koetan skitue karep om ik stik! 200 dat is dus je ver-*
lang?

62: 1099 *Koetan tel kitac pikirne 63* *dan in een naag.*

lang van mij gescheiden zijn? — Soms drukt men er verba-
zing door uit, bv.: *karah kitoe koelanoen?* is het er zóó mede
gelegen? (ik had dat niet gedacht, het er niet achter gezocht).

46 *karah kulega ari alans. danga, mel mel wat is de munt wijd!*

§ 119. *Koetan*, 't welk even als *karah* op zich zelf geen
beteekenis heeft, wordt gebezigd om in een vraag zijn verras-
sing of verbazing uit te drukken over datgene wat het onder-
werp der vraag is; bijv.: *koetan saha sampejan ngelangan koela?*

299: 1042 *wie toch zijt gij die mij daaraan herinnert? koetan hidép islam?*

104: 104 *zijt gij een islamiet? koetan goesti teu tērang kana lakoe-lampah*

37: 149 *koering? is mijnheer mijne handelwijze dan niet duidelijk?*

13: 30 *verstaat u mijne handelwijze dan niet? — Zie ook Djaka Mis-*

19: 5 *kin, pada 33: koetan elmoe boedak leutik, is 't een klein-kinder-*

euweuh deu, is dat het al, Djaka, is er niet meer? — In de

Setjanala vindt men in p. 30 karah met koetan in één zin

7: 30 *gebezigd, nl.: karah koetan ama miskin, is vader dan arm!? —*

100 *manich koeleht daga? (sijz achteijf hi daga? met ver-)*

17: *manich koetan pikirne 63*

§ 120. Wat onbepaalde voornaamwoorden betreft, men heeft
daarvoor geen bijzondere uitdrukkingen. Voor iemand bezigt
men *djēlēma*, mensch, of *aja*, er is; voor niemand: *euweuh*,
(of *hanteu aja*), er is niets; *euweuh* (of *teu aja*) *saha-saha*, er
is niet wie ook; *moal* (of *hamo*) *aja*, er is geenszins. Voor
men gebruikt men *djēlēma* of *aja*; voor iets, *aja*, er is, of
naon-naon, een of ander; voor niets: *euweuh* (of *hanteu aja*)
naon-naon, er is niet een of ander. Voor een zekere bezigt
men *sahidji*, een.

§ 121. Als algemeene voornaamwoorden, om uit te drukken
wat wij doen door de woorden elk of ieder, en elkeen, ieder-
een, of een iegelijk, gebruikt men:

1°. *oenggal*, k., *saban*, l., ieder, elk, bv.: *ana njēmbah ka*
bīrhata, motong sapi oenggal poe, als hij de afgoden diende,
slachtte hij elken dag runderen. — Veelvuldig is de verdub-
beling: *oenggal-oenggal* en *saban-saban*.

2°. *saha* (zie § 113), bijv.: *saha noe hanteu noeroet ka nabi*
dikoeloeb di naraka, elk (ieder) die den profeet niet volgt zal
in de hel gekookt worden, (*ngoeloeb*, iets koken in zijn geheel).
Soms moeten wij *saha*, in dezen zin gebezigd, evenwel vertalen
door het bepalend voornaamw. *degene*, bv.: *saha noe meunang-*
keun boeta pasti pidjodoeunana, *degene* die den boeta overwint,
zal stellig met haar tot een paar verbonden worden. — Meestal
wordt *saha* verdubbeld, en heeft dan de beteekenis van een

iegeelijk, of al wie, bv.: *saha-saha noe nimoekeun eta oewang koela noe leungit*, enz., al wie (degene die) dat mijn geld, 't welk verloren is, vindt, enz. — Soms wordt voor *saha-saha* nog *sing* geplaatst (verk. v. *masing*): *sing saha-saha*, al wie. — *Tijap-tijap* is = *saha-saha*.

3°. *Masing-masing*, elk, ieder (eig. elk voor zich zelf, elk afzonderlijk), bijv.: *toeloj pada baralik, masing-masing ka imah-na sorangan*, daarop keerden zij terug, elk naar zijn eigen huis.

4°. *Roepa-roepa*, k., *warna-warna*, l., bezigt men om uit te drukken 't geen wij doen door de woorden velerlei, allerlei; eig. beteekent het woord: bij soorten.

§ 122. Het *betrekkelijk voornaamwoord* is *anoe* (*noe*), die, dat, dewelke, hetwelk, hetgeen; waaromtrent het volgende is op te merken:

1°. wordt het geplaatst voor een attriboot of predicaat, dienende tot een bepaling van voorwerp, waar wij een bijvoegl. naamw. bezigen, bv.: *djéléma noe pintér*, de man die verstandig is, de verstandige man; *koeda anoe djangkoeng*, een groot (hoog) paard; *andjing noe gède*, een grooten hond; *tjarijos djalma noe sangsara*, verhaal van (over) een man die rampspoedig was, verhaal van een rampspoedig man; *Allah anoe langkoeng kawasa*, de Almachtige God. — Soms wordt *anoe* weggelaten en het attriboot of predicaat onmiddellijk achter de benaming van voorwerp gevoegd, bv.: *ikeut heureut dibeberkeun*, de smalle hoofddoek wordt uitgespreid (of gelijk de eig. beteekenis is: verbreed), d. i.: van een arme uithalen als een rijke; *awi gède*, een dikke bamboe; *lampoe gantoeng*, een hangende lamp, een hanglamp; *peso seukeut*, een scherp mes. Maar dit zijn eigenlijk samenstellingen, zie § 147. 't Wordt veelal weggelaten als men op de bijgevoegde bepaling den klemtoon legt, bv.: *manggih leuweung lèga*, hij vond (kwam aan) een groot bosch; *aja djéléma bédas katjida*, er was een zeer sterk mensch.

2°. dient het voornaamw. om adjectieve zinnen met den hoofdzin te verbinden; bijv.: *taja noe nalang kasoesh*, er is niemand die voor hem de moeite draagt; *sabab reja pangaboetoech noe sadjabana ti dinja*, want er zijn (nog) vele behoeften behalve die [lett. die buiten de genoemde (bestaan)]; *Pangeran noe oeninga, malaikat noe njaksian*, de Heer die weet het, de engelen die zijn er getuigen van; *djalmana noe pinigaweun dihatoeranan*, de menschen die het werk zullen doen, zullen

aangeboden worden, d. i. zal ik aanbieden: *poegeoh ge pamawa setan*, *anoe tara inget ngar'ndahkeun diri*, stellig is het een medebrengsel (werking) des duivels, die er nooit aan denkt zich te vernederen; *pandakawan anoe baris m'ntjetan*, een lijfknecht die voor het knippen is, d. i. wiens werk is zijn meester te knippen (pidjit); *njaritakeun lampah pribadi*, *anoe enggeus karasa tetela jen kitoe*, ik verhaal wat met mij zelf is gebeurd, hetwelk ik duidelijk gevoeld heb dat alzoo was; *ijeu teh noe ngagadoeh toetis*, deze die het schrift bezit, d. i. die de schrijver hiervan is: *tapi hanteu euweuh teuing*, *noe beunghar liwat ti dinja*, maar 'tis niet dat er volstrekt geen gevonden worden die rijker zijn dan hij; *aja noe dititah njeun imah*, *aja noe dititah matjoel*, *aja noe dititah dagang*, er waren er die hij gelastte een huis te bouwen, er waren die hij liet patjoelen, er waren die hij liet handeldrijven.

3°. Wanneer een benaming van voorwerp of een persoonlijk of aanwijzend voornaamw. zou moeten voorafgaan, wordt die meestal weggelaten, bv.: *toeloj ditawarkeun koe noe boga*, daarop werd hij (de vogel) te koop aangeboden door (hem) die de eigenaar was, door den eigenaar: *toeloj ditanjakeun ka noe boga manoek naon ngaranna*, daarop vroeg men aan (hem) die den vogel had, welke de naam er van was, (hoe de vogel heette): *malah noe dit'dakeun teja oge nja eta pisan*, en (datgene) hetwelk afgebeden werd, was juist dat, d. i.: datgene waarom ik bad, was juist hetgeen ik ontving. In zulke gevallen heeft men *anoe* te beschouwen als behalve de functie van relatief voornaamwoord, ook die van 't persoonlijk of aanw. voornaamw. of van de benaming van voorwerp die vooraf behoorde te gaan, te bekleeden. In deze beteekenis wordt het ook veelvuldig gebruikt aan 't begin van een zin, hetzij met of zonder een voegwoord (z. a. *ari* of *d'emi*, wat betreft); bv.: *d'emi noe ngoembara pinoeh koe nalangsa*, die op reis is, is vol leed: *ari noe dipake tjeurik mah*, *geus teu elingeun*, die gebruikt wordt om te weenen, d. i. hij, over wien, om wiens wille, geweend wordt, denkt niet meer (aan mij); *ari noe keuna hoe-loena*, wat getroffen is, (dat wat getroffen is), is het hoofd: *noe nagih dititah ngarit*, die komt manen uit grassnijden zenden, (een spreekw.); *noe asih dipoelang tai*, die liefde betoont wordt vergolden met drek; *noe soegih teh kaget katjida*, die rijk was, de rijke, was zeer verbaasd; *noe ngangon aja di dinja*, die hoedde (de herder) was daar.

4°. Verder wordt, hetgeen uit het boven gezegde ook reeds gebleken is, dit voornaamw. veelvuldig gebruikt als aanwij-

degen die
hetgeen dat
wat

wie

zingswoord, in de beteekenis van het bepalend lidwoord of van een aanwijzend voornaamw., in welke beteekenis het steeds voorkomt wanneer het voor een telwoord staat, bv.: *noe mimitina*, de eerste, (die de beginner is); *noe hidji*, de eene; *noe hidji deui*, de andere; *eta poetra noe doewa teh*, die twee zonen; — *tah eta noe lima teh noe mana noe pangapikna* (in dezen zin komt het voornaamw. driemaal voor; *noe mana* heeft de beteekenis van welke): nu, die vijf, wie was de nauwlettendste? zoo ook: *tah eta noe gënëpan noe mana noe panghasilna*? nu (van) dat zestal, welke (wie) was 't die het grootste voordeel had? Verder: *noe sedjen*, de andere, de anderen; *noe ti heula*, de voorste; *noe pandeuri*, de achterste. In deze beteekenis gebezigd dient het om het een of ander bepaald aan te wijzen, in tegenstelling van iets anders, zooals inzonderheid blijkt uit het boven aangehaalde voorbeeld: *anoe mana noe pangapikna*? welke (van die vijf) was de nauwlettendste? — Hier nog een voorbeeld: *noe hidji geus kolot*, *noe hidji deui ngora kench*, de eene was reeds oud, de andere nog jong.

5°. *Matak* wordt zoo menigvuldig gebezigd, ook met *anoe* voor zich, dat een bijzondere aanwijzing van het gebruik niet overbodig zal wezen. Het beteekent oorzaak, reden, reden om, bv.: *geus tangtoe aja hasilna*, *matak boengah di alan-doenja*, stellig is er voordeel aan verbonden, (namelijk) een oorzaak van vreugde in de wereld. Met *anoe* voor zich, beteekent het de reden, de rede, waarom, de reden dat, weshalve, waarom, waardoor, daarom, bv.: *anoe matak sangët nja pepeling ka sadaja koelawarga*, *moegi pada eling bae*, *oelah sok ngoembar napsoe*, de reden waarom ik met nadruk de verwanten vermaan (is), dat zij mogen achtgeven om de lusten niet op te volgen; *noe matak wani njarita*, *karasa koe diri simkoering*, de reden dat ik het durf verhalen (is) omdat ik 't zelf ondervonden heb; *eta noe matak ngewa teh*, dat is de oorzaak van 't afkeer hebben, dat is 't waarom ik er een afkeer van heb; *kitoe noe matak hanteu moelang sërät*, zoo (dat) is de reden waarom (gij) de brieven niet beantwoordt, daarom beantwoordt gij de brieven niet; *koemaha noe matak kitoe teh*? hoedanig is de reden van 't aldus zijn? hoe komt het, dat het aldus is? *hiroep teu beunang digampang*, *reja pisan gogoda teh*, *noe matak oelah goegoep*, het leven kan niet ligt worden opgevat, vele zijn de verzoekingën, daarom moet men zich niet overhaasten (door ondoordachte besluiten te nemen).

6°. Men gebruikt *anoe* ook in de beteekenis van ons N. N., als men iemands naam niet noemen, verzwijgen wil, of ook

wel om in plaats van een naam, zooals in een verhaal of gelijkenis, te dienen. — In 't geval men iemands naam niet noemen kan, op iemands naam niet kan komen, bezigt men *etaeun* of *itoeun* (zie § 105 en 106, beide onderaan).

7°. Over de beteekenis van *anoe* als bezitt. voornaamwoord zie § 123, 5°.

§ 123. Als *bezittelijke voornaamwoorden* bezigt men:

1°. alle *persoonlijke voornaamwoorden* (zie § 96—100), benevens *eenige der reflexieve voornaamw.* in de beteekenis van *eigen* (zie § 109, 2°). Na hetgeen over de laatste reeds gezegd is, behoeft er hier niet verder over uitgewijd te worden. — De pers. voornaamw. worden, bezittelijk gebezigd, achter het zelfstandig naamwoord gevoegd, in den zin van een genitief attribut, en zij ondergaan niet de minste verandering. — Eenige voorb. mogen het gebruik doen kennen: *naha parentah aing koe maneh teu ditoeroet?* waarom heb je mijn bevel niet opgevolgd? *ijeu katde inggeus milik kami*, deze ezel is reeds mijn eigendom; *soeltan koering dibojong koe soeltan hindi*, mijn sultan is gevankelijk weggevoerd door den sultan van Hindi; *sakitoe pioendjoek djsimkoering*, alzoo is mijn mededeeling; *montong ladjoë omong maneh*, je woorden behoeven niet voort te gaan, d. i. je behoeft niet verder te praten; *na mërëm mata sampejan?* zijn dan uwe oogen blind?

2°. *verwantschapstermen* en *titels*, gelijk die ook als *persoonl. voornaamw.* worden gebezigd (§ 102): *sakitoe piatoer kang raji*, alzoo is mijn mededeeling (mededeeling van jongere broeder); *lain teu hormat ka pandjénjangan kang raka*, niet dat 't mij aan eerbied ontbreekt jegens uw persoon (den naam, den rang, den persoon van oudere broeder); *kapalna mah kapal oewa pisan*, wat 't schip betreft, (gebruik) vooral het schip van mij (oom, oewa, = oudere broeder of zuster van vader of moeder); *eta sakitoe pamoendoet kangdjéng toewan*, zoo is de eisch van Mijnheer; *djsimkoering njanggakeun pamoendoet gamparan*, ik bied u aan uw eisch (wat Mijnheer gevorderd heeft); *geus hanteu wérat ngawangsoel kana kasaeen gamparan*, ik ben niet in staat mijnheers (uw) goedheid te vergelden (beantwoorden); *njoehoeneun bérkah djoeragan*, ik verzoek mijnheers (uw) zegen; *aja pitoloeng Jang Widi*, er is hulp van God; *tatjan lawas de-wek ngudengekeun omongan djélëma noe soegih*, het had niet lang geduurd of ik hoorde (niet lang daarna hoorde ik) een spreken van een rijke (eens rijken woord).

3°. het *pronominale aanhechtstl. wt.*, dat bij woorden die een

aanhechtsel bezitten verlengd wordt tot *ana*. Het is *a*. te vertalen met *van hem*, *van haar*, *van hen*, *er van*, of *zijn*, *haar*, *hun*, en het heeft dus de beteekenis van den derden persoon, bv.: *kitoe omonganana*, alzoo waren zijne woorden; *koemaha timbalanana*, hoe was zijn bevel? *baranghakanna beuki*, zijn eten is met graagte, d. i. hij is groot van eten; *tjek bapana koemaha aing*, zijn vader zei: wat zal ik doen? *salakina soeka ati*, haar man was verheugd; *kasakitna nepi ka teu eling*, haar ziekte steeg tot zich niet bewust zijn, tot bewusteloosheid; *sarəng lalaki anakna*, en mannelijk was haar kind, d. i. het kind dat zij kreeg was een jongen; *panədana geus dikaboel*, hun gebed was verhoord; *hanteu njaritakeun di djalanna*, men verhaalt niet (wat) op hun weg (plaats had); *karameanana geus kalangkoeng pisan*, de levendigheid er van (van de genoemde stad) is buitengewoon; *di boeroewanana heurin*, op het erf er van (het erf van het huis) lag het vol; *teu njana pisan kitoe piahiremanana*, ik dacht volstrekt niet dat zoo het einde er van zou wezen. In de hier gegeven voorbeelden is het geslacht genomen zoo als het in den zin voorkomt; 't spreekt van zelf dat een zin als deze: *panədana geus dikaboel*, ook kan betee-
kenen zijn of haar gebed was (of is) verhoord enz.

b. In vele gevallen heeft men *na* op te vatten als alleen een zekere betrekking aanwijzende van de zaak, aangeduid door het woord waaraan het gehecht is, op een te voren genoemde of bekende andere zaak of voorwerp. In dezen zin gebezigd moeten wij het teruggeven of door het bepalend lidwoord, of door den klemtoon, of op eenige andere wijze, maar zóó dat het met *na* voorziene woord uitkomt. Bijv.: *kapalna mah kapal oewa pisan*, wat het schip betreft (het schip waarmee de reis zal gedaan worden) dat van oom volstrekt, d. i. gebruik geen ander dan dat van mij; *teu aja pisan pohona*, er is volstrekt geen vergeten van het (hart), d. i. het (hart) vergeet niets hoegenaamd; *teu aja linggana*, er is geen grens er van, d. i. het is grenzenloos; *ahirna djadi saroesoet*, het einde er van is dat men met elkander overhoop ligt, ten laatste ligt men overhoop, of men eindigt met overhoop te liggen; *wekasanana dioebrak-abrik noe nagih*, het einde is dat men overal achtervolgd wordt door maners; *soendana mah batoer*, het Soendaneesch er van is batoer, d. w. z. in 't Soendaneesch zegt men batoer; *sing aja antarana*, laat er tusschenruimte zijn, eig. laat er tusschenruimte tusschen dezelve zijn.

c. Wat het gebruik van *na* bij andere rededeelen dan substantieven en door het aanhechtsel substantief gemaakte woor-

na vormt de meêr. zelfst. zw. met bep. lidw. : hijne as abna, aldus
de oorsprong, 1:20 +

den (§ 84) betreft, de beteekenis is daarvan niet altijd duidelijk. Wel kan men in 't algemeen zeggen dat het ook daár een betrekking op het voorgaande uitdrukt, doch in vele gevallen schijnt het meer weelde dan noodzaak te zijn, en de zin van het woord ondergaat dan ook veelal door het aanhechtsel geen wijziging. Zie hier eenige voorbeelden: *soeganna diparèng bae dipaparin boga anak*, misschien gebeurt het dat ons een kind gegeven wordt; *sakijeu lilana*, aldus lang er van, d. w. z. zoo lang; *gantjangna bae geus gède*, spoedig was hij groot; *soemawonna di aherat*, inzonderheid in de eeuwigheid; — *sabab*, want, om reden, *sababna*, eig. de reden er van, want; *ari*, wat betreft, krijgt dikwijls 't aanh., en heeft dan meer de beteekenis van indien, wanneer; *djeung*, *sarta* en *sarèng* ondergaan door 't aanhechtsel geen verandering; *tapint*, maar, en *soepajana*, opdat, slaan op het voorgaande terug; *oepamana* is = *oepama*, indien, bij voorbeeld, even goed als men zegt: *oepamana oerang rek barangbeuli*, indien wij inkoo- pen willen doen, kan men zeggen: *oepama oerang rek barangbeuli*; *lamoenna* is = *lamoen*, indien, maar slaat terug op het voorgaande.

d. Dat het aanhechtsel veel dient tot het vormen van substantieven, is vroeger opgegeven. Zie § 84. Over de beteekenis bij telwoorden, zie § 91. — Het dient verder om persoonlijke vnv. 3de pers. van persoonl. voornaamw. 2de pers. te vormen, zie § 100, terwijl het ook voorkomt bij de reflexieve voornaamw. *diri* en *salira*. — Over het gebruik bij den superlatief zie § 77, 3°.

4°. het pronominale aanhechtsel ing. Dit aanh., dat blijkbaar uit het Javaansch overgenomen is (zie er over Jav. gramm. § 352), wordt aan het woord gehecht op dezelfde wijze als *na*, waarbij evenwel op te merken valt, dat zoo een woord op een klinker eindigt, het aanh. nog een *n* voor zich krijgt, en alzoo *ning* wordt; een uitzondering maakt *sarehning*, dat een enkele maal nevens *sarehing* gebruikt wordt. Men bezigt het aanh. gaarne als men beleefd of deftig spreekt. Vb. zijn: *harwijosing sèrat*, begin des briefs (woorden die veelal op zich zelf staande aan 't begin van een brief voorkomen); *salibèting sèrat*, de inhoud des briefs, en evenzoo *sadjèroning toelis*; *kawasaning Pangeran*, de macht des Heeren; *kadaring Jang Widi*, 't raadsbesluit Gods; *ratoening sadjagai*, vorst der wereld; en zoo ook *radjaning*; *pitoloenging Allah*, de hulp Gods, enz. — *matiking pusak*

Het aanhechtsel *ing* komt bij enkele woorden voor als voorzetsel, dus in zijn eigenlijke beteekenis (Jav. gramm. § 351).

8:12 tangkating kahadéan; id 01 hawuning anak
2:16:17 tanduning ti 9:17

Die beteekenis wordt door de Soendaneezen evenwel niet gevoeld, waarvan het gevolg is dat zij in een zin, waarin een woord met dit aanh. voorzien voorkomt, de betrekking die daardoor op het volgende woord wordt aangeduid, doorgaans weêrgeven door een eigen voorzetsel, bv.: *moenggoehing di istri*, wat betreft de Dames; maar men vindt ook *moenggoehing anoe ngarora*, wat betreft de jongelieden. *Sarehing*, is = *sarehna*; *istoening*, v. *istoe*, = *estoe* en *esto*, in waarheid, inderdaad, bet. 1°. hetzelfde als *estoe*, (*istoe* op zich zelf komt niet voor, *estoe* wel); 2°. z. v. a. waarachtig, deugdelijk, waar, = *sadjadi*, bv.: *lain djalma noe istoening, moen kaja kitoe pêtano*, 25:11 men is geen deugdelijk mensch, indien men op zoodanige wijze-rijk is; maar ten 3°. wordt het zeer menigvuldig gebezigd in tegenstellingen, waar het dan het tweede lid inleidt; bv.: *lain djalma anoe pintër, istoening pondok nja akal*, hij is geen verstandig mensch, integendeel bekrompen van verstand. — *Bawaning*, = het Jav. *bawane*, v. *bawa*, brengen, bet. door, van wege, uit, doordien, bv.: *bawaning teu aja dewi kèrtas*, doordien er geen ander papier is; *bawaning sono ka akang*, uit verlangen naar oudere broeder (man hier); veeltijds krijgt het 'tvoorz. *koe* voor zich, bv.: *koe bawaning ngèrik pikir*, door verslagenheid des gemoeds; en niet zelden vindt men *bawaning tina* gebruikt in dezelfde beteekenis, zelfs *koe bawaning tina*. — Voorts wordt dit *ing* veel gebezigd in adressen van brieven, welke adressen doorgaans in het Jav. geschreven worden, en in ieder geval zooveel Jav. bevatten als de briefschrijver er maar in te pas kan brengen; het bet. dan *te* of *in*, bv.: *ing boemi paboewaran*, in het huis op Paboewaran, *kang alinggih ing Njalindoeng*, die woont te Njalindoeng; *ing nagri Tjiandjoer*, in de stad Tjiandjoer.

5°. Om van een voorwerp te zeggen aan wien het toebehoort, de betrekking uit te drukken tusschen eenig voorwerp en zijn eigenaar, zooals wij dat doen door het voorz. van, of door het bezittel. voornaamw. met het bep. lidw.: de mijne, het uwe, de zijne, enz., bezigt men *anoe*, k., *kagoengan*, l., en ook wel *gadoeh*, van zich zelf tegen een ~~mijne~~ andere; bijv.: *badjoe anoe aing*, het baadje van mij; *soemoehoeh gadoeh simkoering*, jawel het is van mij; *hjam kagoengan djoeragan*, de kip van mijnheer. Maar zoo men *kagoengan* gebruikt, wordt de naam of titel des eigenaars veelal weggelaten, zoodat men eenvoudig zegt bv.: *hjam kagoengan*, tenzij men wil uitdrukken dat de kip aan geen ander, maar aan mijnheer toebehoort, als wanneer *djoeragan* niet achterwege gelaten mag worden.

6°. *Poen* en *toewang*. Deze beide woorden, die op zich zelf geene beteekenis hebben, worden gebruikt in den zin van, en menigvuldig zelfs in plaats van persoonl. voornaamw., wanneer deze optreden in de beteekenis van bezittelijke voornaamw. (1°), en wel:

a. *poen*. Dit wordt gebezigd tegen meerderen of die men als zoodanig eert, van zich zelve of van anderen die geringer zijn of die men als zoodanig acht, en wel 1°. voor verwantschapstermen, in plaats van een pers. voornaamw., bezittelijk optredende, bv.: *poen anak*, mijn kind; *poen doeloer*, mijn broeder, of zuster; *poen bodjo* en *poen pamadjikan*, mijne vrouw, bv.: *tatapi ijeu poen anak kabeh-kabeh koering nitipkeun*, dit mijn kind ben ik zoo vrij u toe te vertrouwen; — zoo ook in den 2den pers., van zich zelve sprekende: *poen akang*, uw oudere broeder; *poen paman*, uw oom, enz.; bv.: *poen akang ngawartoskeun perkawis di tanah Batawi*, uw oudere broeder deelt u mede de zaken (wat er alzoo is) in het land Batavia; in den 3den pers. krijgt het woord (de titel) waarvoor het gevoegd is het aanhechtsel *na*, boven (3°), en is dan gezamenlijk daarmede te vertalen met het bezittel. voornaamw. 3e pers., bv.: *tatapi poen bapana njoehoeneun hoekoem noe adil*, maar zijn vader verzocht een rechtvaardige rechtspraak. — 2°. In bovengenoemden zin wordt *poen* ook gebezigd bij de onderteekening van brieven. Zelden zal het daarin gemist worden, zoo althans de brief gericht is aan een hooger geplaatst persoon, of aan iemand dien men als zoodanig eert. Bijv.: *sëmbah poen akang*, *baktos poen raji*, z. v. a. de groete van oudere (jongere) broeder, enz. Bezigt men een persoonl. voornaamw., dan komt *poen* daarachter te staan, bv.: *sëmbah baktos djsimkoering*, *poen*, enz; of ook wel *tawis* (handteekening) *koering*, *poen*, enz. In dienst ook wel: *abdi gamparan dalëm*, *poen*, enz., of: *gëbal dalëm*, *poen*, enz. Maar het wordt ook geheel alleen gebezigd bij de onderteekening van een brief, met den naam des schrijvers, bv.: *poen Djaja Sasra*. Uit het gebruik in dezen zin kan men opmaken dat de eigenlijke beteekenis van *poen* moet zijn het ondergeschikt zijn van den persoon des sprekers of van dengene over wien men spreekt, jegens den aangesprokene uit te drukken, en in de hier gegeven voorbeelden zou men het dan ook met uw dienstwillige of uw dienaar of derg. moeten vertalen. En in die beteekenis is het dan ook 3°. op te vatten, waar men het, wat dikwijls gebeurt, vóór eigenamen aantreft, bijv.: *poen Dora ngaran simkoering*, ik ben uw dienaar genaamd Dora; *simabdi poen Abdoel Gani*, ik ben uw

204.

11.5 *sak ny edjin kan pan pamadjikan djsin adi*

dienaar Abdoel Gani; *ari bapa djénengan poen Abdoel Moeloek*,
de naam van vader is uw dienaar A. M. F

b. *toewang*, wel te onderscheiden van het zegwoord *toewang*, 1:188
= eten. Het wordt gebezigd van meerderen of dezulken die
men als zoodanig bejegend, tot hen sprekende, zoodat het de
beteekenis heeft van het bezittelijk voornaamw. 2de persoon.

Bijv.: *njai poetri ti mana nja toewang boemi*, prinses, van waar
is uw huis, d. i. waar is u van daan? *toewang rama kalah*

përang, uw vader heeft den strijd verloren; *saha nja toewang* 61:28
djenengan, hoe is uw naam? *toewang poetra ditilar di sek*

pandita, uw zoon heb ik achtergelaten bij den pandita; *hatoer-*
keun salam talim koela ka toewang rama, bied mijn nederige

groete aan. aan uwen vader: *teu ngaborongkeun toewang kara-*
mat, ik wil niet wijzer zijn dan uw wondermacht, d. i. dan

u (lett. ik houd niet voor onkundig uw wondermacht). En
zoo bezigt men het ook wel met een titel in plaats van een

persoonl. voornaamw., bv.: *toewang koering*, uw dienaar, voor
ik; *toewang moerid*, uw leerling, voor ik; maar ook voor den

2den en 3den pers. kan zulks gedaan worden; dan echter zoo
de duidelijkheid het vordert, met nadere omschrijving van den

bedoelden persoon, bv.: *awon teu ngoeninga toewang koering*, poen
pamadjikan, gadoeh panjakit, ik geef u te kennen dat mijne

vrouw een ongesteldheid heeft, lett.: 't zou slecht zijn u niet
te kennen te geven dat uw dienares, mijn vrouw, een onge-

steldheid heeft, (dit *awon teu ngoeninga*, is de gewone uitdruk-

king om aan een meerdere iets te kennen te geven). 61:286: *saha*
toewang djeningan, ka i ew naam?

toewang pandita, 61:487

IX. BIJWOORDEN.

§ 124. Bijwoorden van plaats zijn: *dijeu*, hier, bv.: *oerang*
dijeu, de menschen hier; *dinja*, daar; *ditoe*, ginds; met het
voorz. *di*: *di dijeu*, hier; *di dinja*, daar; *di ditoe*, ginds; met
het voorz. *ka*: *ka dijeu*, naar hier, herwaarts; *ka dinja*, naar
daar, derwaarts; *ka ditoe*, naar ginds, naar ginder; met het
voorz. *ti*: *ti dijeu*, *ti dinja*, *ti ditoe*. *Mana*, (zie § 116), waar;

di mana, vragend bijw. waar? ook alwaar; *di mana-mana*,
overal; *ka mana-mana*, overal hier, her- en derwaarts; *di*
mana-mendi, = *di mana-mana*; *ka mana-mendi*, = *ka mana-*

mana; *ka mana bae*, waarheen slechts; *ti mana*, van waar? —
Di djero, binnen; *ka djero*, naar binnen; *ti djero*, van bin-

ka mana, waarheen, overal: 61:95, 129, 134 *font*, no
staan by vraag

Fock 200 wanner: *dina-a bapa paik*, al ik stief...

nen, van binnen uit; *di loewar*, buiten; *ka loewar*, naar buiten; *ti loewar*, van buiten, van buiten af. — *Di loehoer*, boven, op; *ka loehoer*, naar boven, opwaarts; *ti loehoer*, van boven, naar beneden. *Di handap*, beneden, van onderen; *ka handap*, naar onderen, benedenwaarts; *ti handap*, opwaarts, naar boven. *Deukeut*, nabij; *anggang*, verwijderd; *djaoh*, ver. *Ti heula*, voor, vooruit, (de voorste); *ti toekang*, van achteren, k.; *ti poengkoer*, l., id.; *ti poengkeur*, = *ti toekang*; *ti pandeuri*, van achteren, achteraan; *ka hareup*, naar voren; *di hareup*, voor; *ka toekang*, naar achteren, achterwaarts; *ka poengkoer*, l., id. — *Ti gigir*, op zijde, van den kant, zijwaarts af; *di gigir*, op zijde, ter zijde; *ka gigir*, ter zijde, (van een beweging naar de zijde). *Kentja*, links; *katoehoe*, rechts; *di kentja*, ter linkerhand; *di katoehoe*, ter rechterhand; *ka kentja*, naar links, links af, (ook *ngenta*); *ka katoehoe*, naar rechts, rechts af, (ook *ngatoehoe*); *ti kentja*, van links, van de linkerzijde; *ti katoehoe*, van rechts, van de rechterzijde. — Vele dezer bijwoorden worden door het aanh. eun voorzetsels, z. a. *loehoer*, *handap*, *heula*, *toekang*, *pandeuri*, *kentja*, *katoehoe*, en dan meestal met *di* tot voorvoegsel.

§ 125. *Bijwoorden van tijd*. Als men den tijd noemt bezigt men substantieven, z. a.: *ajeuna*, heden; ook *dangët ajeuna*; *kamari*, gisteren; *isoekan*, morgen; *pageto*, overmorgen; *waktœ*, *mangsa*, tijd; *djaman*, tijdvak, tijdperk; *alam*, tijdperk (Ar.; *alam-doenja*, wereld, eig. het tijdperk der wereld of der vergankelijke dingen), enz., — die als bijwoorden gebruikt worden. Voorts heeft men: *tara* en *sok tara*, nooit; *tjarang*, zelden; *mindëng*, k., *sëring-sëring*; l., dikwijls; *sok mindëng oge*, nog al dikwijls; *tampolanana*, nu en dan; *heuleut-heuleutan*, bij tusschenpoozen. — *Iraha* (zie § 117) is het vragend bijw. van tijd: wanneer? *iraha bae*, ook *ariraha bae*, wanneer slechts. *Deui*, weder; *sakalian*, tegelijker tijd. *Sabot* en *eukeur*, terwyl. — *Samemeh*, voor, voor en aleer; *geus*, *Enggeus*, reeds; *saënggeus* (*sanggeus*), nadat; *geus kitoe*, daarop, daarna; *ari geus kitoe*, *sanggeusna kitoe*, *sanggeusing kitoe*, toen het aldus was, daarna, daarop, vervolgens. — *Isoek*, morgen; *isoek-isoek*, 's morgens vroeg, in de vroegte; *isoekna*, den volgenden morgen; *tëngah poe*, *tëngari*, 's middags; *sore*, middag, 's namiddags; *boerit*, namiddag, 's namiddags, tegen den avond; *malëm*, avond, nacht, (de nacht van den volgenden dag, bv.: *malëm salasa*, de nacht van Dins-

ti handap, ti vora (62:105)

ad. akis te eenige tijd.
barang, b.v. = diilika, toen het begin was, N° 1: 16 +
barang, pouders
tidings tulaj, N° 1: 20 + (dms geschieden)

dag, = ons Maandag avond of Maandag nacht); *peutinganana*, de nacht op den dag volgende, 's nachts; *djanari*, tegen den morgenstond; *braj-beurang*, de morgenstond; *haneut mojan*, even na zonsopgang. — *Baheula*, (§ 92); *djaman baheula*, in den ouden tijd, oudtijds; *baheula-bahari*, = *baheula*; *bareto*, vroeger, voorheen; *harita*, *pada harita*, *sapada harita*, *waktoc harita*, toen, terzelfder tijd; *keur djaman*, *keur waktoc*, *keur mangsa*, *samangsa*, ten tijde dat, toen; *mangsa harita*, *samangsa harita*, terzelfder tijd; *basa*, toen, ten tijde dat; *di dinja* (§ 124), toen; *bada*, *keur bada*, = *samangsa*; *sabada*, even na; *buteung*, na, kort na, v. iets dat pas even afgelopen is, (*ngabuteungan*, spenen, eig. na doen zijn); *mantas*, even na, terstond daarop, ook komen van, z. a. van 't werk enz.; *tatjan lila*, nog niet lang geleden; *lawas*, *lila*, l. *lami*, lang; *geus lawas*, *geus lila*, *geus heubeul*, lang geleden; *tadi*, zoo even; *ti tadina*, van den beginne; *ti awitna*, id.; *tjikenek*, juist, een oogenblik geleden; *bijeu*, zoo juist; *kiwari*, *wajah kiwari*, op dezen tijd; *isoe kan wajah kiwari*, morgen op dezen tijd; *mangke* (*engke*), straks; *ka hareup*, k., *ka pajoen*, l., in 't vervolg; *baringsoekpagi*, in de toekomst; *teu koengsi lila*, niet lang daarna; *tatjan*, nog niet; *lila-lila* en *lawas-lawas*, eindelijk; *lila kenek*, nog lang; *salawasna*, *salalawasna*, *sapandjangna*, *sapapandjangna*, enz., steeds, altijd, immer, eeuwig; *saoemoer-oemoer*, *saoemoer hiroep*, 't geheele leven, enz. Voorts heeft men nog zeer vele uitdrukkingen die als bijwoorden van tijd gebezigd worden, bv.: *ti boeboedak*, *ti leuleutik*, van kinds af; *sareureuh boedak*, om den avondtijd (als de kinderen rustig worden, gaan slapen); *sahidji mangsa*, eens op een keer; *naoenan*, jaren lang (reeds), van *taoen*; enz. — Door *tëpoeng* voor een subst. benaming van tijd te plaatsen krijgt men een bijwoordel. bepaling, zoo als: over acht dagen, enz., bv.: *tëpoeng ahad*, Zondag over acht dagen, aanstaande Zondag; *tëpoeng boelan*, de aanstaande maand; *tëpoeng taoen*, het volgende jaar (steeds om dezen tijd); *tjara sasari*, alledaags, enz.; *sakitjeup mata*, *sakëdep metra*, *sakeudeung*, een oogenblik, even; *sapangoe-doedan*, zoo lang 't rooken van een oedoe doet; *sapangedjoan*, zoo lang 't kookken (stoomen) van rijst duurt.

§ 126. Om een *hoogen graad* (van schoonheid, hevigheid en derg.) uit te drukken, waarvoor wij 't bijwoord *zeer* hebben, bezigt men hoofdzakelijk de volgende woorden en uitdrukkingen: *a*. Voorop komen: *leuwih*, k., *langkoeng*, l., zeer; *tjatjap* en *moetoe*, die beide 't voorz. *koe* bij zich hebben: *tja-*

uitmuntend door

tjap koe, moetoeh koe; buitengemeen. b. Afwisselend gebruikt, zoodat ze nu eens vóór, dan achter staan, zijn: *tiwat saking*, *tiwat langkoeng*, *kaliwat*, *kalangkoeng*, *kaliwat-langkoeng*, *kalangkoeng-langkoeng*, zeer, uitermate, buitengewoon; *bangët*, hevig; *bëdas*, (eig. sterk van lichaamskracht), en *tarik*. (eig. trekken), worden als bijw. gebezigd om een sterken graad aan te duiden, z. a. van roepen, schreeuwen, blazen, enz. — c. Achter komen te staan: *pisan*, zeer; *hanteu pisan*, geenszins; *tëmën* en *amat*, zeer erg; — *amatanan*, buitengemeen; *katjida*, erg, hevig; *katjida pisan*, buitengemeen, uitermate; *bangët katjida*, zeer hevig; *nakër*, erg, hevig; *nanakëran*, buitengemeen; *kabina-bina*, buitengemeen, hevig; *antëp-antëpan*, buitengewoon; *rosa*, = *bëdas* (zie boven). — Voor den excessief bezigt men *teuing*, te, maar het heeft ook soms een goeden zin; *katjida teuing*, *kabina-bina teuing*, enz., zijn versterkte uitdrukkingen. — Bijwoordel. uitdrukkingen zijn voorts nog: *teu kira-kira*, k., *teu kintën-kintën*, l., niet te denken, ondenkbaar; *teu aja hingana*, zonder grens, grenzeloos; *teu aja eureuma*, zonder ophouden; *hanteu pëgat*, *hanteu pëtöt*, zonder afbreking, zonder ophouden, onophoudelijk, enz.

Zin- of modale Bijwoorden.

§ 127. 1. Bijwoorden van bevestiging zijn: *Enja*, zeker, stellig, waar, ook ja als k., waarvan de *tëmës*-vorm noen is, als antwoord op een roep of toeroep, en soemochoen, als men bevestigend antwoordt op een vraag. — *Saënjana*, *sabënëna*, l. *salërëna*; *sajaktina*, *satëmëna*, enz., inderdaad, zeker, stellig, voorwaar; *satëmën-tëmëna*, *saënja-ënjana*, inderdaad, voorwaar, met versterking. *Poegoch*, zeker, stellig, bepaald; *tangtoe*, bepaald, vast, stellig. — *Boloampar*, volstrekt, volstrekt moeten. *Misti*, moeten; *koedoe*, *moe-doe* en *ngloedoe*, moeten. *Tanwande* en *mowande*, zeker, stellig, ontwijfelbaar. *Meureun*, zeker, maar in een zin als: hij zal zeker wel komen; het sluit de mogelijkheid in dat de zaak waarvan het gezegd wordt, niet zal geschieden.

2. Bijwoorden van ontkenning zijn: *Hanteu*, niet, neen; *moal*, geenszins, volstrekt niet; *hamo*, geenszins; een weinig sterker nog dan *moal*. In de spreektaal gebruikt men dikwijls de verkorting *mo*, die ook in samenstellingen voorkomt, z. a. *mowande*. — *Sageuj*, geenszins; het is niet mogelijk, ondenkbaar.

3. Bijwoorden die een zekeren graad van mogelijkheid, waar-

schijnlijkheid of onmogelijkheid aanduiden, zijn: *bisi*, het mocht, het mocht zijn, het kon zijn; en ook dikwijls = ons: opdat niet! *Tajohna*, het schijnt. *Boa*, wellicht, 't zou kunnen wezen dat. *Soegan*, misschien. *Palangsijang*, wellicht, het schijnt. *Moestahil*, oamogelijk, *alanghara*, id.

4. Bijwoorden van hoedanigheid zijn: *kijeu*, alzo, — van iets dat nog plaats hebben moet; *sakijeu*, alzo; *kitoe*, aldus, van iets dat geschied is; *sakitoe*, aldus; *tjara*, *saperti*, k., *sapertos*, l., gelijk; *kawas*, alsof; *siga* en *djiga*, als; *geura*, spoedig (zie ook § 60, 4°); *geuwat*, spoedig, v. doen. *Tereh*, k., *enggal*, l., spoedig, over niet langen tijd. *Gantjang*, haastig, spoedig; *gagantjangan*, met haast. *Toeloej*, k., *ladjeng*, l., daarop, vervolgens. *Tonggoj*, met iets doorgaan, bv.: *tonggoj baranggawe*, doorgaan met werken; *waleh*, vergeefs; *meh* en *bis-bis*, bijna. — *Bareng*, mede, tegelijk; *sakalian*, tegelijker tijd, enz.

5. Andere modale bijwoorden zijn: *heula*, *heulaan*, *heulaan*, eerst, vooraf, van te voren. *Kakara*, k., *kakarek* (naar het schijnt samengesteld uit *kakara* en *rek*) l., nu eerst, thans eerst, voor het eerst. *Kakara* komt ook op zich zelf voor, als een zin op zich zelf vormende; met *kakarek* schijnt dat het geval niet te wezen. *Deui*, weder, ook nog, nog meer, bv.: *aja deui*, er zijn nog, er zijn nog meer. *Kenich*, nog, in den zin van nog zijn, nog over zijn. *Beuki*, eig. honger hebben, als bijwoord meer en meer, steeds meer en meer; en ook herhaald, = onze uitdrukking hoe langer hoe slechter, bv.: *beuki lila beuki goreng*. *Bari*, tevens, tegelijkertijd, meteen. Dikwijls verbindt het een handeling aan een andere, en treedt dan dus als voegwoord op. *Ngan*, slechts, (bij uitzondering), ook: dan, in tegenstellingen. *Bae*, maar, in den zin van slechts. *Ana*, toen, terwijl; dikwijls met het werkwoord te vertalen door een tegenw. deelwoord. *Masih*, beteekent 1°. nog, bv.: *masih aja*, of ook wel: *masih aja kenich*, er is nog; maar ten 2°. doorgaans met *oge*, z. v. a. al, ook, bv.: *masih njatoe loba oge moal matak seubeuh*. — *Oge*, ook; soms heeft het den zin van het onbep. voornw. iets. *Apan* en *kapan*, immers. *Ongkoh*, 1°. immers; 2°. bovendien; 3°. herhaald, bet. het: zoowel — als, bv.: *panas ongkoh*, *tiris ongkoh*, zoowel heet als koud. *Soemawon*, *soemawonna*, inzonderheid, vooral (zie § 143). *Paingan*, heeft de bet. van een adject. zin, en komt meestal voor als uitroep; het is te vertalen met: 't is te begrijpen. — *Waka*, doorgaan, komen tot. *Toeloes*, k., *sijos*, l., doorgaan, tot stand komen; *koengsi*, in

Sakelak-palak, 181:12

Sina, 181:18+

Sakelak-palak, 181:18+ *Sintangas*, ald.

Ti anall nipi, 181:26.

Sakelak-palak, 181:40

Sakelak-palak, 181:40

Sakelak-palak, 181:42+

14:00 ngam a. k. soteh lalatikan / t'kon naan der naan van
 ngam a. k. drijs / 20:00 ngam a. k. soteh lalatikan / t'kon naan der naan van
 lalatikan, soteh lalatikan lalatikan naan der naan van 162:173

negatieve zinnen: *ten koengsi*, niet komen tot, niet plaats hebben; *datang ka*, *tēpi* (*nēpi*) *ka*, k., *dongkap ka*, l., komen tot, raken tot. *Soteh* is moeilijk te vertalen; soms kan men 't weergeven door wel, soms door ten minste, ook wel eens door den klemtoon, bv.: *soeltan soteh kari ngaran*, ik ben wel sultan, maar slechts in naam, of *sultan ben ik*, maar slechts in naam; *pintēr soteh pintēr gelo*, hij is wel knap, of *knap is hij*, maar in zotheden; *kiue soteh lamoan radjin*, zoo ten minste als gij vlijtig zijt; *ingēt soteh aja noe nanjakeun*, ik dacht er aan daar iemand er naar vroeg. *Pilangbara* bet.: zij het ook niet — dan, bv.: *pilangbara bisa woewoeh*, *sakadar oelah pot pisan*, zij het ook niet dat het vermeerdere, dat het dan maar niet geheel op rake; *soegan pilangbara ka koering*, *soegan ingēt baē ka kolot koering*, zij het wellicht niet aan mij, wellicht denkt gij dan aan mijne ouders. — *Oedjoeg-oedjoeg*, plotseling, onverwachts.

§ 128. Eigenlijke bijwoorden heeft het Soendaneesch zeer weinige. Een groot gedeelte der woorden die onder de boven opgegeven rubrieken voorkomen, zijn zegwoorden, d. i. zij treden ook als predicaat op, en zij worden dus bijwoorden door tot bepaling in den zin te dienen. Maar tot dat doel worden menigmaal ook werkwoorden gebezigd, z. a. bv.: *laboeh nangkoeban*, vallen op het lijf, voorover vallen; *tjeurik patoengkoe-toengkoe*, zij huilden tegenover elkander staande; *mēdang ngen-tja ngatoehoe*, met 't zwaard slaan rechts en links, enz.

X. VOORZETSELS.

§ 129. *Voorzetsels* zijn: 1°. *Dina* (*di*), te, wanneer het voor plaatsbenamingen of in te huis (*di imah*, *di boemi*, enz.) gebezigd wordt. Verder in, bij, op, naar, aan. Ook treedt het als modaal voorzetsel op, in de beteekenis van: wat aangaat, wat betreft, met betrekking tot, = *moenggoehing*, zie onder.

2°. *Kana* (*ka*), naar, naar toe, tot, aan, tegen, jegens, aangaande, met betrekking tot. Veelvuldig is 't gebruik om een woord dat *ka* als voorzetsel voor zich heeft, te voorzien van het aanhechtsel *keun*, waardoor dan het woord de beteekenis krijgt van een causatieven imperatief; bv.: *ka istal*, naar

dina oed per, b. v. *dina sapipahae* (1:72+) per vaati

balongem
 handipem, lachangem
 karloneem

F Apr. 28.116
 19:11 *klangkhi tina* *larena*; 43:77 *ten k'ärsit k'atona tina* *maay*
 29:11 *ngamkik eta tina setan*; 40:22 *k'ärsit k'atona tina* *lij*
kagoleng; *veds*: 29:9; 36:7; 26:30 & 31; 32:11; 40:10.
frutij 29:11 *setan teji didja dik'gane tina* *leunen*.
 62:97 *tina kina d'jale maelje*.

den stal, *kaistalkeun*, breng het (bv. paard) naar den stal; hiervan kan dan weder een passief met *di* gevormd worden, *dikaistalkeun*, naar den stal gebracht worden. De actieve causatieve vorm daarentegen is *ngistalkeun*. Andere voorbeelden zijn: *ka lochoer*, naar boven, *kalochoerkeun*, doe het naar boven, *dikalochoerkeun*, naar boven gedaan worden, *ngalochoerkeun*, iets naar boven doen; — *ka handap*, naar beneden; *kahandapkeun*, doe het naar beneden; *dikahandapkeun*, naar beneden gedaan worden; *ngahandapkeun*, iets naar beneden doen. Bij vele woorden is alleen de passieve vorm in gebruik, zoodat men er geen actief met den neusletter van vormen kan.

F 3. *Tina* (*ti*), van, van af, uit, van uit, van daan komen, komen van. — Soms heeft het *koe* voor zich, *koe tina*, of ook wel *bawaning*, *bawaning tina*, geheel in dezelfde beteekenis, nl.: van wege, door, doordien.

174. 6.267:237 4. *Koe*, door, van wege; ook dient het speciaal (§ 52) om de betrekking of verbinding daar te stellen tusschen het passief en het subject. — In zinnen als *koe aloes*, *koe aheng*, enz. is *koe* te beschouwen als verk. v. *moetoch koe* of *tjatjap koe* (§ 126).

5. *Bawaning*, van wege, door, uit, doordien; over het gebruik met *koe* en *tina*, zie boven; *balas*, van wege; *moenggoeh*, *moenggoehing*, aangaande, betreffende.

6. *Karana*, dat eig. een voegwoord is, wordt ook als voorz. gebezigd in den zin van: van wege, ter wille van, om.

7. *Lëbah*, *palëbah*, *pëlëbah*, op de hoogte van, omtrent, jegens, onder. Het krijgt meermalen *di* voor zich, *di lëbah*, *di pëlëbah*, zonder daardoor verandering van beteekenis te ondergaan.

8. *Tanpa*, zonder, bv.: *djëlëma tanpa dosa*, een mensch zonder zonde.

9. *Sapandjang*, *sabilana*, enz. gedurende.

10. *Djeung*, *reudjeung*, k., *sarëng*, l., en, met; *sarta djeung*, met.

11. *Adjang*, *pakeun*, *pikeun*, *keur* en *eukeur*, *geusan*, *boris*, en het l. *bade*, voor, om te; waarbij echter op te merken valt dat *eukeur* ook bijw. is, en dan beteek. bezig met, en evenzoo als zegwoord: aan iets bezig zijn, onder handen hebben; terwijl het ook de beteekenis heeft van gedurende, bv. in de bijvoordel. bepalingen *keur mangsa*, *keur waktoe*, gedurende dien tijd, of te dien tijde; *keur kitoe*, of *sabot keur kitoe*, gedurende (of terwijl) dat voorviel. *Bade* is tevens het l. van *bakal*, zullen, willen, om een voornemen, of een toekomstigen tijd bij de werkwoorden aan te duiden.

Phuc ooh vore : 22:1:22 *k'atona k'oe* (vord) *awaj emas*
Sadja, in, 1:54 + (- *tiles djan*), = *kina*

§ 130. Uit § 123, 3° en 4° blijkt, dat de aanhechtsels *na* en *ing* dikwijls de beteekenis van een voorzetsel hebben. Bijwoorden van plaats worden door het aanh. *eun* voorzetsels (§ 126). Verder zijn er vele werkwoorden en passieven die het gebruik van een voorzetsel overbodig maken, omdat zij dat begrip in zich zelf bevatten. Eindelijk wordt, waar wij een voorzetsel bezigen, in 't Soendaneesch dikwijls een werkwoord gebruikt. *Bijv. bi: 469 mending, ror;*

§ 28 nieuw

2e. Wb.

§ 22, 6

XI. VOEGWOORDEN.

§ 131. 1. *Djeung* (een enkele maal met den voorslag *edjeung*) en *reudjeung*, k.; *sarəng*, l., zijn copulatief, en; maar worden ook in vergelijkingen gebezigd, waar wij of gebruiken, bv.: *mənding mana*, *tjəjing djeung lempang*, welk (wat) is beter, stilzitten of loopen; *djeungna deui*, (*sarəngna deui*), bet. en ook, en verder, voorts. *Sarta* beteekent eveneens en, maar verschilt in zooverre van *djeung*, dat terwijl dit laatste zoowel in subordineerende als coördineerende zinnen gebezigd wordt, *sarta* alleen dient om afhankelijkke zinnen met den hoofdzin te verbinden. Beide worden ook wel te zamen vereenigd: *sarta djeung*, met, en.

2. *Malah*, A., bet. en, ook, zelfs, daarenboven; *samalah* is = *malah*; *malah-malah*, daarenboven. ~~*Mandar* komt alleen voor in *malah-mandar*, en staat gelijk met *malah-malah*.~~ *Deui* bet. als voegw. ook; *kalijan*, l., staat gelijk met *malah*. *Toer*, en, ook, insgelijks; verder: ook, maar, hoewel. *Kitoe deui* en *kitoe kench*, verschillen weinig van elkander in beteekenis. Meestal krijgen ze den nadrukwijzer *nja* vóór zich. De bet. is: insgelijks, desgelijks, alsmede, evenzoo.

3. *Oelahmoen* en *oelabon*, ook wel *oelabon sariga*, zijn geheel aan elkander gelijk, en bet.: niet alleen (of niet slechts), terwijl dan het tweede lid van den zin in den regel *malah* of *oge*, of ook wel beide heeft, in den zin van: maar ook. *Komo*, *geus komo* en *komo teuing*, hoeveel te meer, des te meer. — *Pon pilalagi*, hoeveel te meer, hoe meer dan.

4. *Ari* leidt 1° een zin in, = het Maleische *bahoewa*; 2° met *geus kitoe*, (*ari geus kitoe*), duidt het een vervolg van een voorgaanden zin aan: toen 't aldus was, of dat gedaan zijnde; 3° is het conditioneel, = *lamoen*; 4° bezigt men het in te-

langgjen - parantos, voegw.
ana, voegw.

genstellende zinnen, in de beteekenis van *tatapi*, maar; 5°. is het een zegw., = het Mal. *səmpət*, maar komt meestal voor in ontkennenden zin met *teu* (*teu ari*), geen gelegenheid hebben.

5. *Dëmi* komt overeen met *ari*, in de 1ste en 2de beteekenis.

6. *Halta*, doch, hoewel; *sanadjan*, (ook wel *nadjan*), hoewel, niettegenstaande, al is; *sanadjan kitoe*, nogtans, evenwel. *Sangkilang* staat gelijk met *sanadjan*.

7. *Tatapi*, (ook wel *tapi* en *tapina*), k., *atanapi* (ook wel *tanapi*), l., beteekent maar, in afhankelijke zinnen.

8. *Doepi*, soms = *dëmi*, staat doorgaans gelijk met *tatapi*, doch wordt alleen als l. gebezigd.

9. *Atawa*, k., *oetawi*, l., of, is disjunctief. *Atanapi*, l.

10. *Tjat* — *tjat*, hetzij — hetzij.

11. *Toeloj*, k., *ladjəng*, l., die ook bijw. en zegw. zijn, bet. als voegw. en, in afhankelijke zinnen; *tidinja*, (eig. een bijw., van daar), is als voegwoord = *toeloj*.

12. *Bari*, *barina*, dat eig. een bijw. is, bet. als voegwoord terwijl, maar wordt ook menigvuldig gebruikt waar wij en bezigen, in coördinerende zinnen, om twee handelingen aan elkander te verbinden.

13. *Tjara*, gelijk, maar ook als zegw. gelijk zijn aan. *Kaja* is Mal., maar wordt veel gebezigd in de beteekenis van *tjara* en het volgende *sap'rti*, maar ook voor: zoicals, wanneer men eenige zaken wil opnoemen. *Sap'rti* is = *tjara*. *Lir*, komt weinig voor; de beteekenis staat gelijk met *tjara*.

14. *Panta-panta*, naar gelang, naar evenredigheid van. Het treedt ook na *aja* als substantief op, *aja panta-panta*, er zijn rangen, of volgorden, en zoo heeft het ook dikwijls den zin van 't tegenw. deelw. onderscheidend.

15. *Koemaha*, eig. het vraagw. van hoedanigheid (zie § 114), treedt ook als voegw. op, en dan meestal met *bae* achter zich, in den zin van: naar gelang, naar mate, (hoedanig slechts).

16. *Noe matak*, k., *noe mawi*, l., (zie § 122, 5°), duidt als voegw. 't gevolg van iets aan: dat maakte, ten gevolge waarvan, weshalve. *Mana*, eig. het vraagw. van plaats, krijgt als voegw. doorgaans na achter zich, (*manana*); van hier dat, van daar dat, reden waarom, weshalve. *Djadi*, eig. een zegw. met de beteekenis van worden of zijn, bet. als voegw. zoodat. *Datang ka*, *t'pi* (*n'pi*), *ka* en *dongkap ka*, die alle beteekenen komen aan, reiken aan, treden als voegw. op om het gevolg of de uitwerking ergens van aan te wijzen, en zijn dan te vertalen met zoodat.

Sap'rti is
in de
schiedt bij
het woord

{ *geniaal* = al
hetty = *hetty*, *boek* = *boek*, Gen. 24:25

17. *Sabab* geeft de reden (de oorzaak) van iets te kennen: omdat, dewijl, want. *Karana* verschilt meestal niet van *sabab*, en moet doorgaans vertaald worden met want; het bet. ook als voorz. van wege, ter wille van, maar krijgt dan meestal het voorz. *koe* voor zich. Het l. is *karantën*. *Doemeh* is l., daar, doordien, naardien. *Da*, is meestal over te brengen met daar, en geeft de reden van iets aan. *Padahal*, daar toch, echter, evenwel. *Sarehna*, ook wel *sarehing* en een enkele maal *sarehning*, bet. aangezien, naardien, daar. *Wantoe*, ook *wantoe-wantoe*, aangezien, naardien, daar toch.

18. *Soepaja*, opdat, ten einde. Het duidt het doel ergens van aan. *Sangkan* komt overeen met *soepaja*.

19. *Oepama*, (*saoepama* en *soepama*), k., *oepami*, (*saoepami* en *soepami*), benevens *oepantën*, (*saoepantën* en *soepantën*), l., is conditioneel en tevens veronderstellend, indien, bijaldien, in geval dat. Het bet. ook voorbeeld en bij voorbeeld. *Ibarat*, dat eig. voorbeeld beteekent, en ook in den zin van bij voorbeeld, even als in dien van gelijk voorkomt, heeft als voegw. dezelfde bet. als *oepama*.

20. *Madak*, ook *madak-madak*, l., = *manawi*, l., *manawa*, l. p., is conditioneel: indien, ingeval dat; 't is het l. van *lamoen* in de 1ste beteekenis. *Bok* wordt in den regel met *manawani* of *manawa* gebezigd, indien. *Lamoen* is 1°. conditioneel, indien; maar heeft soms ook 2°. de beteekenis van het volgende *jen*, dat, bv.: *lali lamoen djadi soeltan*, hij vergat dat hij sultan was.

21. *Jen*, dat.

XII. INTERJECTIES.

A. GEWONE INTERJECTIES.

§ 132. De voornaamste van deze zijn:

1. *Wah*, om een mindere te roepen of aan te roepen; het wordt doorgaans, zoo men meer woorden bezigt, voorop geplaatst. *Euj*, om iemand dien men niet kent bij naam, toe te roepen, of ook wel toe te spreken, maar dan toch altijd op luidruchtigen toon; ook gebezigd zoo men tot iemand een vraag richt; de plaats is achteraan, en het wordt nooit anders dan tegen minderen gebezigd.

Lh, nam, ly, = *hei!*

*1. Wah, om
te roepen
te spreken
te spreken
te spreken*

2. *Eh* wordt in den vocatief gebezigd, als men beleefd en vriendelijk spreekt; o, och (Mal.?). 6: 24, 27

3. *Heueh* stemt overeen met ons ja, om ergens toestemmend op te antwoorden; ja, goed, 'tis goed! ja, dat is het! enz. 't Is k. — *Noen* is het l. van *heueh*, en wordt dus tegen meerderen en gelijken gebezigd, in den zin van ja wel, 'tis wel; maar men bezigt het ook als antwoord wanneer men geroepen wordt, z. v. a. ja wel, ik kom! Verder wordt het gebruikt in den optatief, in den zin van o of och.

4. *Eh*, om op klagenden toon iemand aan te spreken, zich over zijn lot te beklagen, of op klagenden toon iemands hulp in te roepen. Ach!

5. *Adah*, uitroep van smart of pijn. *Adoeh*, id. *Lah*, uitroep van smart, pijn, droefheid of ongeduld; het schijnt een verkorting te zijn van *alah*, niet te verwarren met *Allah*. Als zegw. bet. het: klagen, kermen, bv.: *aja noe lah adoeh-adoeh*. — *Ijeuh*, uitroep van benauwdheid, bv.: *ah ijeuh is'er atoeh*, hè wat ben ik benauwd, schik toch op!

6. *Ah* dient 1°. om zijn afkeuring over iets te kennen te geven; 2°. om zich van iets af te maken, bv.: *dek majar sapitjis wae ah*, ik wil je een dubbeltje geven, en daarmee uit! Ten 3°. wordt het ook gebruikt als iemand op een plan of denkbeeld komt. De plaats is nu voor, dan achter den zin. *Si*, ook wel *sih*, heeft dezelfde beteekenis als *ah*.

7. *Hih*, om te verbieden. *Tjis*, om zijn afkeuring, afkeer of verachting uit te drukken.

8. *Tjoe*, om een hond aan te hitsen. *Heah*, om trekdiere aan te jagen. *Sijeuh*, om kippen en derg. weg te jagen, waarvan 't werkw. *nijeuhkeun*.

9. *Ae*, ook *ae-ae*, ongev. = ons ei, of ei, ei, om zijn verrassing of ingenomenheid ergens over te kennen te geven; ook om zijn verbaasdheid over een zekere daad uit te drukken.

10. *Na*, verk. van *naha* (§ 111), bet. als interjectie hoe, wat! Ten 2de wordt het ook als uitroep gebezigd bij 't vinden van iets dat men zoekt, of bij een uitkomst waaraan men had getwijfeld: kijk! daar is het! zie je nu wel!

11. *Tah*, zie, kijk! *Toeh*, zie, kijk! met betrekking tot iets wat zich op een afstand bevindt.

12. *Hër*, maar kort, met ratelende tong uitgesproken, zoodat men niet meer hoort dan *hr*! — hoor me 'reis aan! meest bestraffende gebezigd.

13. *Bo*, maar meestal *bo-bo*, om zijn verbazing te kennen

herunding

te geven. Doorgaans volgt *naha* (*bo-bo naha*): hoe is dat! hoe zit dat!

14. *Amboe-amboe*, kijk 'reis! wel verbaasd! enz.

15. *Abong*, ook wel *abong-abong*, een uitroep dien men bezigt ten aanzien van iemand die een houding aanneemt, zich trotsch gedraagt, zich op iets laat voorstaan en derg. — 't Wordt veel gebezigd bij *kena*, = zich ergens op laten voorstaan, bv. dat men van afkomst is (*abong kena*).

16. *Bët* en *wët* dienen om verbazing uit te drukken; het eerste duidt aan dat men verbaasd is bv. hierover hoe iemand iets heeft durven doen, z. a. een verkeerde daad; het tweede drukt verbazing uit over een daad als voorwerp van bewondering of over het verstand of de kracht die haar ten uitvoer bracht. ² Beide moeten steeds *naha* of *koemaha* voor zich hebben. In den regel kan men er in denzelfden zin voor bezigen: *Mana*, dat eig. het vraagw. v. plaats, reden, enz. is, maar ook veelvuldig als uitroep van verbazing gebezigd wordt, veelal met *na* of *naha* (zie boven).

17. *Tjik*, *tjing*, om iemand aan te moedigen iets te ver- *Tjika* 4.97
tellen; kom, welaan, vertel op! *Tjoba*, id., eig. probeer eens! *welaan* 4.97
wil 4.97

18. *Ang*, om zijn onwil te kennen te geven.

19. *Heeh*, z. v. a. wat wil je, wat wil je uitvoeren!

20. *Edan* bet. eig. krankzinnig, krankzinnig zijn, maar wordt in 't dagelijksch leven veel gebezigd als interjectie van verbazing: wel verbaasd!

21. *Atoeh*, komt tamelijk wel overeen met ons toch.

22. *Ehem*, hm! — hm zeggen.

23. *Hanas*, een uitroep om zijn spijt ergens over uit te drukken.

¹²⁵ 24. *Geuning*, een uitroep die in verschillende beteekenissen voorkomt, bv.: kijk! immer! — *Paingan*, 't is te begrijpen! (zie § 127, 5); *kadongdora* verschilt weinig van *paingan*, 't is te begrijpen, 't laat zich begrijpen!

25. *Geuraheun*, hoe is 't mogelijk!

26. *Samborong*, kijk! daar heb je het! daar is 't nu!

27. *Hjap*, kom hier! *Djor*, om iemand weg te jagen; pak je weg! *Mantog*, = *djor*; meestal te zamen: *djor mantog*.

28. *Horeng*, *sihoreng*, *mana horeng*, *horenganan*, ziet! — *horeng* 5.612

29. *Tada teuing*, hoe, wat! bv.: *tada teuing* *ema soekaen-nana*, wat zal moeder blijde zijn! Het is ook = *komo* (§ 130). *Manaha* is = *tada*

30. *Doemadakan*, (v. *dadak*, plotseling), kijk, ziet, v. iets wat plotseling of onverwachts zich vertoont. *horeng* 5.612

chache, chachech
ake-cho
cham-cham, (cham)
hakenbo

oes, tjaet
ojong, aë, emok
hoke
dare, dare-dar, dor
drel
thong

kirintj
kueng
kerintjing
kernek, korok
kerenongok
ter
ngiek, ngeng

B. KLANKNABOOTSGINGEN.

enke
dit-uitjering
dyet, dyeng

- § 133. 1. *Doer*, het geluid van schieten. *Djēdoer*, id.
 2. *Djēbret*, het klappen van een zweep.
 3. *Toeroegtoeg*, het slaan op een groote doffe trom; het donderend geluid van elkander opvolgende kanonschoten; het geraas van van eene hoogte afrollende steenen, enz.; *noeroegtoeg*, werkw. *Toeroektoek*, een dof geluid van muziekinstrumenten, minder sterk dan *toeroegtoeg*.
 4. *Goeloedoeg*, het rollen van den donder; ook substantief.
 5. *Tes*, druppelen van water; — *tetes*, druppel; — *Tjlak*, druppelen van water; — *tjaktjlakan*, het gedurig afdruppelen van water; *njaktjlakan*, werkwoord.
 6. *Plak-plik-ploek*, het geluid van na elkander op den grond vallende voorwerpen.
 7. *Brang-breng-broeng*, het rinkelend geluid van borden.
 8. *Kerentjeng*, het klinken van geldstukken; ook wel *kirintjing*; ook *kerentjeng-kirintjing*.
 9. *Tjētjēlētēkan*, nabootsing van het lachen; ook als werkw. optredende. *Tjirikikik*, id.; van velen, schateren van het lachen: *tingtjirikikik*.
 10. *Ha-he-ho*, van hijgen; ook *he-ho*, waarvan het werkw. *ngaheho*, hijgen.
 11. *Ah-ih-euh*, steenen v. pijn. *Och-euh*, hijgen, zooals iemand die zich inspant, bv. van iemand die een aanval doen wil.
 12. *Arap'ap-eureup'eup*, van stotteren.
 13. *Aha-ehe*, van lachen.
 14. *Ejong*, 't geluid van een kat; ook soms als benaming van het dier gebezigd. *Haong*, 't geluid van een tijger; vgl. *maoeng* en *mejong*, benaming van het dier. *Oē*, 't geluid van den buffel. *Kongkorongok*, het kraaien van een haan; ook als werkw. optredende.

Pros-pins
Prot-pret
Brang-brig
brang

Aanm. Uit bovenstaande voorbeelden, die nog met vele vermeerderd zouden kunnen worden, ziet men dat van zeer vele werkwoorden de stammen nabootsing en zijn van een of anderen klank of van het een of ander geluid. Zie verder de volg. § §.

§ 134. Onder deze klasse moeten ook gerangschikt worden een reeks van woorden, die wel geen nabootsing van klanken of geluiden zijn, maar toch als interjecties optreden. Het zijn

klanken die een afbeelding daarstellen van eenig verschijnsel, zooals in de natuur, of gevoelsklanken die geuit worden bij de aanraking van een of ander voorwerp. Voorb. zijn:

1. *Galadeg*, het flikkeren van den bliksem; ook subst.
2. *Ketip*, het flikkeren van eenig schitterend voorwerp; doorgaans in 't meerv. gebezigd: *tingkërètíp*, en als zoodanig ook van 't flikkeren van de sterren, waarvoor men ook *tingkaritjeup*, lonken (v. *kitjeup*, lonken met de oogen), zegt.
3. *Arenaj*, glanzen, z. a. v. de huid; ook van rijpe vruchten gebezigd, en in dien zin ook werkw.
4. *Tjèlètet*, het steken met den angel, van eenig insect; *njèlètet*, werkw. wh.
5. *Loewar-lejor*, van het kruipen van een slang.
6. *Tep*, bij het aanraken van vuur; ook van pijn.
7. *Tjèp*, bij 't aanraken van iets kouds of kils; stamw. van *njènjèpan*, l. v. *moerjang*, koorts.
8. *Tjáp*, van het steken van een klein insect of doorn; *tjoep-tjáp*, het steken op verschillende plaatsen des lichaams.

C. ZEGWOORDELIJKE INTERJECTIES.

§ 135. Met deze benaming wordt hier bedoeld een tamelijk groote klasse van woorden, die in de Soendaneesche taal een eigenaardige plaats beslaan ¹⁾. Zij zijn Léenlettergrepig, en hebben geheel het uiterlijk voorkomen van tusschenwerpsels. Tot die woordsoort moeten ze dan ook geacht worden te behooren, en wel tot de klanknabootsing in ruimeren zin. Bij velen zou men daaraan kunnen twijfelen, omdat het geluid 't welk zij nabootsen, niet zoo dadelijk te herkennen is. De reden daarvan is hierin gelegen, dat zij geen nabootsing zijn van eenig grof zinnelijk geluid, maar, althans voor 't grootste gedeelte, de afbeelding zijn eener beweging die men aan iets waarneemt bij 't verrichten van deze of gene handeling. Oorspronkelijk zullen ze met de andere klanknabootsing geheel gelijk hebben gestaan, hetwelk bij vergelijking niet moeilijk valt te onderkennen, maar terwijl de andere klanknabootsing bleven wat zij waren, interjecties en niets meer, hebben deze woorden, omdat zij daartoe de vatbaarheid bezaten, in den loop des tijds een uitbreiding van hun beteekenis, of liever van hunne functie in de taal ondergaan, zoodat zij nu ook gebezigd worden als imperatieven om iemand te bevelen die

¹⁾ Rigg noemt ze *idiomatic expressions*.

soeng, oë, oë, oë

*grooten-
deds*

Aling van lantjak. Gebroek van vallen. Fiedak van: opstijgen.
Bel van anacht, idij van Krijkel, " " " " " "
Rien van lantjak. Gebroek van varen.
Emboch: lantjak.

beweging te verrichten welke ze afbeelden. Maar dit brengt als van zelve mede dat zij ook gebezigd worden om als predicaat te beschrijven de beweging die men ergens aan waarneemt. Met de interjecties hebben ze dus dit gemeen dat zij nabootsing en zijn van een of ander geluid of van een zekere beweging; met de zegwoorden komen ze hierin overeen, dat zij als predicaat een beweging, en zoo vervolgens ook wel een handeling of een toestand beschrijven die men aan subject waarneemt. — In de eerste beteekenis worden ze door een zegwoord of werkwoord gevolgd, waarvan ze moeten geacht worden de afbeelding te zijn; in de laatste beteekenis treden ze zelfstandig op. Toch bestaat er steeds een verschil tusschen een zegwoordelijk interj. en een zegwoord, zooals die in § 15 beschreven zijn; want terwijl de gewone zegwoorden de beschrijving zijn van den toestand of de handeling zelve, duiden de zegwoordel. interj. *het komen in dien toestand, het overgaan tot die handeling aan.* — Voorts moet opgemerkt worden dat vele dezer woorden de stammen zijn van werkwoorden, doch de werkwoorden zijn er niet uit ontstaan langs den weg der tegenwoordige formatie. Ook worden ze slechts hoogst zelden werkwoorden door aanneming van den neusletter, zooals bij de gewone zegwoorden veelal het geval is. — Eindelijk worden ze als alle interjecties uitgesproken, d. i. op uitroependen of toeroependen toon.

§ 136. De zegwoordelijke interjecties bekleeden dus in de taal drieërlei functie. 1°. beelden ze door hun klank af de beweging die door het volgend zeg- of werkwoord beschreven wordt, bv.: *lar ngaliwat, lès leungit, pek ngadek, kop dihakan*, enz. In dezen zin gebezigd kan men ze slechts zelden vertalen, omdat wij er geene overeenkomstige woorden voor hebben. Men boude hun interjectionaal karakter in 't oog en vertale daarnaar. — 2°. worden ze gebezigd als imperatieven, om op korten toon iemand te bevelen die beweging te verrichten, welke zij afbeelden, bv.: *sot*, laat glippen; *pek*, sla af, hak op; *boes* en *soep*, ga in, ga binnen, binnen! *top*, pak aan; *tjoer*, giet op, enz. — 3°. treden ze ook op als predicaat, om de beweging, en verder ook wel een handeling of toestand te beschrijven, die men aan een subject waarneemt. Dit geschiedt veel in 't dagelijksch leven; in geschriften vindt men ze zelden anders dan in de 1e en 2e beteekenis gebezigd. Verder moet opgemerkt worden dat, hoewel het meerendeel der zegwl. interj. nooit den neusletter ontvangt, gelijk boven gezegd is, ze wel deelen in

zie taal,
1819:14

de herhaling met klankverwisseling, aan de zegwoorden eigen.

1. *Hol*, voor komen van een enkel persoon; *hoel-hol*, herhaaldelijk komen, zóó dat er nu een komt, na een oogenblik weer een, enz.; *djol*, heeft dezelfde beteekenis, (vgl. *djor*). Voor 'taankomen van velen bezigt men *boeroeboel* als zegwl. interj., en *moeroeboel* als werkw. *Bol*, voor komen, maar meer voor 't te voorschijn komen, voor den dag komen, zooals wij zeggen, van 't een of ander. Vgl. *dj'boel*, komen, aankomen, v. één mensch.

3. *Lar*, voor voorbijgaan, passeeren.

5. *Soep* en *boes*, voor ingaan, binnen gaan; *asoep* en *aboes* zijn zegw.

7. *Gek*, voor gaan zitten, zich zetten. *Neut*, voor opstaan, v. zijn zitplaats.

9. *Pek*, voor hakken, houwen; ook voor met kracht aangrijpen.

11. *Top* en *toet*, voor nemen, aannemen, grijpen, wegnemen; *top-top*, herhaaldelijk iets aanpakken, nu dit, dan dat; *toep-top*, grijpen, aanpakken, van verschillende personen.

~~Nglg~~, vna: ngadenge.

Ger = der - perang, - ngawarack. Ceprok, von

Äföng, och Loptrekk, 13 voler. Gök som: attnasten.

Raj, voor rijzen.

Rains, voor regen.

Rap, voor aanrekenen, z.

Ret, voor denken, rekenen.

Rail, voor rijenbouw, spolijp. Sid: schuiven.

Retjet, voor tijnen. Sip: intekenen.

Sid, voor: voortekenen.

Sid: dood neuvall.

88

Slok, voor vallen.

Prang, voor schelden.

Rack, voor ansen, aanpakken.

13. Bloek, voor zich op den grond werpen, doorgaans bij hangkoeban gebezigd, voor zich op 't lijf, op den buik werpen. Blak = bloek, maar inzonderheid van zich op den rug werpen (hangkarak) gebezigd. Broeg, voor in elkaar storten, instorten, tegelijkertijd neervallen van vele voorwerpen, ook van het tegelijkertijd stampen met den rijststamper, van velen. Vgl. het zegw. ambroeg. Brëk voor zich neerwerpen voor iemand, z. a. door mëndëk wordt aangeduid.

14. Sok, voor iets neerzetten. — Men heeft nog twee andere beteekenissen van sok: 1°. nog al eens, vaak; 't welk in den vetatief veel met oelah sok gebezigd wordt, bij een volstrekt verbod. — 2°. daarop, vervolgens, = toeloef, waarmede het dikwijls tot één uitdrukking verbonden wordt: sok toeloef.

15. Tjoel, voor wegwerpen, verlaten, in den steek laten; vgl. ngëntjoel.

16. Tjel, voor iets laten springen.

17. Tjat, voor opklimmen, opstappen, z. a. op een tëpas stappen. — Djoet, voor afgaan, in de laagte gaan.

18. Tjos, voor insteken, instooten, indruwen. Tjesb, voor in den grond steken; vgl. het zegw. tantjesb. Sëp, voor tuschen iets in steken.

19. Tok, voor op iets tikken of kloppen; vgl. het werkw. ngëtök.

20. Tël, voor met iets of met elkander even in aanraking komen, elkander even aanraken; ook op iets hechten of kleven; tël-tël, voor op meerdere voorwerpen zich zetten of hechten; hier en daar op spatten; toel-tël, id. Vgl. atël en tëtël.

21. Kop, voor in den mond steken om op te eten; ook voor 't eten zelve.

22. Hos, voor den adem uitblazen, sterven.

23. Repp, voor 't invallen van het donker, het donker worden, meest bij poek, donker, donker worden, het donker, gebezigd.

24. Braj, voor het uitstralen van het morgenrood, het doorbreken van het licht; veel bij beurang (braj beurang) gebezigd, voor het aanbreken van den morgenstond, dag worden. Men heeft ook barabaj, dat veel met padjer voorkomt. (De klank aj schijnt veelal schitteren, stralen, glansen aan te duiden; vgl. ook de woorden arënaj, van 't blinken van rijpe vruchten gebezigd; raraj, aangezicht; boerifaj, flikkeren, z. a. v. een zwaard, enz.)

25. Beh, voor zichtbaar worden, te zien komen, in 't ge-

zicht komen, zichtbaar zijn; en verder ook in 't gezicht krij-
gen, zien. *T'beh*, zijde, kant, zal wel van *beh* afkomen, en
eig. beteekenen de plek waar *beh* is, waar iets te zien is.

26. *Tës*, voor het breken van kleine dingen, (vgl. *pîtës*);
toes-tës, van meerdere voorwerpen.

27. *Tjoer*, voor uitgieten, laten vloeien, opgieten; vgl.
koetjoer, stamw. v. *ngoetjoer*, uitvloeien, uitstroomen, weglou-
pen of stroomen, (vgl. *ngotjor*, v. *kotjor*, en *banjoer*).

28. *Sor*, voor vooruitschuiven, voortduwen, aanduwen,
aanrukken, met haast aankomen; *sor-sor*, is = *sëg-sëg* en
heg-heg, imp., haast je! spoedig! — *Soer-sor*, het herhaald of
door velen doen van *sor*. — *Sëd* en *sër*, voor opschuiven, op
zijde schuiven; vgl. *isëd* en *isër*, zegw., die beide opschuiven
beteekenen.

29. *Dat*, voor een *sëmbah* maken: *dat njëmbah*, in welken
vorm het alleen schijnt voor te komen. *Tjong* is = *dat*, het
brengen van de handen aan den mond bij 't maken van een
sëmbah. Vgl. *atjong*.

30. *Sëg*, voor zich haasten, met iets voortgaan, iets voort-
zetten of vervolgen, van daar dat het ook als bijw. voorkomt;
in den zin van vervolgens, daarop, en zoo ook wel met *toe-*
loej, (*sëg toeloj*), daarop; *sëg-sëg* bet. als imp. haast je! spoed-
ig, (vgl. *sor*). *Heg*, = *seg*; ook ga je gang maar; *heg-heg*, =
sëg-sëg. — *Hëg*, ga je gang, 't is goed. — *Seg*, is = *sëg*,
maar ook = *heg*. Het schijnt met *toeloj* niet samengesteld
te worden, maar komt veel alleen als bijw. voor, even als *sëg*.

XIII. DE NADRUKWIJZERS.

§ 138. In § 3 is gesproken over den klemtoon in het alge-
meen, die hierin bestaat dat men de voorlaatste lettergreep
van een woord gewoon is met eenigen nadruk uit te spreken,
terwijl bovendien de voorlaatste lettergreep van een zin nog
een bijzonderen nadruk ontvangt, en tevens min of meer ge-
rekt wordt uitgesproken. Maar behalve dezen algemeenen
klemtoon, maakt men nog gebruik van eenige woorden
(woordjes), die hier *nadrukwijzers* genoemd worden ¹⁾, en die

¹⁾ In navolging van Dr. v. d. Taak. Zie zijne Tob. Spraakk., § 165.

geus van nadrukwijzers: 188 p. g.
lotch zie bl. 77 (ook nadruk)

*Bij pisen de talen re-
ten hiet de van uitdruk-
dougus (hismant).
Vl. geus mou, geus tje,
geus danewoma etc.*

op zich zelf geene beteekenis hebben, maar dienen om een bepaalde toepassing aan een woord of een zinsnede, of ook wel aan een geheel zin te geven. — Het zijn de volgende:

§ 139. I. *Nja*. Dit schijnt de stam te wezen van het zegw. *Enja*, zeker, inderdaad, werkelijk, ja. — Het heeft op zich zelf geen beteekenis. De nadruk die het op een woord legt, moeten wij of door den klemtoon, of door de rangschikking der woorden weêrgeven. In sommige gevallen kan men het in onze taal vervangen door het een of ander woord dat het bepaalde voorwerp, of de bepaalde zaak meer doet uitkomen, zooals beneden zal blijken. — Het komt altijd te staan vóór het woord of de zinsnede die men bepalen wil. Aangaande het gebruik van *nja* is op te merken:

1°. bepaalt het een enkel woord, dat daardoor aangeduid wordt als het hoofdwoord in den zin, als dat waarop het boven alles aankomt, als dat waarover men spreekt. Vb. zijn: *hajang tambah nja rědjeki*, men wenscht dat toeneme (zijn) ² *levensonderhoud*; *moegi diparěng nja maksoed*, moge (mij) ² *geschonken worden* (mijn) *verlangen*; *pamoestoengan nja kangewa ka istri nijiėun pasėmon*, ik heb den grootsten haat aan dames die een houding aannemen (d. i. onder hetgeen ik haat, haat ik 't meest, enz.); men kan ook vertalen: 't meest gehaat zijn mij, enz.; — *sabab djsimabdi pėped*, *narima pondok nja akal*, want ik ben onmachtig, en erken dat bekrompen is (mijn) *verstand*; *ti mana nja asoep?* van waar (d. i. waar) ben je binnen gekomen? — *salaki njai nja kakang*, uw man ben ik (de man van mejufvrouw is oudere broeder); — *naha bėt kitoe nja roepa?* hoe zie je er dan dus uit, (lett. hoe dat aldus je gedaante is)? *di nagri mana nja aja*, in welke stad ben je geweest, waar heb je verblijf gehouden? — Geheel in dezelfde beteekenis plaatst men het

2°. voor een zinsnede, bijv.: *geus toedjoeh taoen lilana kakang nja ninggalkeun ka njai*, het is reeds zeven jaren geleden dat ik u verlaten heb; *bantoe-bantoe nja nėnėda ka Goesti noe maha soetji*, help mij te bidden tot den Heer die zeer heilig is; *boelan mana nja pitėpangėun djeung akang teh*, in welke maand toch zal ik u ontmoeten? — na *iraha dewi atoech nja arek babalik pikir*, lamoen hanteu ti *ajeuna* (zie § 117)? wanneer dan toch zult gij omkeeren van gemoed, zoo 't niet van nu aan is? — *sakijeu nja ingėt ka akang beurang peuting*, zoo denk ik aan u dag en nacht.

3°. Het kan soms tweemaal achter elkander voorkomen in

{ in bepaalde vóór en waarna, wenscht nja, b.v. 14: b. deken nja nje pange
of. ald. Heerl. 2. Kadeu pae eta nja beupang, 1122 +

een zin, waar het dan op dezelfde wijze moet verklaard worden, dat het nl. bepaalt het woord of de zinsnede waarvóór het gevoegd is; bijv.: *zop lang ik hier ben heb ik geen mensch gezien*, *ngan kakara nja ajeuna pisan, nja nendjo ka adj'engan tek*, slechts nu alleen (of nu voor het eerst) zie ik u. — En zoo wordt het zeer dikwijls herhaald, wanneer men meerdere eigenschappen van een persoon of zaak, of verschillende kenteekenen die men ergens aan waarneemt, of ook meerdere opmerkingen die men ten aanzien van iets maakt, afzonderlijk wil doen uitkomen. Bijv.: *nja kolot nja djiga setan*, oud (en) op een duivel gelijkend; *nja aloes nja seungit eta manoe k teja*, schoon (en) welriekend was die vogel: *nja g'de nja loehoer deui*, groot (dik) en ook hoog; *nja era nja nj'eri*, hij was beschaamd (en) had pijn; *di dinja nja nagara nja asal karochoen*, dáár is (mijn) land, de bakermat (mijner) voorouders; — *di mana nja nagara, nja boemi, nja lemboer?* waar is uw land, uw huis, uw dorp?

beimagt some verändertes vorgeh. b. 64: 235 wach gegeben als
4.14 endige dazit nje adit.
die nje in klass. 9.13 = man

deui of *keneh* achter zich heeft, wordt het meestal door *nja* vooraf gegaan: *nja kitoe deui*, *nja kitoe keneh*, zoo ook, evenzoo.

vb. 29: 5, 6.

§ 140. II. *Pon* wordt weinig gebezigd, maar de plaats is, even als met *nja*, vooraan. Beide worden soms tegelijk gebruikt, en dan staat *pon* vóór *nja*, bv.: *pon nja kitoe keneh*, evenzoo, desgelijks, op dezelfde wijze. — *Pilalagi* heeft steeds *pon* vóór zich: *pon pilalagi* (§ 131, 3), hoe veel te meer, des te meer; veelal door *moen* (*lamoen*) gevolgd.

§ 141. III. *Teh* is in menigvuldig gebruik. In het dagelijksch leven nog meer dan in geschriften. De plaats is steeds achter. Meestal heeft het slechts betrekking op een enkel woord in den zin; soms ook op een geheele bepaling, die uit vele woorden bestaan kan. Het zal wel niet mogelijk zijn met volkomen juistheid aan te wijzen wanneer men *teh* wel, wanneer niet moet bezigen. Er behoort een zekere mate van geoefendheid toe in de taal, om hierin niet te dwalen. En dat taalgevoel zal beter aanwijzing zijn dan vastgestelde regels, die in de practijk aan veel uitzonderingen onderhevig zijn. In 't algemeen kan er evenwel van gezegd worden:

1°. bezigt men *teh* wanneer men op een besproken zaak of voorwerp terugkomt, wanneer men aangaande iets of iemand waarover gesproken is, inlichting of derg. vraagt, en dan de vroeger gebruikte benaming bezigt, m. a. w. in die gevallen, waar wij met terugslag op iets wat reeds genoemd is, het aanwijzend voornaamw. of het bepalend lidwoord bezigen. Bijv.: *geuleuh teh liwat ti misti*, die afkeer is meer dan noodig is, of: die afkeer van u is te erg; *eta teh kagoengan ratoe*, dat is 't eigendom van den vorst; *awewe teh beuki reuwas*, de vrouw werd nog verbaasder; *sabab eta tjarita teh matak sijeun katjida*, want dat verhaal was om bang van te worden; *nahaon dosana istri noe disiksa digantoeng koe boeockna teh?* wat is de misdaad der vrouwen die gestraft worden met opgehangen te worden aan hare haren?

2°. duidt het in het algemeen ook een nadruk aan, zooals wij dikwijls uitdrukken door het bepalend lidwoord, bijv.: *goenoeng teh datang ka beulah*, de bergen zullen splijten; *tapi imah teh dikoentji*, maar het huis was gesloten. — Doch het strekt zich in die beteekenis van bepaalden nadruk veel verder uit dan ons bepalend lidw., zoodat het in vele gevallen gebezigd wordt waar wij den nadruk alleen door den klemtoon kunnen te kennen geven; bv.: *sampejan ti mana nja asal toewang*

gepaald him, eie him

boemi teh? u, van waar is de oorsprong van uwe woning, d. i.: waar is uwe woning? waar woont u? — En zoo wordt het dan ook zeer veel bij persoonl. voornaamwoorden gebruikt, in de beteekenis onder 1°. opgegeven, wanneer men terugkomt op iets wat op ons zelve of een ander betrekking heeft en waarbij men zich van een pers. voornaamw. bedient, bv.: *ka-hajang koering dimanah piatoer koering teh*, mijn wensch is dat door u behartigd worde wat ik (u) zeg; — maar ook 2°. waar men met nadruk spreekt; bijv.: *ti barang angkat akang, hanteu aja pisan pohona koering teh*, van dat gij heengingst heb ik u geen oogenblik vergeten; *ka kami teh dek madaja*, je wilt mij in 't ongeluk storten; *koemaha kaoela ijeu teh, bisa balik atawa hanteu ka imah?* hoe ik, kan (ik) terugkeeren naar huis of niet? *djawab koering teh soemangga*, ik zeide: het is wel; — *koering teh oerang ditoe*, ik ben een gindsche, ik ben van ginds; *manehna teh kaoem saha?* van welken stam zijt gij?

3°. Wanneer een zeg- of werkwoord als predicat gebezigd het bijwoord *teuing* als bepaling achter zich krijgt, gaat daaraan in den regel *teh* vooraf, bv.: *eta teu hade teh teuing*, dat is volstrekt niet goed; *koela teu njaho teh teuing*, ik weet het volstrekt niet.

Aanm. Hoewel, gelijk boven gezegd is, van dezen nadrukwijzer een zoo ruim gebruik wordt gemaakt, dat men daarvoor wel geen voldoende regel zal kunnen aangeven, zij men evenwel opmerkzaam dat het gebruik dat daarvan in tembangs gemaakt wordt, niet als grammaticalen regel kan gelden, daar men het in tembang dikwijls bezigt als vulwoord, of om den è-klank aan het einde van een regel te krijgen.

niet alleen in tembang

men ook anders geschiedt en de laatste

§ 142. IV. *Teja*. De beteekenis van *teja* heeft groote overeenkomst met die der aanwijzende voornaamwoorden *die* en *dat*, en vaak kan men die beteekenis daardoor weergeven. Doch het wordt in een volstrekt bepaalde beteekenis gebezigd, nl. in een zoodanige als waarin men *die* hierboven (vaak kan men *die* beteekenis enz.) gebruikt vindt, als terugslag op 't geen vroeger gezegd is, een heenwijzing op een bekend voorwerp, of een bekende, reeds besproken of bekend veronderstelde zaak, en zoo ook op een bekend, reeds genoemd of besproken of bekend verondersteld persoon. Maar het heeft een uitgebreider strekking dan het aanw. voornw., daar het ook gebezigd wordt in gevallen waar wij geen aanwijzend voornaamwoord

toffe (z. a. d. h. en teja) als bekend veronderstelde gez. uitgedr.

gebruiken, zoodat het en hierom, en om zijne bepaalde betee-
kenis, geenszins onder de voornaamwoorden mag gerangschikt
worden. Het is een nadrukwijzer, even goed als *teh*, maar
een nadrukwijzer die *altijd* terugslaat, heenwijst op wat vroeger
gezegd of vermeld is, enz. Zeer veel overeenkomst is er tus-
schen *teja* en *teh* in de 1ste daarvan opgegeven beteekenissen,
en beide worden onderling soms wel verwisseld, hoewel de
beteekenis toch nooit geheel gelijk is. Wat de plaats betreft,
die is zonder uitzondering altijd achter het woord of den zin
waarbij het behoort, zóó dat in een zin als deze: „de man die
hier komen zou is niet gekomen,” *teja* niet komt te staan
achter man, maar achter zou. — Voorb. zijn: *ajeuna koemaha*
adi, *doewit teja geus djadi sabaraha?* hoe is 't nu, broer (jon-
gere), dat geld, hoeveel is 't geworden? — *eta noe disisit teja*
toeloj dibeuleum pisan, hij die gevild was, werd daarop door
hem gebraden; — *toeloj bae koering loempat*, *njoempoet tjam-*
poer kana embe anoe loba teja, daarop liep ik hard weg, (en)
verborg mij onder die menigte geiten; — *ten lila djéboel soem-*
ping eta nangkoda teja, niet lang daarna kwam die kapitein: —
mana noe daek nikah teja? waar is hij die trouwen wil? (d. i.
de vroeger reeds vermelde persoon); *anoe anjar nikah teja*, hij
die pas getrouwd was; — *naraka lobana toedjoeh*, *hidji naraka*
djahanam enz., *ari pandjang naraka teja*, *dina sahidi naraka*
teh, *sareboe taoen lumpah*, de hellen zijn zeven in getal, ten
eerste de hel *djahanam* enz., de uitgestrektheid van die hellen
is, voor eene hel (voor iedere hel), duizend jaren gaans; *kapar*
koering dipaling koe djin iprit teja, ik ben immers gestolen door
dien djin iprit; — *koering ngoeningakeun ema njéri beuting teja*,
ajeuna tambah deui njérina, ik deel u mede (aangaande) die
buikpijn van moeder, (dat) nu de pijn weer erger is; — *ngoe-*
ninga pèrkawis imah djsimkoering teja hanteu sijos disewana, ik
deel u mede (aangaande) die zaak van mijn huis, het huren
daarvan gaat niet door; — *ari koering teja keur ngolejang ngoe-*
langkoeb pisan tina kakara dítalar koe akang, wat mij aangaat
— d. i. mij waarover pas gesproken is — (ik) weet niet waar
ik het zoeken moet, daar het voor 't eerst is dat gij mij ver-
laten hebt; — *ari akang teja sapisah djeung pamadjiken*, *hanteu*
ngeunah njatoe, *nginoem deui*, wat mij aangaat — (als boven) —
van af de scheiding van mijn vrouw, eet noch drink ik lekker.

§ 143. V. *Mah*, dat eveneens achter het woord of den zin
waarop het betrekking heeft, geplaatst wordt, dient als nadruk
tot het vormen van tegenstellingen, zoodat men een persoon of

13 *Kepang Mah (bezwering) / 1883:14*

- zaak door middel daarvan) plaatst tegenover een ander persoon of
 10 zaak; bijv.: hanter katendjo lomboer sahidi, imah mah soema-
 9 won, men zag er geen enkel gehucht, een huis nog veel min-
 der; geura njatoe meungpeung hiroep, isoek mah sija dipeuntjit,
 3 eet terwijl gij nog leeft, morgen wordt gij geslacht; — moen
 kitoe mah lain setan, als het zóó is, dan is het geen duivel;
 ari kitoe mah pètana, leuwih hade poendoet bae, ari Enja kawasa
 mah, als het er zóó meê gelegen is, dan is 't beste dat gij
 (het) maar vraagt, als 't waar is, dat gij de macht hebt; —
 1 Tamim mah lain pisan, Tamim is gauseh anders; — ari saluki kami
 2 mah nja kasep nja manis boedi, mijn man is schoon en vrien-
 delijk; — ajeuna mah bakal modar, nu zal hij (zeker) sterven;
 5 ajeuna mah oerang teh pada wajahna, laat ons nu ons (maar)
 schikken in de omstandigheden; — he manoesa, aing lain oraj,
 6 t'rangna mah malaikat, o mensch, ik ben geen slang, maar
 integendeel ('t heldere er van, d. i. in waarheid) een engel; —
 7 taja pisan kasabaran, lamoen tatjan bejak mah, zij hebben geen
 geduld (gelijk wij zeggen: geen rust), als het nog niet op is
 12 (of het moet eerst op zijn); — kapen mah eta teh wadjib, immers
 11 dat is plicht; — timbalan soeltan ka patih: eta mah geus mangsa
 bodo, de sultan sprak tot den patih: dat zult gij het beste we-
 ten (eig. dat [aangaande] zult gij niet dom wezen, d. w. z.
 4 beter weten dan ik); — simkoering poendoeng koe naon? rek
 angkat mah soemangga, waarom zou ik boos wezen? wil u ver-
 trekken, het is wel.

F 10; 62:4.

nadruk plyn
tegenwoordig

§ 144. VI. Tamah of Temah. Het eerste is een samen-
 trekking van eta mah. Wanneer eta vóór de zaak of het voor-
 werp waar op het wijst geplaatst wordt, en mah als nadruk
 achter zich krijgt (zooals bijv. in het voorbeeld hier boven:
 eta mah mangsa bodo), heeft de samentrekking nooit plaats,
 maar alleen dan wanneer het achteraan is geplaatst; zoodat
 tamah altijd achter den zin gevonden wordt. Temah is een
 samentrekking van teja en mah. Voorb. zijn: tapi moen geus
 ditoelis, manawa kaparəny tamah, hajang eukeur tjarek hate ka-
 sanggakeun ka Tjidamar, maar als het geschreven is — (als
 12:10 het af is) —, indien het mij mag gebeuren, dan wensch ik,
 zegt het hart, het aan te bieden (dat het aangeboden worde)
 naar Tjidamar; lərəs pisan, kaola geus kolot tamah, recht
 zoo, ik ben reeds oud; ari tēgēs noe maeħan tamah lain ijeu,
 de waarheid is (hij) die gedood heeft, is niet deze (§ 104);
 barang keur diketjeng panahna, titiran temah teu njahoeun rek

51:9 lain mah aneuh baya aneuh tamah, ayeun derma naga
 umukhan bae. Ahi salomeuna mah kami aneuh baya aneuh
 tamah. — 31:84 enja sangik tamah dunja, sija anta, ja, hij
 wil rijk in aebduke, gander, en hieul uel schatten, manoesa.
 31:84 gusa pisan, kaulat kolot tamah, agad ena, 43:44 diul an
 aneuh bae, kineut sakingi. — 62:90q, 910.

1. na 841, ab 842, konstat d. volq. 33 marts opublikov.

De warden, broge

§ 145. Sam

ondersteun
zijn wraak (

talungara, djitony, djitais

maaktheid zal beteekenen; zie Jav.); — *soeka-boengah*, blijde, verheugd, (uit *soeka* en *boengah*, die elk op zich zelf blijde beteekenen); *lakoe-lampah*, handelingen, gedragingen, (uit *lakoe* en *lampah*, eig. k. en l., die beide handeling, gedrag beteekenen); *hoedjan-angin*, stormwind (met) regen, (*hoedjan*, regen, *angin*, wind); *apijora* en *apilain*, onachtzaam jegens iemand, (uit *api*, veinzen, en *ora* of *lain*, niet, ander, Jav.); *tanwande* en *mowande*, stellig, ontwijfelbaar, (uit *tan* en *mo*, verk. v. *hamo*, niet, geenszins, en *wande*, ongebr., maar dat evenzoo niet zal beteekenen. De Soendaneezen schijnen beide, *tan* en *wande* niet meer te verstaan, daar men thans ook *tanmeureun* bezigt, dat lett. onzeker beduidt, maar in 't spraakgebruik de beteekenis bekomen heeft van stellig, ontwijfelbaar); *boeta-radjin*, stikdonker, geen hand voor oogen kunnen zien, (*boeta*, blind ten aanzien van iets, dom, onnoozel, donker, en *radjin*, ongebr.; het zal toch wel een ander *radjin* zijn dan dat 't welk vlijtig beteekent); *boeta-toeli*, dom, onnoozel, zich bij den neus laten nemen, (*boeta*, zie boven, en *toeli*, Jav. doof); *boeta-moena*, stikdonker, dom, stompzinnig, (*boeta*, zie boven, *moena* ongebr.); *boeta-djaladara*, = *boeta-moena*, (*djaladara*, verstompt van zinnen, z. a. bv. iemand die door den bliksem is getroffen, onnoozel); *haneut-mojan*, ochtendstond, pas na 't opgaan der zon, (*haneut*, warm, *mojan*, samentr. v. *moan*, zich koesteren; de tijd waarop men zich in de zon koestert.

Aanm. Sommige oorspronkelijke samenstellingen hebben haar eigenaardig karakter verloren door verandering van een medeklinker, of het uitvallen van een klinker, bv.: *bangkawarah*, ondeugend, goddeloos, v. *bangga*, onwillig, en *warah*, vermaning, bestraffing. Zie ook hieronder *tjanaut*.

§ 147. De tweede soort van samengestelde woorden is zeer uitgebreid. Tot haar behooren: *eusi-imah*, huisgezin, huisge-nooten, (*eusi*, inhoud, *imah*, huis); *tapak-soekoe*, voetspoor, (*tapak*, spoor, *soekoe*, voet); *pagër-sari*, personen die op 't erf van een aanzienlijke wonen en als een lijfwacht om zijn verblijf zijn, (*pagër*, omheining, *sari*, welriekend); *tanda-tangan*, handteekening, (*tanda*, teken, *tangan*, Mal. hand); *panon-poë*, zon, (*panon*, oog, *poë*, dag); *mata-poë*, id.; *braj-beurang*, de dage-raad, (*braj*, het uitstralen van 't morgenrood, *beurang*, dag, in tegenoverstelling van *peuting*); *sasar-pikir*, onzinnig, (*sasar*, dwalende, *pikir*, verstand); *salah-tampa*, misverstand, ver-

keerde opvatting, (*silah*, verkeer, *tampa*, ontvangen); *sih-piwēlas*, ontferming, (*sih*, stamw. v. *asih*, liefhebben, liefde, maar alleen in samenstellingen gebezigd, *piwēlas*, ontferming); *sih-pitoeloeng*, hulp, (*sih*, zie boven, *pitoeloeng*, hulp); *sih-koer-nija*, genaale, *sih-hampoera*, vergiffenis, enz. — Met *tjai*, water, rivier, zijn een menigte samenstellingen gevormd, waarbij dan de *a* uitvalt: *tji-mata*, *tji-panon*, k., *tji-sotja*, l., traan, tranen; *tji-aneut*, maar veelal *tjaneut*, warm-, gekookt water, (*haneut*, warm, doch de *h* valt weg); *tji-soemoer*, putwater; *tji-soesoe*, melk; *tji-njoesoe*, bronwater; *tji-pati*, klapperwater, enz. De plaatsbenamingen met *tji* zijn ontelbaar. — Met *tai*, vuilnis, drek, heeft men samengestelde woorden, als: *tai-hijang*, roest; *tai-ragadj*, zaagsel; *tai-tjeuli*, het vuil uit het oor; *tai-hajam*, kippendrek, maar ook benaming van een plant, die veel tot pager gebruikt wordt; enz. — *Lampoe-gantoeng*, hanglamp; *lampoe-doedoe*, staande lamp; *korsi-gojang*, wipstoel. — *Koedapos*, postpaard; *koeda-pēdati*, karrepaard; *koeda-toenggang*, rijpaard. — *Laoek* beteekent vleesch, maar inzonderheid vleesch dat bestemd is om gegeten te worden; *laoek-moending*, buffelvleesch; *laoek-sapi*, rundervleesch, enz.; doch 'tis ook de algemeene benaming voor visch, die in onderscheiding van vleesch echter *laoek-tjai* genoemd wordt; *laoek-ēmas*, goudvisch, enz. *Angin-riboet*, storm; *angin-poejoeh*, windhoos. — Menigvuldig zijn de samenstellingen met *imah*, huis; bv.: *imah-bilik*, bamboezen huis; *imah-tembok*, steenen huis; *imah-papan*, planken huis; *imah-gamluk*, een aanbouwsel, z. a. een arme wel eens zet tegen het huis van een ander aan, met een afdak, (*gamluk*, bedelzak, dus eig. een bedelzak-huis); *imah-tangga*, een huis dat er goed uitziet, (*tangga*, trap, dus eig. een trap-huis, doch deze zijn niet meer in gebruik); enz. — *Djoeroe* is iemand die ergens mede belast is; *djoeroe-koentji*, sleutelbevaarder, hofmeester; *djoeroe-toelis*, schrijver; *djoeroe-basa*, tolk. — Iemand die een zeker werk of ambacht uitoefent, draagt den samengestelden naam van *toekang*, met dien van de stof waarin hij werkt; bijv.: *toekang-kai*, timmerman; *toekang-beusi*, smid; *toekang-tembok*, metselaar; *toekang-tj'ngkal*, landmeter. Voor anderen dan handarbeid wordt *toekang* voor de benaming van dat werk enz. gevoegd, bijv.: *toekang-pak*, pachter; *toekang-tēlik*, spion, enz. (Niet weinige van deze benamingen zijn van Maleischen oorsprong. Zij verdringen langzamerhand de eigen Soend. benamingen, zoodat men vrij algemeen hoort bezigen *toekang-beusi*, voor *pandaj*; *toekang ēmas*, voor *kamasan*; *toekang-seeng* voor *paledang*, enz.) — *Ahl* wordt in samenstellingen gebruikt voor lie-

den die zich op 't een of ander toeleggen, in een zeker vak of kennis bekwaam zijn, of tot een zekeren stand of kring behooren: *ahli-tani*, landbouwer; *ahli-njawah*, sawahbebouwer; *ahli-noedjoem*, sterrewichelaar; *ahli-doenja*, wereldling, een wereldschgezinde; *ahli-sawarga*, hemelschgezinde, hemelburger; *ahli-waris*, erfgenaam; ook wordt *ahli* alléén gebezigd, zooals ons „volk” van iemands gezin. — *Peso* is de algemeene benaming voor mes; voor de verschillende soorten heeft men samengestelde benamingen; bv.: *peso-raoet*, *peso-gobed*, *peso-petok*, *peso-mentjos*, *peso-kekadjang*, enz. — De algemeene benaming voor gebak is *koeweh*; voor de soorten bezigt men samengestelde benamingen; bijv.: *koeweh-sëmprong*, *koeweh-dodol*, *koeweh-djablarija*, *koeweh-boegis*, *koeweh-bidara*, enz. — Voor boomen is de algemeene benaming: voor groote boomen *kai*; voor groote en kleinere, tot zelfs planten toe: *tangkal*. Met die woorden vormt men door samenstelling van een ander woord de verschillende geslachten, maar de *a* uit *kai* valt dan doorgaans weg; vb.: *ki-rasamala*, *ki-poespa*, *ki-sereh*, *ki-djamoejoe*, enz.; *tangkal-kalapa*, *tangkal-kijara*, *tangkal-kondang*, *tangkal-djamboe*, en zoo vervolgens tot het kleinste plantje toe dat slechts een stam bezit. — Voor de onderdeelen van een geslacht bezigt men den geslachtsnaam, met den soortnaam; bv.: *djamboe*: *djamboe butoe*, *djamboe samarang*, *djamboe aer-mawar*, *djamboe bool*, enz. — En zoo handelt men op dezelfde wijze met *pare*, rijst, *katjang*, peulvrucht, *djagong*, mais, *këmbang*, bloem, enz., enz., waar men bij de algemeene benaming nog een bijzondere voegt voor de enkele soorten.

§ 148. Van sommige samengestelde woorden bestaan afgeleide werkwoordsvormen, z. a. bv.: *nanda-tangan*, *magër-sari*, *nganeut*, *ngapijorakeun*, enz.; *pisoecka-boengaheun*, enz. Ook vormt men samengestelde woorden met den causatieven werkwoordsvorm, z. a. bv. *ngahoeroen-soeloehkeun*, lett.: brandhout, goed en slecht, in één bundel binden; in de beteekenis van *menak's* en *tjatjah's* gelijk bejegenen, over één kam scheeren, (uit *hoeroen*, stam v. *ngahoeroen*, in een bundel samenbinden, en *soeloeh*, brandhout); zoo ook *ngompèt-daoenkeun*, goede en dorre pisang-bladen in een bundel samenvoegen, een spreekwijjs = *ngahoeroen-soeloehkeun*, (uit *kompet*, stam v. *ngompèt*, pisang-bladen in orde schikken en toevouwen, en *daoen*, blad). — Krijgt een samengesteld woord een aanhechtsel, dan wordt dit aan 't achterste lid gehecht. — Afgeleide substantieven worden van samengestelde woorden gevormd door 't voorvoegsel *ka*, en

[Krijgt of vermindert de samenstelling]

alle bij de samenstelling der woorden
2. 114 (nieuw)

't aanh. an (§ 69). — Met 't pronominale aanh. na vormt men enkele nieuwe samenstellingen, z. a. bv. *entep-seureulma*, de orde-, de volkomen orde er van, (uit *entep*, geordend, en *seureuh*, sirihblad), lett.: geordend zijn de sirihbladeren er van; ontleend aan de groote orde waarmee men de sirihbladeren op elkander rangschikt. — Wordt een samengesteld woord meervoudig gemaakt door den klank *ar* of *al*, zoo wordt deze alleen maar in 't eerste lid ingevoegd, bv.: *saroeka-boengah*.

XV. DE HERHALING.

§ 149. Aangaande den vorm is op te merken dat alleen het stamwoord herhaald wordt, doch wanneer bij de werkwoorden de beginletter van het stamwoord is overgegaan in den neusletter (§ 17, 4te), of de neusletter direct met den klinker waarmee een woord aanvangt is vereenigd, wordt het woord in dien vorm herhaald, bv.: *njambat-njambat*, v. *sambat*; *mikirmikir*, v. *pikir*; *mejak-mejakkeun*, v. *bejak*; *ngomong-ngomong*, v. *omong*. — Over de herhaling bij de werkw. met *pa*, zie § 48. Over de telwoorden met *ba*, zie § 92. — De afgeleide substantieven worden als zoedanig herhaald. — Het voorvoegsel *sa* wordt soms mede herhaald, zie bv. § 152. — Aanhechtsels worden, uitgenomen bij de afgeleide substantieven die ook van een voorvoegsel voorzien zijn, niet mede herhaald.

§ 150. Sommige woorden komen uitsluitend in den herhaalden vorm voor; bv.: *aloen-aloen*, het grasplein voor de woningen der hoogste inl. hoofden; *deungeun-deungeun*, een ander, anderen, vreemden; *awang-awang*, de lucht, de dampkring; *koena-koena*, de oude tijd; *katja-katja*, de palen ter weerszijden van den weg aan den ingang van een hoofdplaats; *oewang-oewang*, de onderkaak, het onderkakebeen; *koepo-koepoe*, mot, nachtvlinder; *nini-nini*, een insect waaruit de *papatong* voortkomt; *koeda-koeda*, dakgebinte, ook houten timmermansbok, waarom het woord *koeda* als benaming van paard nooit herhaald wordt. — *Kari-kari*, = *padahal*, evenwel, daar toch; *tijap-tijap*, indien, als eens; ook = *saha-saha*, al wie; *toeroeg-toeroeg*, vermeerderd door of met, nog bijkomen; daarenboven; *saparan-paran*, ook *sakaparan-paran*, zonder bepaald doel, (z. a. *loopen* bijv.); gaan waar het toeval iemand brengen zal;

herhaling is der in. Ver een tusschenwoord noemen, bv. *af: 099 af: 91*.

*herhaling is der in. Ver een tusschenwoord noemen, bv. *af: 099 af: 91*.*

sakara-kara, = naon-naon, alleen in *teu djadi sakara-kara*, = *teu djadi naon-naon*; kabina-bina, § 126; oedjoeg-oedjoeg § 127 onderaan; dipoesti-poesti, in eere gehouden-, vereerd worden, getroeteld worden; soekan-soekan, blijde, verheugd; amboe-amboe, kijk eens! wel verbaasd! enz. Andere worden het liefst herhaald, zoodat men ze weinig in enkelvoudigen vorm aantreft; bijv.: *ngarəp-ngarəp*, verlangen, op iets hopen, en zoo ook *arəp-arəpeun*, iets dat men hoopt, waarnaar men verlangt; poera-poera, voorgeven, veinzen. Verder de onbepaalde en de algemeene voornaamwoorden (§ 120, 121). Zoo ook moegi-moegi en moega-moega (§ 63), en poma-poma (§ 60, 7). De bijw. langkoeng en kalangkoeng worden meestal verdubbeld, en evenzoo de voegw. malah en wantoe. — Ook het tusschenwerpsel abong. — Sommige woorden worden alleen in negatieve zinnen verdubbeld, z. a. pisan en koemaha: *teu pisan-pisan*, *teu koemaha-koemaha*, ook *teu koema-koemaha*; zoo ook poho, pəgat, bidjil, koedoe. In vetatieve zinnen is verdubbeling van het zeg- of werkwoord menigvuldig, bv.: *oelah dek reuwas-reuwas*, *oelah sijeun-sijeun*, enz. — Maar zonder uitzondering heeft de herhaling plaats van het hoofdwoord in negatieve zinnen met het bijwoord atjan, zelfs, dat altijd aan 't einde van den zin voorkomt; bv.: *hanteu diboeka-boeka atjan*, het is zelfs niet geopend; *hanteu pintjang-pintjang atjan*, hij was zelfs niet eens kreupel; *taja bedja-bedja atjan*, er was zelfs geen tijding; *teu manggih manoesa hanteu hidji-hidji atjan*, ik vond daar geen menschen, niet één zelfs; *awak geus teu bisa nangtoeng-nangtoeng atjan*, zijn lichaam kon zelfs niet eens meer overeind staan; *hanteu daek njatoe-njatoe atjan*, zij wilden zelfs niet eens eten.

§ 151. De algemeene beteekenis der herhaling is een uitbreiding of versterking te geven aan de beteekenis van een woord, zooals wij gewoon zijn te doen of door er nadruk op te leggen, of door middel van afzonderlijke woorden. In ontkenkende of verbiedende zinnen kan men de beteekenis weêrgeven door volstrekt niet, of hoegenaamd niet, of vooral niet; zoo beteekent *hanteu pisan-pisan*, volstrekt, of in 't geheel niet; *hanteu koedoe-koedoe*, het hoeft volstrekt niet; *teu koema-koemaha*, er is hoegenaamd niets; *oelah dek reuwas-reuwas*, schrik toch vooral niet. Of anders door den klemtoon, bijv.: *oelah sijeun-sijeun*, vrees niet, of vrees toch niet. — Overigens kan men onderscheiden tusschen:

1°. herhalingen die een nadruk aanduiden. Hiertoe behooren

vooral woorden als de hulpwoorden voor de voluntatieve wijze van spreken, z. a. *poma-poma* en *moegi-moegi*. Verder bijwoorden, zoo die herhaald worden, zooals bv. *kalangkoeng-langkoeng*, zeer; *geuwat-geuwat* en *gantjang-gantjang*, spoedig, gezwind; *arang-arang*, zelden; *laoen-laoen*, langzaam, enz. Zoo ook voegwoorden, bijv.: *malah-malah*, bovendien; *wantoe-wantoe*, daar toch, aangezien; *manawi-manawi*, indien.

2°. herhalingen die een uitbreiding der beteekenis van het woord te kennen geven, bijv.: *ngeunah-ngeunah*, zeer lekker, 't welk evenwel ook van meer dan een ding, dus in 't meervoud gebezigd wordt; *deukeut-deukeut*, zeer nabij; *djaoeh-djaoeh*, ver af; *sanjaho-njaho*, zooveel men weet, naar zijn beste weten; *sabisa-bisa*, zooveel men kan, naar zijn beste vermogen; *saja-aja*, zooveel er is, wat er maar is; *njambat-njambat*, met andrang tot iemand roepen; *diera-era*, zeer beschaamd of herhaaldelijk beschaamd worden (gemaakt); *diojag-ojag*, gedurig opgeschrikt worden; *dioedag-oedag*, aanhoudend achtervolgd worden; *diing-ting-ting*, met ernst bedacht worden.

3°. herhalingen die een meervoud beteekenen; bijv.: *mindah-mindah*, iets gedurig verplaatsen; *mejak-mejakeun*, meer dan een ding, verschillende dingen opmaken; *ngabeda-bedakeun*, tusschen verschillende dingen onderscheiden; *nanja-nanjakeun*, aan verschillende personen iets vragen; *diaoeng-aloeng*, verschillende dingen werpen of wegwerpen; *sedjen-sedjen*, verschillend zijn, van meer dan eene zaak, bv.: *sedjen-sedjen kanj-rina*, verschillend waren hunne ziekten. — Hiertoe behooren ook de herhaalde telwoorden, z. a. *reja-reja*, *loba-loba*, *rowa-rowa*, *pirang-pirang*, zeer velen, een menigte, enz.

§ 152. Maar sommige herhaalde woorden wijken in beteekenis af van het enkelvoudige woord, en soms is die afwijking zeer aanzienlijk. Bijv.: *isock-isock*, 's morgens vroeg, ook: morgenochtend vroeg, v. *isock*, de morgen; *beurang-beurang*, ver op den dag, v. *beurang*, dag; *sore-sore*, laat in den middag, v. *sore*, 's namiddags; *peuting-peuting*, diep in den nacht, v. *peuting*, nacht. — *Masing-masing*, elk afzonderlijk, bij 't naar huis gaan bijv., v. *masing*, hulpwoord van den imperatief; *sacutik-sacutik*, bij kleine beetjes, v. *sacutik*, een beetje; *sahidji-sahidji*, elk afzonderlijk, ieder, v. *hidji*, een.

§ 153. Uit het bovenstaande blijkt, dat ook wat de substantieven aangaat, voor de beteekenis der herhaling geene

bepaalde regels kunnen gesteld worden. De meest algemeene beteekenis bij herhaling van substantieven is echter deze, dat daardoor een meervoud uitgedrukt wordt, in den gewonen zin, en waar een afgeleid substantief herhaald wordt, is dit altijd de beteekenis. Hoewel men door den meervoudsvorm aan het werkwoord te geven (§ 84, 4e) vaak de herhaling als dan overbodig vermijdt, wordt er desnietteenstaande een ruim gebruik van gemaakt. — De meervoudsvorm met *al* of *ar* wordt, zoo men ze gebruikt, alléén op het eerste gedeelte van het woord toegepast.

Baroedak - Baroedak

Over de herhaling met 't aanhechtsel an.

§ 154. Wat de zegwoorden betreft, zijn sommige te beschouwen als herhalingen van de onder § 160, 1° voorkomende woorden, bv.: *areuj-areujan*, veel ranken schieten, v. *areujan*, ranken schieten; *bidjil-bidjilan*, na elkander uitkomen, of ook na elkander opkomen, z. a. v. de sterren, v. *bidjilan*, ergens uitkomen. — Andere woorden krijgen in de herhaling juist het aanhechtsel, z. a. bv. *inggoek-inggoekan*, knikkebollen, al maar ja knikken, v. *inggoek*, knikken; *heuleut-heuleutan*, bij tussenruimten, nu komen dan wegblijven, v. *heuleut*, tussenruimte; *elat-elatan*, gedurig zijn bewustzijn kwijt zijn, v. *elat*, het kommervol hebben (?); *asroek-asroekan*, al maar door *bala* (wildernis) of bosch gaan, met vermindering van den gebaanden weg, v. *asroek*, in of door wildernis of bosch gaan; *hibër-hibëran*, opvliegen, gedurig opvliegen, van de eene plek naar de andere vliegen, z. a. insecten en vogels; ook dartelen, rondspringen, van kinderen, v. *hibër*, vliegen; *idër-idëran*, (in een stad of kampoeng) overal rondloopen, v. *idër*, rondloopen; *amëng-amëngan*, l., rondwandelen, zich buiten vermaken, v. *amëng*, id., (nevens *amëngan* en *amëng-amëng*); *angk-kat-angkatan*, l., rondwandelen, v. *angk*, gaan, vertrekken, = *indit*; *omong-omongan*, met iemand samenspreken, v. *omong*; *anggang-anggang*, zich van elkander op kleinen afstand verwijderen, v. *anggang*, een weinig ergens van verwijderd zijn, (*nganggang*, zich van iets verwijderen). — Enkele woorden komen als zegwoorden uitsluitend in dezen vorm voor, bv.: *lod-lodan*, toenemen, opklimmen in rang, meerder worden; *atjong-atjongan*, herhaaldelijk de handen aan 't gelaat brengen bij het maken van een *sëmbah*, (*tjong* en *atjong*, = *dat*, § 137, 29); *etjrak-etjrakan*, = *raramean*, pret maken of hebben, v.

Embak, Embakan, Embakan an

velen: *emprak-emprakan*, in de handen klappen, v. velen. — Voorts vindt men enkele substantieven, die dezen vorm bezitten, bv.: *elak-elakan*, de huid; *emboen-emboenan*, de bovenvlakte van het hoofd, (ook *emboen-emboen* en *emboenan* genaamd).

XVI. DE HERHALING MET VERANDERDE KLINKERS.

§ 155. Een andere wijze van herhaling dan in § 149 is beschreven, is die waarbij in het herhaald gedeelte de klinkers veranderd worden. Op enkele uitzonderingen na bezigt men voor deze herhaling de stamwoorden, en niet weinige stamwoorden zijn als zoodanig alleen in deze wijze van herhaling in gebruik. De regel is dat het herhaalde gedeelte voorop staat, maar van dezen regel wordt somtijds afgeweken, zoodat men het ook wel achteraan vindt. — Somtijds worden in beide gedeelten de klinkers veranderd, doch dit is zeldzaam. — Het volgende lijstje geeft een overzicht van de regels waarnaar men hierbij te werk gaat, met de afwijkingen:

1. *rampa*: *roempoe-rampa*; — *saksrak*: *soeksroek-saksrak*; — *ambaj*: *oemboej-ambaj*. Afw.: *rimpi-rampa*, *rampa-rimpi*, (v. *rampa*), *tjabak-tjibik*, (v. *tjabak*), *lambat-loemboet*, (v. *lambat*).
2. *balik*: *boelak-balik*, (*diboelak-balik*); — *malik*: *moelak-malik*; — *ganti*: *goentu-ganti*; — *gasik*: *goesak-gasik*; — *ngabrik*: *ngoebrak-ngabrik*; — *koetjar-katjir*, v. *atjir*, in *tingalatjir*.
3. *lantoeng*: *loentang-lantoeng*; — *andjoek*: *oendjak-andjoek*; — *asroek*: *oesrak-asroek*; — *antjoel*: *oentjal-antjoel*. — Afw.: *kepat-kapit*, (v. *kapoet*), *oedjar-adjer*, (v. *adjoer*).
4. *harewos*: *haroeiwos-harewos*; — *garo*: *goera-garo*, *harwet-hark*, *ladag-ladag*; — *randeg*: *roendag-randeg*.
5. *sacutik*: *saotak-sacutik*, *baend*: *baewad-baend*, *doewang-dawang*.
6. *ilik*: *alak-ilik*; — *singkil*: *sangkal-singkil*; *lintrik*: *luntrak-lintrik*; — *ginding*: *gandang-ginding*. Afw.: *oelak-ilik*, (v. *ilik*); *goendang-ginding*, (v. *ginding*).
7. *simpang*: *soempang-simpang*, *lindat-lindat*, *rambang-rijoeng*.
8. *tjidoeh*: *tjoedah-tjidoeh*; — *rijoeng*: *roewang-rijoeng*, *harwet-hark*.
9. *idër*: *oedar-idër*, *oetarak-gilek*; *gontje-gontje*, *sangkal-singkil*.
10. *lijeuk*: *loewak-lijeuk*, *baewad-baend*, *doewang-dawang*, *lajak-lajak*.
11. *poendjoeng*: *pandjang-poendjoeng*, *lajak-lajak*, *lindat-lindat*, *rambang-rijoeng*.

7. Baewad-baend

richtingen waarin hij gaat, v. *ngabrik*, iemand nazetten; — *soempang-simpang*, nu hier, dan daar aangaan, overal aangaan, v. *njimpang*, ergens aangaan; *soeksroek-saksrak*, iets overal met ijver zoeken, v. *njaksrak*, met ijver of inspanning naar iets zoeken.

4°. woorden die een *onzekere* of *doellooze beweging* uitdrukken, z. a.: *sakaboentar-bentor*, in 'tonzekere varen of zeilen, in 'tonzekere voortdrijven, z. a. een schip; *loentang-lantoeng*, doelloos rondloopen, *ngalantoeng*, ergens rondloopen, rondwandelen; — *loenta-lanto*, id.

5°. de zoodanige die een *herhaling*, een *veelvuldig plaats hebben* of ook een *langdurig plaats hebben* beteekenen van wat door 't woord dat herhaald wordt, wordt aangeduid; bv.: *goeragaro*, zich overal krabben, v. *garo*, zich krabben; *boela-beuli*, nu dit, dan dat koopen, al maar koopen, v. *meuli*, koopen; *oendjak-andjoek*, nu dit, dan dat leenen, al maar leenen, v. *ngandjoek*, iets te leen vragen; — *poenta-penta*, nu dit, dan dat vragen, al maar het een of ander vragen, v. *menta*, iets vragen; — *tjabak-tjibik*, nu dit, dan dat aanpakken, *njabak*, iets aanvatten; — *tjoekoet-tjokot*, id., *njokot*, iets in de hand nemen, aanvatten; — *toelas-toelis*, kris en kras door elkander schrijven of krassen, *noelis*, schrijven; — *djêrat-djêrit*, schreeuwen, herhaaldelijk schreeuwen, z. a. v. pijn, *ngadjêrit*, een schreeuw geven, 't uitschreeuwen; *lêngas-lêngis*, hevig ontroerd, zeer beangst zijn, *ngalêngis*, ontroerd, beangst wezen; — *hoe-lang-hoeleung*, lang in gepeins verzonken zitten, *ngahoeleung*, in gepeins verzonken zitten; — *djêntal-djêntoel*, id., *ngadjêntoel*, met gebogen hoofd in elkaar zitten; — *mêgah-mêgoeh*, schrokken, bij 't eten, v. *mêgah*; *kamêgahan*, in overdaad leven, brassen; — *êlah-êlih*, smullen, lekkerbekken; — *êmah-êmih*, = *mêgah-mêgoeh*; — *sêntak-sêntoek*, iemand herhaaldelijk (al maar) toesnauwen, *njêntak*, iemand toesnauwen; — *lambat-loemboet*, lang, zeer lang duren, v. *lambat*, lang duren; — *roewang-rijoeng*, zich ergens om of om iemand verzamelen of scharen, *ngarijoeng*, omringen; — *palatat-polotot*, iemand lang en doordringend aanstaren, brutaal aan staan kijken, *molotot*, groote oogen zetten; — *pandjang-poendjoeng*, luisterrijk, verheven, heerlijk, v. *poendjoeng*, verheven, meer dan, over; *saoetak-saeutik*, hier iets van, daar iets van, bv. weten of nemen.

6°. woorden die een *verward-zijn*, een *door-elkander-zijn*, een *aan-flarden-zijn*, of derg. beteekenen, bv.: *roentang-ranting*, aan flarden, z. a. van iemands kleeding; — *roewak-raewek*, ver-

scheurd, aan flarden, versleten; — ^{ae} *rat-robot*, verscheurd, aan stukken; — *roedal-radil*, uit elkander springen, uitstorten, z. a. de hersenen bij een val, of de ingewanden, (v. *ra-doel*; vgl. *amboeradoel*, openbarsten, openspringen; uitbreken, z. a. gevangenen uit een gevangenis); *oemboej-ambaj*, ordeloos bij iets neerhangen te slingeren, *ngambaj*, afhangen, neerhangen, z. a. een *karembong* van de schouders.

Aanm. De herhaling met veranderde klinkers bij interjeecties of interj. zegw. beteekent een herhaald of in sterker graad plaats hebben van datgene wat door het stamw. aangeduid wordt, bv. *doer-dor*, 't gedurig of herhaald plaats hebben van *dor*; *poek-pek*, 't herhaald plaats hebben van *pek*.

OVER HET VOORVOEGSEL SA.

§ 158. Over den *vorm* valt niets anders op te merken, dan dat het met het woord waarbij het gevoegd wordt, tot één benaming wordt vereenigd en dat woord geen de minste verandering ondergaat, wat den vorm betreft, behalve dat in enkele gevallen het voorvoegsel met de eerste lettergreep van het woord tot één klank wordt vereenigd, zoo het met een klinker begint. Zoo is bijv. *sanggeus* een samentrekking van *sa* en *nggeus*; beide uitspraken worden gebezigd.

§ 159. Wat de *beteekenis* aangaat, zoo dient *sa* 1°. tot vervanging van het telwoord *hidji* bij samengestelde benamingen van hoeveelheid, bv.: *sapoë*, een dag; *sapeuling*, een nacht; *saboelan*, een maand; *sataoen*, een jaar; *sadjam*, een uur; *saclo*, een el; *sakaki*, een voet; *satoembak*, een roede; — *sadoewit*, een duit; *sabenggol*, een 2½ cents stuk; *sepitjis*, een dubbeltje; *sarispis*, een gulden zilver; *saroepijah-tambaga*, een gulden koper; *sat'ngah*, een helft (ook de helft); *sapasang*, een paar, een span, een juk; *salambar*, een blad, een stuks; *sasiki*, een korrel, een stuks; *satjanggeum*, een hand vol; *sabatok*, een *batok*; *saetik*, een beetje, enz. — Al de termen van de schaal van 't talstelsel krijgen mede dit voorvoegsel, z. a. *sapoeloch*, tien; *saratoes*, honderd; *sareboe*, duizend; *salaksa*, tienduizend, enz., zoomede die getals-benamingen die men bij 't tellen als nieuwe eenheden heeft beschouwd, bv.: *salikoer*, twintig; *salawe*, vijfen twintig; *sawidak*, zestig. — En verder worden met dit voorvoegsel een reeks bijwoorden van tijd gevormd, z. a. bv.: *sakeudeung*, k., *sak'dap*, l, een

oogenblik; *sakitjeup-mata*, *sakëdep-metra*, een oogwenk; *sapangoedoedan*, zoo lang 't rooken van een oedood duurt; *sapangedjoan*, zoo lang 't kookken (stoomen) van rijst duurt (*ngedjo*); *sakali* en *sakalian*, tegelijk, tegelijkertijd, meteen (eig. een keer). Doorgaans heeft *sa* hier den zin van het toonloos uitgesproken een, maar het kan ook één beteekenen in tegenoverstelling van twee of meer. In woorden als *sapoë*, *saboelan* en *sapal*, een paal, en derg. kan *sa* ook de beteekenis hebben van *per*, bv.: *gadjalma saboelan lima rispis*, zijn loon is per maand vijf gulden zilver. — Men kan op verre na niet alle samengestelde benaming van hoeveelheid met een door *sa* vertalen; men zegt bv. nooit: *sadjalma*, een mensch, maar *sahidji djalma*; ook niet *sakoeda* of *samoending* of *saimah*, maar *hidji* of *sahidji koeda*, *sahidji imah*, enz. Dit zal wel hieruit voortvloeien dat bv. *saimah* beteekent één huis bewonen, van meer dan eene familie, en *sakoeda* zou beteekenen op één paard zitten, van meer dan een persoon; want

2'. heeft *sa* de beteekenis van *gemeen hebben met elkander*, *begeerte*, van twee of meer personen, bv.: *saroepa*, één gedaante hebben, gelijk zijn van gedaante; *sanjèptes*, op elkander gelijkend; *saboboko*, een *boboko* samen gebruiken, uit één *boboko* eten; *sakarèp*, *sanijat*, één van zin; *sabagdja*, één geluk met elkaar deelachtig zijn; *satjilaka*, één ramp met elkaar deelen; *sakait*, saâmverbonden, (eig. één haak zijn, zooals van twee haken die in elkander sluiten, ineenhaken, v. *kait*, haak); *sakongkol*, één konkel-partij met elkaar vormen, in samenspanning zijn; *sapandaj*, van één smid; *sawadja*, van één staal; *sa'nggonna digawe*, in één plaats gemaakt; *sadjinis*, van dezelfde soort, of 'tzelfde geslacht. Soms wordt bij deze woorden de begin-medeklinker van het woord met zijn klinker gereduplicateerd, bv.: *sapapaît*, één bitters samen gemeen hebben; *samamanis*, één zoets gemeen hebben.

3'. beteekent het ook *geheel*, *gansch* of *al*. Reduplicatie en herhaling zijn hierbij menigvuldig. Voorb.: *sapopoë*, den geheelen dag; *sapeupeuting*, den geheelen nacht; *saalam-doenja*, de geheele wereld; *saboewana* en *sadjagad*, het heelal; *sana-gara*, de geheele stad; *saesusining dajeh*, al de bewoners der hoofdstad; *salëgana imah*, de geheele uitgestrektheid van het huis; *saparabotna*, al de *parabots* (meubelen en derg.) er van; *sadocloerna*, al zijn broeders; *saoemoer-oemoer*, gedurende 't geheele leven; *saoemoer hiroep*, gedurende den geheelen leeftijd; *samemeh*, vóór, voor en aleer, v. *meh*, bijna; *sakoemaha*, zoo als, gelijk, hoe, hoedanig, v. *koemaha*; *sapandjang*, geheel

1:86
kakik

met al
met allen

sanget, samant. van sa en angot

de lengte, gedurende, zoo lang als; *sadjaba*, geheel buiten, of uitgesloten, behalve, (= *kadjaba*); *sadjeroning*, k., *salëbë-ting*, l., geheel in, binnen in, in; *sapisan* en *pada sapisan*, geheel terstond, op 'tzelfde oogenblik; *sakijeu* en *sakitoe*, geheel aldus (§ 127, 4); *samalah* (§ 131, 2); *satimoe-timoe*, zooveel mogelijk, (eig. de geheele vindt, al wat men gevonden heeft); *sakoerang-koerangna*, op zijn minst, (eig. geheel het minste); *sabisa-bisa*, zooveel men kan, (eig. geheel het kunnen); *sakoewat-koewat*, uit alle macht; *sakaloempat-lampet*, uit alle macht loopen; *sakaleumpang-leumpang*, loopen waarheen de voeten maar gaan; *sakaparan-paran*, loopen of drijven waar men maar heengevoerd wordt; *sakaboentar-bentor*, id.; — *sakabeh-kabeh* (§ 123, 6^a, a) is een zeer gebruikelijke uitdrukking tegen een meerdere, in den zin van: geheel zoo u wil; (zie ook de onbep. telw. § 89). En die beteekenis van geheel heeft het voorvoegsel ook in een reeks van bepalingen van tijd; waar wij het echter met *na*, of *terstond* daarop moeten vertalen; bv.: *sabada salat*, na 't eindigen van 't gebed; *sasoempingna*, na zijn aankomst; *saboobar*, nadat men uiteen was gegaan; *satamatna ti sakitoe*, toen dat geëindigd was; *sanggeus kitoe*, nadat het aldus was, daarop, enz.; *sapisah*, na scheiding, enz. Uitdrukkingen als: *saomong*, *sepilahir*, *sapangandika*, *sapiwoeroek*, kunnen behalve de beteekenis van geheel (geheel het woord enz), ook die van naar al bezitten, bv.: *noeroetkeun sapiwoeroekna*, doen naar al zijn onderwijs.

OVER HET AANHECHTSEL AN.

§ 160. Het aanhechtsel *an* is reeds een en ander maal ter sprake geweest; bij de *werkwoorden* § 19, 20; bij de *substantieven* § 66, 69, 70, 72, 76, 78, 80; bij de *telwoorden* § 91. Maar behalve de daar opgegeven beteekenissen, dient het ook nog:

1°. om bij substantieven gevoegd, aan te duiden dat iets datgene voort- of teweegbrengt, of ook wel dat men aan iets waarneemt, of dat het voorzien is van 't geen het stamwoord beteekent, bv.: *anakan*, jongen, jongen werpen, van een dier, v. *anak*, kind; *Indogan*, een ei of eieren leggen, v. *Indog*, ei; *boewahan*, in vrucht staan, vruchten dragen, v. *boewah*, vrucht; *këmbangan*, in bloei staan, bloeien, v. *këmbang*, bloem; *daoenan*, bladen hebben, v. *daoen*, blad; *akaran*, wortels schieten, v. *akar*, wortel; *tjoetjoekan*, dorens hebben, v. *tjoetjoek*, doren; *tai-hijangan*, met roest zijn, v. *tai-hijang*, roest (ijzer-

roest); *kesangan*, bezweet zijn, zweeten, v. *kesang*, zweet; *daekan*, vlijtig, v. *daek*, willen; *moemoelan*, traag zijn, v. *moemoel*, onwillig; *boeloean*, behaard zijn, veëren hebben, v. *boeloe*, haar, z. a. op 't lijf, veëren; *gëthian*, bebloed zijn, v. *gëth*, bloed; *minjakan*, met olie voorzien zijn, z. a. een lamp. v. *minjak*, olie; *tjeulian*, ooren hebben, v. *tjeuli*, ooren; *panonnan*, ooggen hebben, v. *panon*, oog; enz. — Hierbij valt op te merken dat zoo in een zin deze vorm tweemaal voorkomt, het achterste woord alleen het aanh. krijgt, bv.: *teu aja soekoe teu aja leungeunan*, hij heeft geen voeten noch handen.

Aann. *Ragragan* v. *ragrag* zal wel een herhaling zijn van *rag*, en behooren onder § 154.

2. om een *comperatief* te vormen. De meest gebruikelijke wijze om een *comperatief* te vormen is die door middel van een der woorden, die men hulpwoorden voor den *comperatief* zou kunnen noemen, nl.: *batan* en *manan*, meestal met *ti* voor zich: *ti batan* en *ti manan*, of ook met *alah*: *alah batan* of *alah manan*, waardoor dan een hooger of minder graad wordt aangewezen. Ook bezigt men *leuwih*, bv.: *leuwih gëde*, grooter, dikker. — De beteekenis van *comperatieven* met *an* daarentegen is te vergelijken met die van het woord *rada*, een weinig, dat dikwijls bij bijwoorden voorkomt, die dan het aanh. evenwel niet krijgen. Beide vormen worden in denzelfden zin gebezigd. — Voerb. zijn: *mëndingan*, iets beter (dan iets anders, of dan vroeger, z. a. bij een zieke); het komt ook voor als subst. beterschap, bv.: *aja mëndingan meueusan*, er is wat beterschap, v. *mënding*, beter; *leuwihan*, k., *langkoengan*, l., iets meer dan, iets over, v. *leuwih* en *langkoeng* (§ 126), meer, meerder; *pandjangan*, iets langer, v. *pandjang*, lang; *gëdean*, iets grooter of dikker, v. *gëde*, groot, dik; *leutikan*, iets kleiner, v. *leutik*, klein; *djangkoengan*, iets langer, hooger van lichaamsbouw, v. *djangkoeng*, lichaamshoogte, hoog van lichaam.

3. om aan sommige woorden een *meer bepaalde* beteekenis te geven; zoo bijv.: *sakalian*, tevens, tegelijker tijd, v. *sakali*, dat hetzelfde beteekent, maar ook een keer; *balikan*, daarentegen, v. *balik*, terugkeeren, waarbij *an* ook wel verdubbeld wordt: *balikangan*. In 't l. m. s. zegt men *sawangsoelna*, omdat *wangsoelan* antwoord beteekent, maar zoo bezigt men van *balik* ook *sabalikna*, = *balikan*: *tjatjakan*, zelfs, v. *tjatjak*, dat een

tjatjakan, malahan

minder bepaalden zin heeft; *doemadakan*, (v. *dadak*), en *horenganan*, (v. *horeng* met verdubbeld *an*, zie § 132).

OVER HET AANHECHTSEL EUN.

§ 161. Bij de *werkwoorden* (§ 39) en bij de *substantieven* (§ 73 en 74), is reeds over het aanh. *eun* sprake geweest. Wat er verder over mede te deelen valt, wordt hier samengevat:

1°. wordt het zeer veel gebezigd bij zegwoorden, werkwoorden en het passief met *ka*, *wanneer die in den derden persoon staan*. Maar zoo ergens dan is hier een groote onregelmatigheid, want op verre na niet alle woorden krijgen 't aanh.; sommige missen het in den derden persoon evenwel nooit. Wellicht kan men als regel stellen dat die woorden, die betrekking hebben op het innerlijke, op het gevoel, op het gewaarwordingsvermogen of op den wil, daarvoor in aanmerking komen. Zoo bijv.: *dakeun*, k., *kersaeun*, l., hij (zij) wil; *hajangaeun*, k., *hojongeun*, l., hij wenscht; *sijeuneun*, *risieun*, hij is bang; *geuleuheun*, hij haat; *eraeun*, hij schaamt zich; *atoheun*, *soekaeun*, *boengaheun*, hij is verleugd; *tjapeeun*, hij is vermoeid; *ponjoeun*, hij heeft honger, en voor beide *palajeun*, l.; *ngambžkeun*, hij is toornig; *ngahartieun*, hij verstaat, l. *ngahartoseun*; *kabitaen*, hij is begeerig naar; *kahartieun*, hij verstaat het, hij heeft begrepen; *kadeuleueun*, hij ziet het, hij heeft het gezien. *17. 47, 48 kadeungeun, kadeungeun*

2°. is het veel in gebruik bij benamingen van ziekten of ongesteldheden of plagen, waar het dan aanduidt een *behebtheid met hetgeen*, of een *lijden aan hetgeen* het stamwoord beteekent. Hierbij moet evenwel opgemerkt worden, dat in den vorm weinig regelmatigheid heerscht. Niet alleen toch dat van vele dergelijke benamingen het stamwoord niet meer in gebruik is, maar ook wordt bij 'teene woord het aanh. zonder meer aan 't stamwoord gelecht, terwijl bij 't andere de begin-medeklinker met zijn klinker herhaald wordt, waarbij dan vaak plaats heeft wat ook vroeger bij soortgelijke vormen werd opgemerkt (§ 19 Aanm., § 21 Aanm., § 76, 1°), dat de herhaalde klank nog een *ng* achter zich neemt. Voorb. zijn: *tjatjingeun*, aan de wormen lijden, v. *tjatjing*, worm; *gondongeun*, een opzetting van de oorklier, (*gondong*, ongebr.); *sisidoeun*, de hik hebben, (*sidoe*, ongebr.); *sasabrangeun*, brandig om den mond, v. *sabrang*, roode peper; *oeoesoepeun*, keelpijn, keelontsteking hebben, (*oesoup*, ongebr.); *totoaeun*, uitslag in de hoeken van den mond hebben, (*toa*, ongebr.); *singsireumeun*, *verkleumd*, verstijfd van koude, (v. *sireum*); *djeungdjeuriheun*, aan opstopping van de

*L een prikkeling hebbe in de onderheer, als
v. minen ons loopen en steken: de sla
in de onderheer hebben*

baasabangeun, baasabangeun te liden hebben.

af. djeurik (en djeurik met perik)

urine lijden, (v. *djeurik?*); *langlajeuun*, kommer en gebrek lijden, honger lijden, (v. *lajeu?*). En in overeenstemming hiermede duidt het ook aan een toestand, waarin iemand verkeert of geraakt is tegen of onafhankelijk van zijn wil, door van buiten komende invloed, of ten gevolge van een door iets buiten bij hem te weeg gebrachte gewaarwording; bv.: *hookeun*, verwonderd-, verbaasd-, verslagen staan kijken of naar iets staren, (*hook*, ongebr.); *hareugeueun* en *hareungeueun*, verbaasd naar iets staren, (stamw. onbek.); *djeungdjeueungeun*, iets of iemand dien men gezien heeft al maar voor oogen hebben, (*djeueung*, stamw. v. *njeueung*, zien); *kadeungdeuleueun*, id., (v. *deuleu*, stamw. v. *neuleu*, zien); *djedjéraeun*, vreesachtig-, bang zijn, (stamw. onbek.); *singsijeuneun*, id., tengevolge van vreesaanjaging, (*ujingsijeunan*, bang maken, vrees aanjagen, v. *sijeun*, bang, bang zijn); *leungiteun*, iets verloren hebben, missen tengevolge van verlies, (v. *leungit*, verloren; verloren zijn); *tinggaleun*, achter blijven, z. a. van iemand die niet mee kan, niet met de anderen vooruit kan; *katinggaleun*, achter gelaten, door vergeten of andere toevallige omstandigheden, (beide van *tinggal*, achterblijven, overblijven). Hieronder behoort ook *pipiloeun*, meegaan, meedoen, zonder zelf een doel te hebben. — Zoo ook de bijw. van plaats, die door dit aanh. de beteekenis krijgen van voorzetsels, z. a. *handapeun*, onder, (v. *handap*, beneden, laag); *lochoereun*, boven, (v. *lochoer*, hoog, op); of met 't voorz. *di*: *di lochoereun*, *di handapeun*; met 't voorz. *ka*, naar, beteekent het dat iets ergens onder of boven gebracht wordt; met 't voorv. *sa* wordt het van personen gebedigd, bv.: *saloe-hoereun*, boven zijn, hooger zijn, 't zij in leeftijd of in rang, en *sahandapeun*, lager zijn, evenzoo in leeftijd of in rang. — Bij de benamingen der windstreken: noord, oost, *kaler*, *wetan*, enz., bet. het: noordelijk, (*kalereun*), oostelijk, (*wetaneun*) enz. van iets.

3'. bezigt men het in *samengestelde uitdrukkingen*, die als spreekwijzen (*babasan*) in gebruik zijn, in de beteekenis dat het voorwerp door het eerste woord aangeduid, wordt gezegd de eigenschap te bezitten van het voorwerp door het tweede woord aangeduid, of ook wel dat de handeling of toestand door het eerste woord uitgedrukt, plaats heeft zóó als ten opzichte van het voorwerp door het laatste woord aangewezen. In 'teerste geval zijn beide woorden substantieven, in het laatste geval is 'teerste een zegwoord, het tweede een substantief. Voorb. zijn: *tikoro-kotokeun*, een strot hebben als een kip, van iemand die alles naar binnen slokt wat hem maar voor den mond komt; *tjeuli-lentaheun*, een oor hebben als een

bloedzuiger, — hooren naar alles wat de lieden zeggen; *awak-sampajaneun*, een lijf hebben als een koord waarop men kleeren enz. hangt, = ons: een bedelaarslijf hebben, waaraan alles past; — *tinggar-kalongeun*, schieten als op een *kalong* (vliegende hond), vergeefs werk doen, z. a. een ondeugend kind, waaraan niets te verbeteren is, vermanen, = ons, 't is den moriaan gewasschen; *sorejang-monjeteun*, om en om kijken als een aap; *pinggès-haroepateun*, breken als een *haropat*, (de zoogenaamde arènpèn), spoedig boos worden; — *tamplok-batjoteun*, zijn geld of goed verkwisten of verspillen, zoo maar uitstorten, weggeven aan wie 't maar vraagt, (v. *tamplok*, omkantelen, v. een voorwerp met iets vloeibaars gevuld, waarbij de geheele inhoud uitgestort wordt, en *batjot*, k. p., = *soengoet*, mond; *sok reja batjot*, = *sok reja omong*.

4°. Andere beteekenissen zijn: 1°. *voor*; bv.: *sapoèeun*, voor één dag, voor één dag genoeg, in één dag op te gebruiken, (v. *poè*, dag); *saharitaèun*, voor dien stond, (v. *harita*, te dier stond, op dat zelfde oogenblik); *keur tiloe poèeun*, voor drie dagen, om in drie dagen op te gebruiken, of voor drie dagen genoeg. — 2°. *zooveel maal de grootte van iets als door het telwoord aangewezen wordt*; bv.: *ari aloen-aloen noe panggèdena di gambir*, *kira sapoeloch aloen-aloeneun Tjiandjoer dihatjikeun*, de grootste *aloen-aloen* (op Batavia) is op 't (is het) koningsplein, naar ik denk zoo groot als tien *aloen-aloen's* van Tjiandjoer aan elkaar gevoegd; *tiloe poelo-djawaeun*, drie maal zoo groot als 'teiland Djawa. — 3°. *bij*; met herhaling; bv.: *saentik-eutikeun*, bij kleine beetjes, oek nu en dan, en van dit en dat een beetje, (v. *saentik*, een beetje); *sakeudeung-keudeung-eun*, bij oogenblikken; terwijl *sakeudeung-sakeudeung* elk oogenblik beteekent, (v. *sakeudeung*, een oogenblik). — Eenvoudige herhalingen met *eun* kunnen gebracht worden onder § 73, bv.: *arèp-arèpeun*, waar op te hopen is, iets waarop men hopen kan; *boro-boroëun*, iets of iemand om naar toe te gaan, enz.

3:202 Sapoeloch herhalingen deni, na 10 nachten.

INHOUD.

I.	Schrift en uitspraak	blz.	1.
II.	De klemtoon.	"	3.
III.	Lēmēs en kasar	"	3.
IV.	Over stamwoorden, afgeleide woorden en woordsoorten in het algemeen.	"	6.
V.	Het werkwoord.	"	9.
VI.	Het substantief.	"	37.
VII.	De telwoorden	"	47.
VIII.	De voornaamwoorden.	"	51.
IX.	Bijwoorden	"	72.
X.	Voorzetsels	"	77.
XI.	Voegwoorden	"	79.
XII.	Interjecties	"	81.
XIII.	De nadrukwijzers	"	89.
XIV.	Samengestelde woorden	"	96.
XV.	De herhaling	"	100.
XVI.	De herhaling met veranderde klinkers	"	104.
	Over het voorvoegsel <i>sa</i>	"	108.
	Over het aanhechtsel <i>an</i>	"	110.
	Over het aanhechtsel <i>eun</i>	"	112.

barompog.
batuwatib, pidaw ab.
basisir = pasisir
basimah
basijes = paigje
badant
bahula.
balang ab, v. Lang ab.
bagedor, v. gedor

gornati, v. ati
gondeng - gelondeng

kerit
kerit
miles
kerit

pidalati, manuk
pidini, vromvich
pidamit, geld'sch
pidanda, gerdich
pidonje, andich
pinjama, Lintich
pidang, vromvich
pidang, gerdich
pidang, gerdich
pidang, gerdich

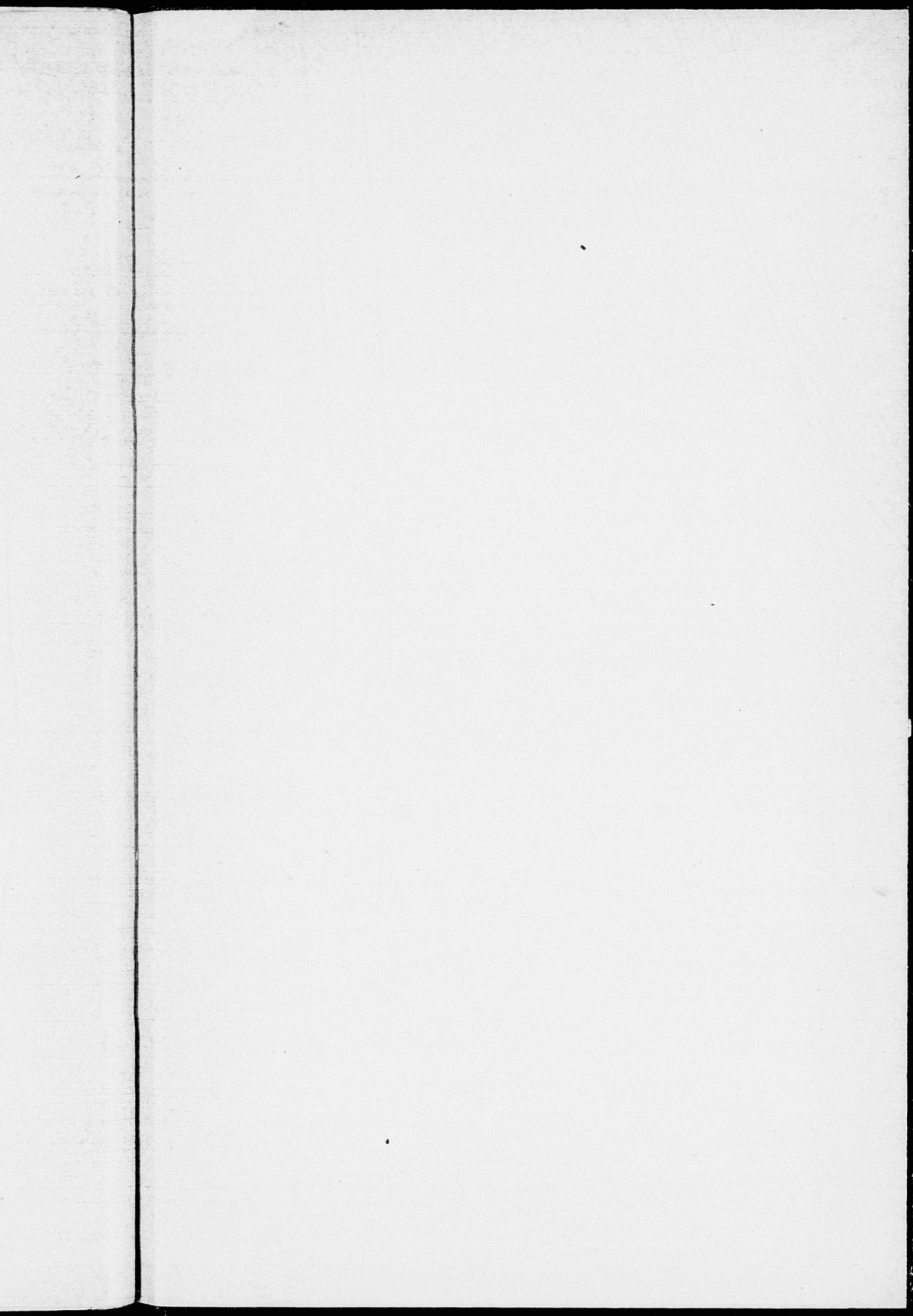
keroteg, v. kitez
keretip, v. ketip
mulerat, v. merat.
keripak, v. kepak

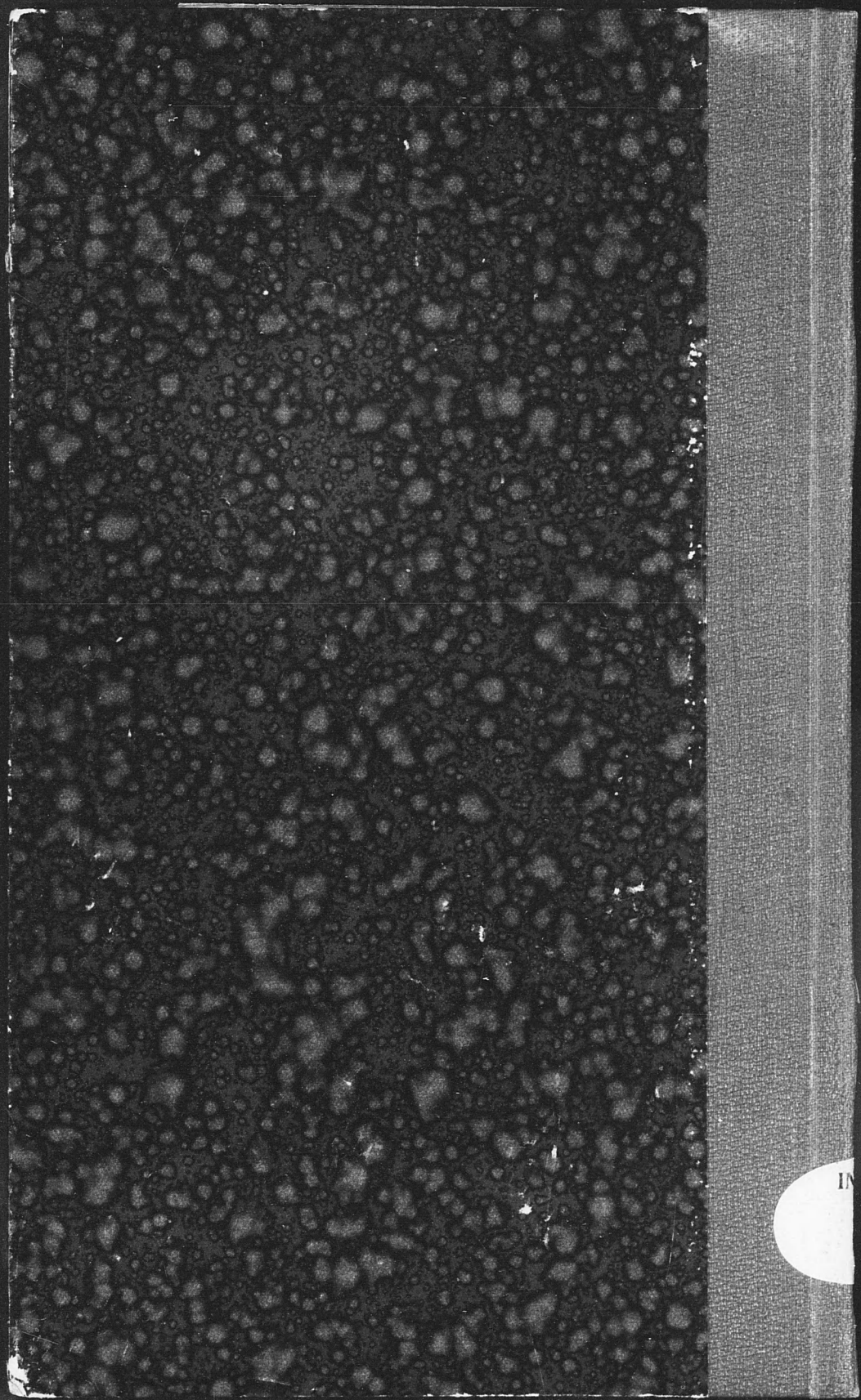
Handwritten text, possibly a signature or date, located at the top center of the page.

IN